

Szoboszlai Zoltán

UGRAI MOZAIK

Biharugra, 2002.

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és Békés Megye Önkormányzata támogatta

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Lektorálta: Berényi Attila

Borítóterv: Szoboszlai Zoltán

Kiadó: Biharugra Község Önkormányzata
Szerkesztő: Szoboszlai Zoltán

ISBN 963 204 722 2

SZOBOSZLAI ZOLTÁN

**UGRAI
MOZAIK**

Mottó:

„*Scire aliquid laus est, culpa est nil discere velle.*”

„*Tudni akármit szép, vétek nem akarni tanulni.*”

Cato: Distichonok (IV. 29.).

Előszó

Ismerni a múltat szép és jó dolog, s nem akarni megismerni vétek. A múltunk megismerése hozzásegíthet bennünket a jelenünk megértéséhez. A múlt egyes eseményei példaként, más eseményei pedig tanulsággul szolgálhatnak számunkra a jövőnk alakításához.

E könyv megírásával azt szerettem volna elérni, hogy egy a valósághoz minél inkább közelebbi kép alakuljon ki Biharugra múltjáról az az iránt érdeklődőkben. Ezt a képet apró mozaikdarabkákból igyekeztem összeállítani. Ezek a darabkák minél apróbbak, az összkép annál élesebb. Természetesen a múlt homályából hol apróbb, hol nagyobb darabokat sikerült felkutatni, így a kialakult kép egyes részletei is néhol élesebbek, néhol pedig kevésbé azok. Ahhoz, hogy a település múltjáról minél pontosabb képet kapjunk, elengedhetetlen megismerni a település hajdani birtokosainak, illetve családjaiknak a történetét is. E családok történetének valamint az egymáshoz és a településhez fűződő kapcsolatának vizsgálata során olyan érdekességekre is fény derült, amelyeknek jelentősége már túlnő a helytörténeti kereteken, s ez által szélesebb érdeklődésre is számot tarthat.

Kutatásaim során igyekeztem a tőlem telhető legnagyobb alaposággal eljárni. Szisztematikusan, lépésről lépésre néztem át a szóbajöhető hazai levéltárak idevágó anyagait. Kezdve a helyi egyházközség levéltárával, s zárva a Magyar Országos Levéltárral. Mindez kiegészült számtalan a könyvem témáját többé vagy kevésbé érintő könyv és cikk elolvasásával. Mivel a könyvemben szereplő családok jelentős részének erős kötődése volt hajdan Erdélyhez és a Partiumhoz, ezért megpróbáltam a mai államhatár túloldalán is kutakodni utánuk, de ott sajnos már a legelején falba ütköztem. A sikertelen próbálkozás után az ottani kutatást bizonytalan időre felfüggesztettem, de bízom benne, hogy idővel talán odaát is segítőkészebbek lesznek.

Örömmel tölt el, hogy a környezetemben élő emberek milyen lelkesen érdeklődtek már a készülő könyv iránt is, és – velem együtt – mennyire várták annak megjelenését. Remélem azonban, hogy nem csak őket, hanem másokat is sikerül a könyvem által érdekes olvasmányhoz juttatnom.

Szoboszlai Zoltán

I. Biharugra és az elődtelepülések vázlatos története

1. Biharugra címere

Csücskös talpú pajzs kék mezőjében kiterjesztett szárnyú ezüstsínű pelikán a melléből patakozó vérrel táplálja három kicsinyét.

Biharugra címere

2. Biharugra (Ugra) helye és helyzete, valamint a kezdetek

Biharugra a mai Magyarország keleti szélén, Békés megye északi csücskében, a Holt-Sebes-Körös partján, Hajdú-Bihar és Békés megye, valamint a magyar-román államhatár találkozásánál fekszik.

A település, illetve az elődei 1950-ig, mintegy ezer éven át Bihar vármegye részét képezték. A vármegyén belül Ugra a Szalontai, a Cséffai, majd a Cséffa-nagyszalontai járáshoz tartozott 1950-ig. Ekkor Békés megyéhez csatolták a Sarkadi járás részeként, majd egy közigazgatási rendezést követően 1966-tól a Szeghalmi járás része lett. A járási rendszer felbomlása (1981) óta a kistérségen belül ismét Sarkadhoz köti egyre több szál a községet.

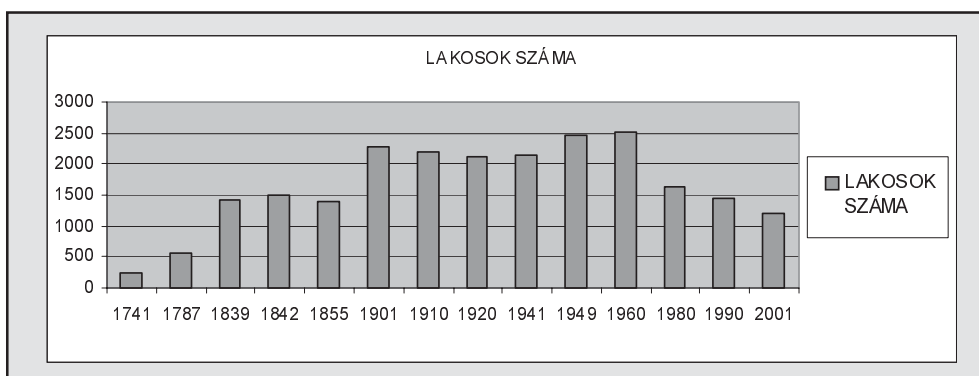

Látképek a református templom tornyából

A községnek száz évvel ezelőtt közel kétszer annyi lakosa (2271 fő) volt, mint napjainkban.

Év:	1741	1787	1839	1842	1855	1901	1910
Lakosok száma:	253	563	1423	1487	1395	2271	2207

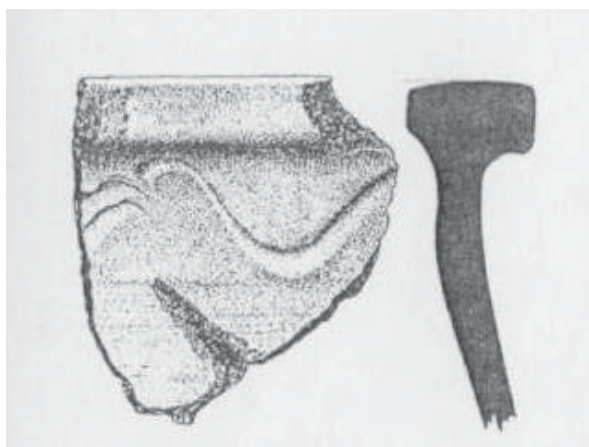
Év:	1920	1941	1949	1960	1980	1990	2001
Lakosok száma:	2116	2139	2452	2525	1634	1453	1200

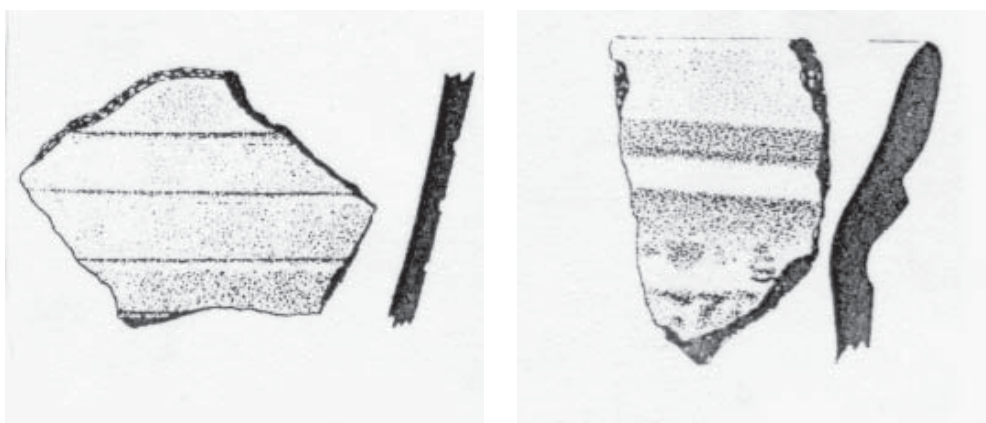
Ez a hanyatlás egyrészt „Trianon” következményeire vezethető vissza, még akkor is, ha azt látjuk, hogy „Trianon” után az 1960-as évekig fokozatosan nőtt a falu lakosainak száma. A trianoni határ miatt Biharugra az ország legszélére került, elszakítva Nagyváradtól, amihez addig ezer szállal kötődött (közigazgatás, piac, út, vasút stb.). A község elvesztette a kistérségen belüli addigi relatív központi szerepét is (hajdan országgyűlési választókerület székhelye, körorvosi székhely, stb. volt Ugra). A legnagyobb elvándorlási hullám azonban mégis az 1960-as években, a tsz-szervezés után indult be. Sokan költöztek Gyulára, Békéscsabára, Debrecenbe, Gyálra. Gyálon egész kis falunyi településrész született az Ugráról elvándoroltak által. Biharugra község lakossága egyre inkább „előregszik”. Egyre csökken a megtartóereje, ennek az ősidők óta lakott vidéknek, amely pedig már a hajdani időkben is vonzotta az embereket a letelepedésre.

Régészeti kutatások több helyen is őskori leleteket tártak fel a falu határában (Peszere, Lakatos-Peterd, Kónya-domb, a falu belterületének keleti széle, a falutól 2 km-re északra a Holt-Körös keleti partja). Számtalan rézkori és bronzkori lelet is előkerült szerte az egész határból, valamint a falu központjából is. Római-kori (szarmata-kori) leletek kerültek elő Peszerén, Lakatos-Peterden a Kónya-dombon, a Teleki-szőlőskertben, a belterület keleti szélén, Szilason, Kis-Kányaháton és a falu belterületén is. Ez utóbbi lelőhelyen még népvándorlás kori (gepida) leleteket

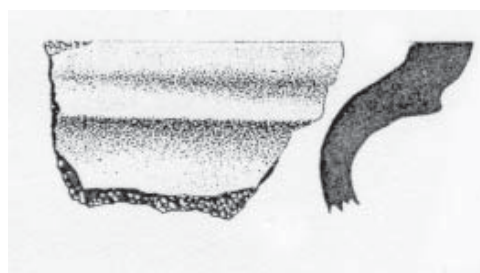
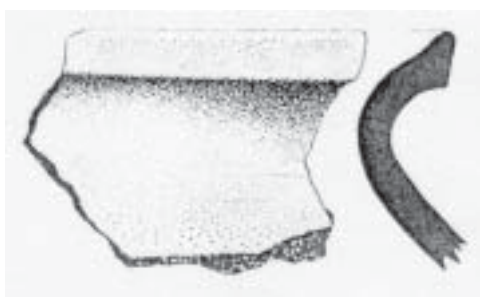
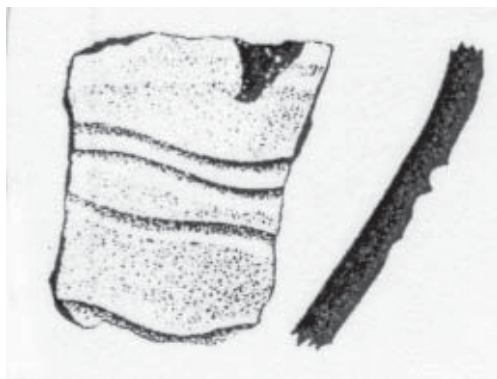
is találtak. Árpád-kori leleteket már csak Peszerén, a Teleki-szőlőskertben, Lakatos-Peterdnél a Kónya-dombon, a falu belterületének keleti szélén, valamint a Kis-Kánya-háton találtak a régészek. A középkori és késő középkori leletek helyei már általában konkrét településekhez kötődnek. Így Peszeréhez, Peterdhez, Monostoros-Ugrához, Iregdhez (mely a XIV. század végétől Nagyugra, illetve Középugra néven élt tovább) és Kisugrához (más néven Egyházasugrához, vagy Szentjánosugrához).

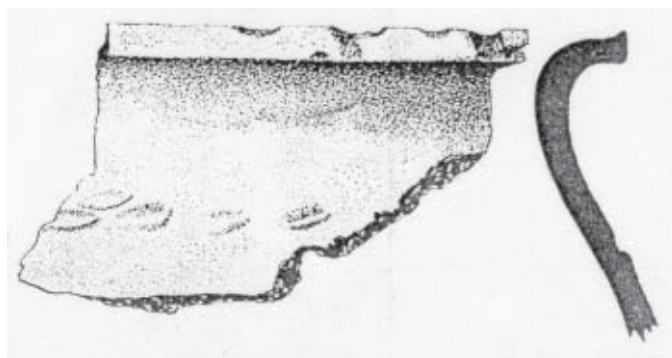
Árpád-kori lelet Biharugra területéről (Telek)

Árpád-kori leletek Biharugra területéről (Szentegyháza)

Árpád-kori leletek Biharugra területéről (Peszere)

Árpád-kori lelet Biharugra területéről (ref. templom környéke)

2.a. Az elődtelepülések

A mai falutól délnyugatra eső **Peszere** (Pescera, Pezer, Pezere) neve szláv eredetű. Korai telepesei szlávok voltak, de a XIII. század elején lakosai már magyarok. Első írásos említése 1220-ból származik, amikor is egy Hollus nevű idevalósi lakost vádoltak lopással (Váradi Registrum 105. §.). A XIV–XVI. században az egymással rokon Szakáli, Vásári, Toldi és Büdi család birtokolta, valamint az Ugray család. 1429-ben Ugray Miklós fiait iktatták be többek között Peszere birtokába (Esterházy családi levéltár rep. 33. L. j. n. 522.) 1520-ban Büdi Mihály panaszkodott, hogy 6 évvel korábban a Toldiak az ő Peszere nevű birtokára támadtak. 1552-ben Peszere 8,5 portáját a Büdi család, Dancsy László, Tárnok László és a Toldi család birtokolta. Az 1588. évi dézsmajegyzékben még szerepelt Peszere, de a XVII. században teljesen elnéptelenedett. Bihar vármegye 1692-ben készült összeírásában már az elpusztult falvak között sem említették. Soltész János tiszteletes 1842-beli „jegyzés”-e szerint Peszere templomának romjai a XVIII. század végéig megmaradtak. 1796-ban hordták el az ugraiak a templom romjainak köveit az új ugrai templomtorony alapozásához. A XVIII. században uradalmi központ, major épült a régi Peszere helyén, aminek maradványai a XX. századig fennmaradtak, de mára már nyoma sincs, csak az emlékezetben.

A mai falutól észak-északnyugatra esik a hajdani **Peterd** (Peturd) nevű falu, a mai „Teleki-szőlőskert” (Erzsébet-kert) területén. Az ettől északra eső határrész ma is Peterdnek, illetve Lakatos-Peterdnek nevezik. Alapítása az Árpád-korra tehető, de a XIX. század végétől előkerülő régészeti leletek tanúsága szerint már a bronzkorban és a késő bronzkorban is éltek itt emberek. A falu neve személynévi eredetű. A XVI. századtól kezdve a neve Keres-Peterd. Nevének előtagját az északabbra fekvő Mezőpeterdtől való megkülönböztetés végett kapta. A XVIII–XIX. századi kéziratos térképek a hajdani falu helyét (Körös-) Peterd-pusztának nevezik. Egy 1887-es katonai térképen a „Teleki-szőlőskertet”, illetve a tőle északra eső területet Kis-Peterd pusztának, míg az Ugrai-erdőtől északra, a Körös bal partján fekvő részt Körös-Peterd pusztának nevezi. Ez némi ellentmondás, de több érv szól a mellett, hogy a Peterd, illetve Körös-Peterd nevű falu a „Teleki-szőlőskert” közelében volt.

Peterd egyik írásos említése szerint papja 1332 és 1337 között évi 10 garas pápai tizedet fizetett (pápai tizedjegyzék 1332–1337). A fentiekből következik, hogy a falunak önálló egyháza, temploma volt. Soltész János lelkész 1842-beli „jegyzésé”-ben megemlíti, hogy a XVIII. század végén épült ugrai templomtorony építéséhez a „Peterdi pusztán” hajdan volt templom romjainak köveit behordták Ugrára és felhasználták.

A mai falu belterületének keleti szélén, az egykori mocsaras területből kiemelkedő földháton a régészek néhány őskori, a lelőhely észak-nyugati végénél pedig szarmata kori cserepeket találtak. A leletanyag többsége azonban középkori volt. A hajdan itt található települést **Iregddel**, illetve **Nagyugrával** azonosították. 1273-

ban Irugd (Iregd) Chuda fia István birtoka volt, melyet Criges tartott elfoglalva, dézsmája a váradi káptalant illette. 1329-ben Danela fiai három részre osztották az összesen 48 telekből álló falut és a 4 kerékre járó malmot. 1389-ben Ugrairegd Ugray Iván fia Lukács és unokatestvére András fia Olivér birtokában volt. Oklevélben említik a Körösön levő malmukat, amely Peterddel szemben volt. Ezek szerint tehát Iregd a Körös bal partján, Ugrától keletre feküdt.

Iregd neve 1389 után nem fordul elő. Feltételezhető, hogy névváltoztatásra került sor és **Ugrairegd Nagyugra** néven élt tovább, de mivel Kisugra és Monostorugra között feküdt, ezért **Középugrának** is nevezték, amely néven 1430-ban szerepelt először. 1552-ben Középugrán hat portát írtak össze. A birtokosok közt a Geszty családot, Illyei Györgyöt, a Kolty családot, és az Ugray családot említik. Az 1571. évi defterben (defter = török adórajstrom, a pénzügyigazgatás hivatalos könyveinek összefoglaló neve; ezekbe jegyezték fel az adófizetők nevét és vagyoni állapotát, valamint a befizetett adót stb.) a három falu (Monostorugra, Középugra és Kisugra) Háromugra néven szerepelt 49 házzal. Az 1588-as dézsmajegyzék is említi Középugrát. Az 1599-es összeírásban a három Ugra közül egyedül Középugra szerepel. A török háborúban, illetve a hódoltság idején Középugra is elpusztult. Nevét utoljára 1604-ből és 1605-ből említik a források.

A Csík-tó északkeleti sarkánál a régészek középkori leletanyagot találtak, s a lelőhelyet **Kisugra**, más néven **Egyházasugra**, illetve ugyancsak másik néven **Szentjánosugra** településsel azonosították. (Más forrás – pl. Soltész János – szerint ez a település a Szíki-puszta, a Ludas-tó és a mai országhatár által körbezárt területen feküdt.) A régészeti adatok alapján Kisugra eredete az Árpád-korra nyúlik vissza, annak ellenére, hogy az első írásos említése csak 1426-ból származik. 1429-ben Ugray Miklós fiait, Pétert, Jánost, Lászlót és Zsigmondot iktatták be többek közt Egyházasugra birtokába, mely település Bunyitay Vince (1884) szerint Kisugrával volt azonos. A Kisugra elnevezés azonban a későbbiekben (pl. 1494, 1506, 1518, 1519) is előfordult. 1551-ben a Büdiek Monostorugra és Középugra mellett királyi adományt nyertek az akkor Szentjánosugra néven előforduló Kisugrára is. 1552-ben ugyancsak Szentjánosugra néven írták össze a települést, amely akkor a három Ugra közül 9 portájával a legnagyobb volt. 1588-ban már újra Kisugra néven írták össze, s a gabonadézsmá adatai szerint ekkor a legnagyobb település volt a három Ugra közül. A XVI. században az Ugray család mellett a Kornis, a Kolthy, a Büdy, a Bosoldy, a Porkoláb és a Toboly család tagjai voltak a település birtokosai. A település XVII. századi története nem ismert, de az biztos, hogy a törökkor végére teljesen elpusztult.

A mai falu központjában álló református templom északi oldalánál a régészek késő bronzkori és szarmata-kori leleteket találtak. A templomtól délre - az Erzsébet utca házainak kertjében - Árpád-kori, a templomtól keletre - az Erzsébet utca északi oldalán - pedig késő középkori leletekre bukkantak, valamint találtak egy késő szarmata-kori vagy gepida edényperemet is. A református templomtól nyugatra a Temető-zugnak nevezett területen álló házaknál többször találtak mellék-

let nélküli csontvázakat. A régészek a református templomot az ugrai monostorral, az itteni településnyomokat pedig **Monostorugrával** azonosították. A Temető-zugban előkerült csontvázak nagy valószínűséggel a falu templom körüli temetőjéből származnak. A mai Temető-zugban, a monostortól nyugatra, annak közvetlen szomszédságában állt a Szent Jakab templom. Ez egy 1329-ben kelt oklevélben leírtakból és a terepviszonyokból egyértelműen következik. (A fent említett oklevélben Danela fiai osztozkodtak.) A monostor melletti települést a XIV-XV. századtól nevezték Monostorugrának (1325: Ugramonustra, 1406: Monosthoroswgra). Ezzel az elnevezéssel találkozhatunk még 1494-ből, 1524-ből és 1552-ből is. 1585-ben Monostorosugrán a báránydézsmánál 6 hátralékost említenek. Az 1588. évi dézsmajegyzékben 11 gabonatermelő gazdaságot és 4 aratónapszámot írtak össze itt. A tizenöt éves háború (1591–1606) pusztításait jelzi, hogy 1599-ben a település már nem szerepel a gabona-dézsmajegyzékben. Monostorugra XVII. századi története nem ismeretes. 1692-ben már az elpusztult helyek (települések) között sem írták össze, viszont a törökkor után, 1693-ban csak Monostorugra helyén folytatódott a település Ugra néven.

Egyébként Ugra neve a középkori forrásokban közel tíz féle változatban szerepel, ami több félreértés forrása lett, de az adatok elemzése során egyértelműen megállapítható, hogy a változatok mindössze három településre utalnak. Ezek közül legrégebbi Ugra (Vgra, Ugra) Monostorosugra, tőle keletre feküdt Ugrairegd, vagy Nagyugra, vagy más néven Középugra, legkeletebbre pedig Kisugra, vagy más néven Egyházasugra, vagy másik néven Szentjánosugra.

Monostorosugra
 Ugrairegd = Nagyugra = Középugra
 Kisugra = Egyházasugra = Szentjánosugra

1572-ben a törökök Háromugra néven együtt írták össze a három, egymástól alig pár száz méterre fekvő falut. Mindhárom falu Árpád-kori eredetű, s - amint azt az előzőekben is láttuk – főbb vonásaiban a történetük is megegyezik.

3. Ugra vidékének története a kezdetektől a tatárjárásig

Az előbbiekben említett települések ugyan Árpád-koriak, de Ugra vidéke már a hajdani időkben is vonzotta az embereket a letelepedésre. A víz és a magaslat együttese jó lehetőséget kínált az állattenyésztéshez, a növénytermesztéshez, a halászatához és a vadászathoz egyaránt.

Ugrán állítólag őskori agyaggyöngyöket és cserép darabokat is találtak. Hampel József (1892) a Nagyváradi Múzeumban őrzött fokos bronzbaltát és két nyitott végű „apró bunkókkal ékes” karperecet említ meg. A Nagyváradi Múzeum 1906-ban Domokos Gyulától, 1907-ben pedig B. Kis Mihálytól és Bagdi Dánieltől szer-

zett Ugráról származó bronztárgyakat, amelyek egy része később csere útján a Magyar Nemzeti Múzeumba került.

Biharugrán egy Hadrianus és három Faustina dinárt, valamint egy Anastasius arany solidust is találtak. (Görgey Mihály közlése, Gohl 1909.).

A XI–XII. sz. során a gyéren lakott királyi birtokok adományozása folytán növekedett a földesurak birtoka. A környékbeli adománybirtokokon több földesúr is telepített falut. I. (Szent) László király kezdte el, majd Könyves Kálmán király folytatta a váradi püspökség megszervezését. A király, az államférfiak, az egyházi vezetők, a földesurak egész sora alapított azidő tájt egyházi intézményt (templomot, plébániát, monostort) a váradi püspökség területén, s idővel szabályos kört alkotott a kolostorok (monostorok) sora Várad körül. A hajdani források ezek közt Ugra monostorát is említik, melynek létezéséről csak a XIII. század elején feljegyzett adatok vannak (kb. 1214 és kb. 1235) a Várad Regestrum latin nyelvű szövegében.

Bizonyítottak tűnik, hogy Ugra középkori elődtelepüléseinek élete a monostor alapításával kezdődött a XII. sz. első felében. A monostor köré idővel faluközösség szerveződött, majd e mellé újabbak. Ezt a fejlődést azonban egy addig szinte elképzelhetetlen méretű katasztrófa, a „tatárjárás” szakította félbe a XIII. század közepén.

4. A tatárjárástól a törökdulásig

Az 1241–42. évi tatárdulás Váradot és környékét is elpusztította. Bihar vármegye minden falva és erődített helye romhalmaz lett. Egyedül Várad vára tudott ellenállni, de a város külső része és a környék hamarosan prédája lett a Kadán kán vezetésével a borgói szoroson át beözönlő tatár csapatoknak. Nem maradt egyetlen ép lakóház sem. Úgyszólván ellenállás nélkül pusztították végig az országot a tatárok. Akik el tudtak menekülni azok az erdők sűrűjében, a nádasok ingoványában reméltek menedéket, s ha onnét elő-előjöttek, hogy hátha találnak a füstölgő romok közt valami enivalót, akkor a mindenütt lesben álló tatárok lecsaptak rájuk. De idővel rájöttek a tatárok, hogy a lakosság teljes kiirtásával lehetetlenné teszik az országban való hosszabb tartózkodásukat. Mert, ha nincs aki szántson, vessen, arasson, akkor az sincs, aki élelemmel lássa el őket. Miután a kezükre került a király pecsétje, az írástudó papokat arra kényszerítették, hogy leveleket írjanak a király nevében. Ezen levelekben arra biztatták a lakosságot, hogy ne hagyja el házát, aki pedig elrejtőzve bujkál valahol az jöjjön elő, mert hamarosan visszatér a király és elűzi a tatárokat. Ezek a királyi pecsétes levelek sok embert meg is tévesztettek, s a ravasz tatárok most nem is bántották őket. Hagyták, hadd szántsanak, vessenek, műveljék a földet, de amikor sok éhezés és nyomorgás után eljött az ideje az aratásnak, akkor a tatárok kegyetlenül kivették a falatot a szájukból.

Rogerus váradi kanonok, aki maga is végigszenvedte a tatárjárás borzalmait,

így ír erről: „Aratásra, szüretre felhasználják a népet, de azt már nem akarták, hogy annak elfogyasztásában is része legyen.”

„Látta Rogerius egyszer azt is, hogy nagy számú tatár és kun rengeteg nyáját hajtott s temérdek megrakott szekér ment velük. Megtudta, hogy legyilkolták több falu népét, s csak a házakat hagyták meg, miből Rogerius azt következteti, hogy télre is ott akarnak maradni.” (Benedek Elek: A magyar nép múltja és jelene.)

A tatárok valóban Magyarországon teleltek, sőt itt töltötték a tavaszt is és csak 1242 nyarán vonultak ki az országból. Emiatt a földek 1241 őszen is, és 1242 tavaszán is vetetlenek maradtak. Ínség és nyomor várt mindazokra, akiket a tatárok nem öltek meg, vagy fogolyként nem hurcoltak el az országból. Maga Rogerius is fogságba esett, s egész Moldváig hurcolták a tatárok. Itt azonban a szolgáljával együtt sikerült megszöknie. Keserves úton jutottak haza. A puszták lakatlan vidéken a még megmaradt tornyok mutatták az utat. Az út mentén nem lehetett egyebet látni, mint a halottak koponyáit és csontjait, a templomok és paloták lerombolt falait, az elpusztított településeket, s közben állandóan azt lesték, hogy vajon csakugyan elmentek-e már a tatárok. A tatárok elmentek, de a szomorú kép még csak ezután bontakozott ki egészében. Az egyik krónikás szerint 15 napi, egy másik szerint pedig 1 heti járőföldön nem lehetett élő embert találni. Gondoljunk csak bele, hogyha csak a kisebbik távolságot (az 1 heti járőföldet) vesszük is figyelembe még akkor is milyen hatalmas terület lehetett az, ahol az arra járó ember senkivel sem találkozhatott. A sok temetetlen holttest miatt még a pestis is pusztított, mégpedig oly mértékben, hogy a Váradot védő őrség jelentős része is ebben a kórban pusztult el. 1242-ben az ország nagy részében nem volt aratás, s hogy az ínség még hatalmasabb és rettenetesebb legyen, ami kevés termett, annak jó részét a sáskák pusztították el. Így az éhínség még a tatároknál is nagyobb pusztítást végzett a lakosság körében. Odáig fajultak a dolgok, hogy még emberhús-evés is előfordult. A fentiek ismeretében nincs semmi túlzás abban a hajdani mondásban, hogy „Krisztus ideje óta nem volt ily csapás és nyomorúság egy országon sem, mint akkor Magyarországon.” És mégis, akik túléltek a tatárdúlást, a pestist és az éhínséget, azok a vész elmúltával, idővel kezdtek visszatérni régi lakhelyükre. A tatárjárás előtt már meglévő falvak kétharmadába a megmaradt lakosság visszatért, és ezeket a településeket a következő évszázadokban virágzó településekké tették.

A régi birtokos nemesség többsége a tatárjárás idején meghalt, így hatalmas területek maradtak gazdátlanul. Ezeket a területeket IV. Béla király eladományozta az arra érdemes vitézeinek, akik új birtokos nemzetségeknek lettek ősei a megyében. Így jutott itt birtokhoz többek közt Danela is. A bécsi codex már a XIII. század végén mint „Danela úr” birtokát említi Ugrát. Danela az Ugrayak őse volt. Később a Kolthy, Porkoláb, Bosoldy, Toboly, Geszty, Illyei, Büdi családok birtokolták Ugrát és környékét.

Arról nincsenek írásos emlékek, hogy a monostort és a környékén feltételezett települést mennyire pusztították el a tatárok, illetve mikor épült újjá de egy 1329. évi oklevél birtokhatárként említi a monostorhoz tartozó Szűz Mária templomot, s nem említi, hogy az romos vagy elhanyagolt lett volna.

A tatárjárást követő fél évszázad alatt jelentős változások történtek. A magán-

földesúri tényezők erősödtek fel. Ugra-monostor területét teljes egészében a Szatai család birtokolta királyi adományként. Az adományozás oka és ideje ismeretlen.

1325-ben Szatai (Zatha-i) László fia, László ispán és ennek fiai: Beke, Mihály, és Gergely öröklött Ugra-monostori (Wgramonustura-i) birtokuk felét 70 új dénár-márkáért eladták Danela fiainak: Ivánnak (Iwan-nak), Lőrincnek és Oliver (Olyuerius) fia Andrásnak.

Az örökölt birtok feléről szól az 1325. évi forrás. 1329-ben pedig már Ugra egész határát osztották fel Danela fiai. A szóban forgó birtok egyik fele tehát már korábban Danela családjának birtokába került királyi adomány, vásárlás, házasság, vagy egyéb úton. Danela családjának kezén jelentős nagyságú, egységes birtoktest alakult ki a XIV. század első harmadában. A következő két és fél évszázad alatt felaprózódott az ugrai határ csaknem egy tucatnyi rokon család között, de az Ugrayak (Danela utódai) továbbra is birtokolták a határ területének döntő többségét.

1552-ben Ugra határán 8 birtokos család osztozott: az Ugray, Büdi, Bosoldy, Geszthy, Illyey, Kolthy, Porkoláb, Toboly családok. Ezek a rokon családok az évszázadok alatt jórészt leánynegyed útján jutottak itteni birtokrészükhöz.

5. A hódoltság időszaka

Ezek után következett a török hódoltság időszaka. A törökök 1566-ban elfoglalták Gyula várát. Gyula elestével egy időben a törökök már hódoltatták az Ugra környéki falvakat is. 1567-ben már szerepel a defterek sorában a Háromugra bejegyzés. Monostor-, Közép-, és Kisugra fennállásáról még 1588-ból is vannak adatok. 1598-ban a törökök Gyula felől indultak Várad elfoglalására. Várad várát nem tudták bevenni, de Várad és Szalonta között 13 falut a földdel tettek egyenlővé. Elsősorban azokat a falvakat, amelyeknek földesurai jelentős támogatást adtak Várad védelméhez. Ekkor pusztult el Nagyfalú is a Toldiak ősi kastélyával együtt. Vannak jelek, amelyek arra engednek következtetni, hogy az 1598-as pusztítást mindhárom Ugra túlélte. Erre utaló jel, hogy a „Magyarországi ev. ref. egyház egyetemes névtára az 1886-os évre” című kiadvány (szerk.: Tóth Sámuel. Bp. 1887.) szerint az ugrai ev. ref. egyházközség keletkezésének éve 1559, valamint a református egyház hajdani pecsétjén szereplő 1630. évszám, s az is, hogy 1714-ben Vas Mátyás és Makai Tamás 70 év körüli lakosok még emlékezet alapján vallottak az ugrai határral szomszédos területek elhelyezkedéséről. 1660-ban a törökök bosszúhadjáratot vezettek II. Rákóczi György erdélyi fejedelem ellen. A hadjárat egyik célpontja Várad volt. Hatalmas és félelmetes török sereg vonult fel Várad ellen, aminek következtében ezen erősség is elesett. A környéken leírhatatlan volt a törökök pusztítása. Ekkor pusztult el Ugra is. A három Ugra lakossága 100 esztendőig élt török hódoltság alatt, ebből fél évszázadon át egyszerre sanyargatta a magyar földesúr, a császár katonája, s a török szultán katonája és adószedője. A földesurak akár elmenekültek, – s távol éltek a falutól – akár helyben maradtak igényt tartottak a falu szolgáltatásaira, ugyanúgy, mint a Váradon állomásozó császári katonaság. A váradi katonaságtól gyakran érkezett parancs a faluba, mely szerint a

töröknek fizetett adó hazaárulást jelent, és ezt a váradi katonaság megtorolja. A török ugyancsak szigorúan büntette az adófizetés elmaradását. Ezek után nem lehet csodálkozni azon, hogy a lakosság elmenekült innét, vagy a nádások, mocsarak világában keresett menedéket magának. Voltak akik végleg elhagyták a falut, és nyugalmasabb vidékre költöztek. Így találunk Ugráról menekült családokat, például. Mezőberény lakosai között is.

6. Ugra környékének felszabadulása a török uralom alól és az újabb megtelepülés Ugrán

A Várad visszafoglalására irányuló hadműveletek csak hosszú küzdelem után jártak eredménnyel. 1692. június 6-án foglalta vissza Váradot Heister tábornok serege. Később, 1693-ban Jenőt, 1694-ben pedig Gyula várát foglalták vissza a törököktől. Ezzel a török veszély egyre inkább eltávolodott Bihar vármegyétől. Arról, hogy milyen siralmas helyzet, és mekkora veszteségek maradtak hátra a törökkel vívott évszázados harcok után, arról megdöbbentő képet ad az 1692. évi összeírás.

A töröktől visszafoglalt területeket a bécsi kamara „új szerzemény”-nek tekintette. A kamara és az általa kreált jog szerint az ilyen „fegyverrel szerzett” területek csakis a császárt illették. Ezen területekről pontos leírást készítettek, melyben névszerint feltüntették a falvak lakosait, a birtok nagyságát, a gazdaságban dolgozó felnőtt fiúk, lányok számát, az állatok számát, a szántó, szőlő, kaszáló nagyságát. Azt is feljegyezték, hogy milyen terheket viseltek a török hódoltság idején. Ezek alapján becsülték fel az egyes falvak értékét az értékesítéshez. Ilyen rendeltetésű volt a fent említett 1692. évi összeírás is, amely Bihar vármegyéről készült 1692. október végén és november elején. Az összeírók végigjárták a vármegye területét, és a helyszínen írták össze az ott talált lakosságot és annak vagyoni helyzetét. Érdeklődtek a szomszédos, illetve környékbeli települések helyéről is. Az összeírás hű képet ad a környék visszafoglalásának idejéről. Az összeírásban mindössze 112 akkor lakott települést írtak össze Bihar vármegyében. Az összeírás 370 néptelen falut említ, melyek emberemlékezet óta lakatlanok, s egyetlen lakott települést sem említ a későbbi Cséffa-nagyszalontai járás területén lévő 162 faluból. Az összeírás kb. 200 korábban ismert falu nevét meg sem említi, melyek a török hódoltság kezdete előtt még léteztek. Ezekre a falvakra nem emlékezett a lakott települések lakossága. Ezen 200 falu közt volt Ugra és a közvetlen környékbeli települések is. A „látszólag” óriási pusztulás ellenére a következő évben, 1693-ban megindult a visszatelepülés a faluba. Hogy honnan azt pontosan nem lehet tudni. Minden bizonnyal a többség a nádások szigeteiről húzódott vissza. Ezt a feltételezést a szájhagyomány is megerősíti, mely szerint a válságos időket három Erős és hat Óromos család vészelte át a Rét mocsarai között, s a török kiverése után az egykori falvak helyén (Monostorugra, és Nagyugra helyén) újra megtelepedtek. A korszak következő hitelesnek tekinthető forrása az 1717–18. évi összeírás. Ezen összeírás egyik feljegyzéséből – mely szerint: „Ugra 25 év óta lakott település” – lehet megtudni a török kiűzése utáni (ún. harmadik) megtelepülés időpontját. Tehát

mivel az 1692. évi összeírás még a falu létezéséről sem tud és az 1717–18. évi pedig 25 éve lakottnak mondja Ugrát, feltételezhető, hogy 1693-ban történt a visszatelepülés. Az újra települt falu lakossága a XVIII. század első harmadában rohamosan emelkedett. A népesség ekkor még egységesen magyar volt.

7. A birtokviszonyok és a népesség alakulása Ugrán a XVIII–XIX. században

A törökök alóli felszabadulás után Ugra határa is a császári kamara kezében volt, mint új szerzemény. 1702-ben a bécsi kamara arra utasította a magyar kamarát, hogy a hajdúvárosok területét és a körülöttük lévő pusztákat, 90 000 forint értékben adja át a nádori fizetés kiegyenlítésére Eszterházy Pál hercegnek, az ország nádorának. Így lett Ugra is egy kis időre az egyre növekvő, s később Bihar vármegyében egyetlen, összefüggő birtoktesté formálódott Eszterházy birtok része. A török kiverése után a régi birtokos családok közül csak az Ugrayak tértek vissza, s igazolták a család tulajdonjogát az ugrai birtokra. A birtokot azonban csak megváltás ellenében kaphatták vissza. Ám a megváltási összeget az Ugray család nem tudta kifizetni, ezért az ugrai birtok visszaváltására 4500 forintot, a család egyik rokona, Ferdény Ferenc fizette ki. A fenti összeget az Ugrayak 1761-ben fizették vissza, s rendezték teljesen az ugrai jószág jogviszonyát.

Az 1718-as összeírásból arról értesülünk, hogy ez idő tájt Ugra határának felét az Ugray család birtokolta (Ferdiny segítségével).

Az 1730-as évek második felében (1738–39.) hatalmas pestis járvány szakította félbe az addig ígéretesnek tűnő gyarapodást, fejlődést. Az 1740–41. évi összeírás adatai tanúskodnak arról, hogy Ugrán is megdőbbszerű méretű volt az elhalálozások száma. A fent említett összeírás nem gazdasági jellegű összeírás volt, hanem a járvány után életben maradt lakosságot kívánta számba venni életkor és nemek szerinti megoszlásban. Ugra lakossága ekkor 253 fő volt, ebből 125 férfi és 128 nő. A járvány főként a felnőtt és idősebb lakosságot pusztította. Magas volt az életben maradt gyermekek aránya, ami azonban óriási terhet jelentett a felnőtt lakosság számára, mert sok volt a félig, vagy teljesen árván maradt gyermek.

A későbbiekben a lakosság létszáma megnövekedett, de a létszámnövekedéssel nem növekedett együtt a családok kezén levő úrbéres földek nagysága.

Megerősödtek a földesúri család majorgazdaságai, ahol a lakosok részes-művelést folytattak. Mások alkalmazottként, elszegődött béresként éltek. Az 1767. évi összeírás szerint ez a tendencia tovább erősödött. Az Ugray családnak Ugra környékén több uradalma is volt. Ezek a Zöldhalomnál, Peszere-pusztán, Fancsikapusztán, és Atyáson voltak. A Körös, illetve a Kunhalmok vonalának déli oldalán egységes birtoktest alakult ki az Ugray család tulajdonában.

Ekkor a Ferdényi (Ferdény, Ferdiny) család birtokolta Peterdet, ahol 2–3 gazdasági centrum alakult ki. Az egyik a mai Teleki-szőlőskert (Erzsébet-kert) északi oldalán, a másik az Ugráról Harsányba, illetve Szakálba vezető műút találkozásától délnyugatra, a máig fennmaradt gazdasági központ közelében. Az útelágazás-

nál uradalmi lakóház is épült. Az urasági majorok többnyire alkalmazottakkal működtek, de az ugrai lakosoknak volt lehetőségük a részes művelésre és az időszaki bedolgozásra is. Ez a helyzet bizonyos függetlenséget biztosított a földesúrtól, ugyanakkor az úrbéres föld folyamatos használatának hiányát, a zselléri helyzetet is jelentette. Ez a helyzet a jobbágyszabadításkor jelentett hátrányt, mert ekkor az 1772-es Urbáriumban (1772. június 16.) rögzített úrbéres föld volt az alapja a tulajdonba adott földterületnek. (Urbárium: a földesúri birtokhoz tartozó jobbágyszolgaságait szabályozó oklevél, az úrbéri kötelezettségeket összegző irat.) Mária Terézia 1767-ben rendeletben – az ún. úrbéri rendeletben – szabályozta a jobbágyseltek nagyságát és a jobbágyszolgáltatásokat. Ez volt az ún. úrbérendezés. Ezt követően az országban mindenütt urbáriumokban rögzítették a rendelet végrehajtását, a jobbágyszolgáltatások nyilvántartását. Az úrbéri viszonyokat az 1848. évi törvény törölte el. A szabadságharc leverése után a végrehajtásáról az 1853. március 3-i ún. úrbéri pátens rendelkezett, a földbirtokosok érdekeit tartva szem előtt.

„Ugra nevű helységnek Urbáriumma” 3 fő részből állt.

„Első punctum. Jobbágy Ház Helyek Mivoltáról”

„Második punctum. Jobbágyoknak haszonvételeiről”

„Harmadik punctum. Jobbágyoknak szolgálatairól, vagyis Robotjukról”

Az 1772-ben elkészült Urbárium több valótlanítást és ellentmondást tartalmazott. Ez nem csak Ugrán volt így, hanem országosan is. Ezért rendelet írta elő az Urbáriumok valóság tartalmának felülvizsgálatát. Ugra Urbáriumában ellentmondás volt az, hogy a zsellérként feltüntetett lakosság több robotra volt kötelezve, mint a teljes jobbágy. Ugyancsak ellentmondásos volt a legelő kérdése is. A lakosok használták legeltetésre a földesúr majorsági ugar földjeit és legelőit, amiért vajjal szolgáltak. Ugyanakkor a földesúr ezt a területet nem tekintette úrbéres legelőnek. A község érdekeinek a törvény szerinti érvényesítésére a vármegye tisztí ügyészt volt köteles kinevezni. A község panaszára az úriszék 1819-ben hozott ítélete szerint: „a földesuraság mérse fel a lakosok által használt valamennyi földet, majd földhalmokkal (csóvázással) el kell határolni a majorsági és az úrbéres földeket és Új Urbáriumot kell készíteni”. A földek felmérése elmaradt, ezért a község panaszt tett a szolgabírónál, ezután a felmérések megtörténtek. Az úriszéknek a felmérések alapján hozott döntése 1819. március 24-én a Magyar Császári Királyi Helytartó Tanácshoz felterjesztésre került. A Helytartó Tanács által jóváhagyott és végrehajtásra kiadott ítéletet a község megfellebbezte. Főként a legelő kérdésében hozott ítéletet sérelmezte a falu.

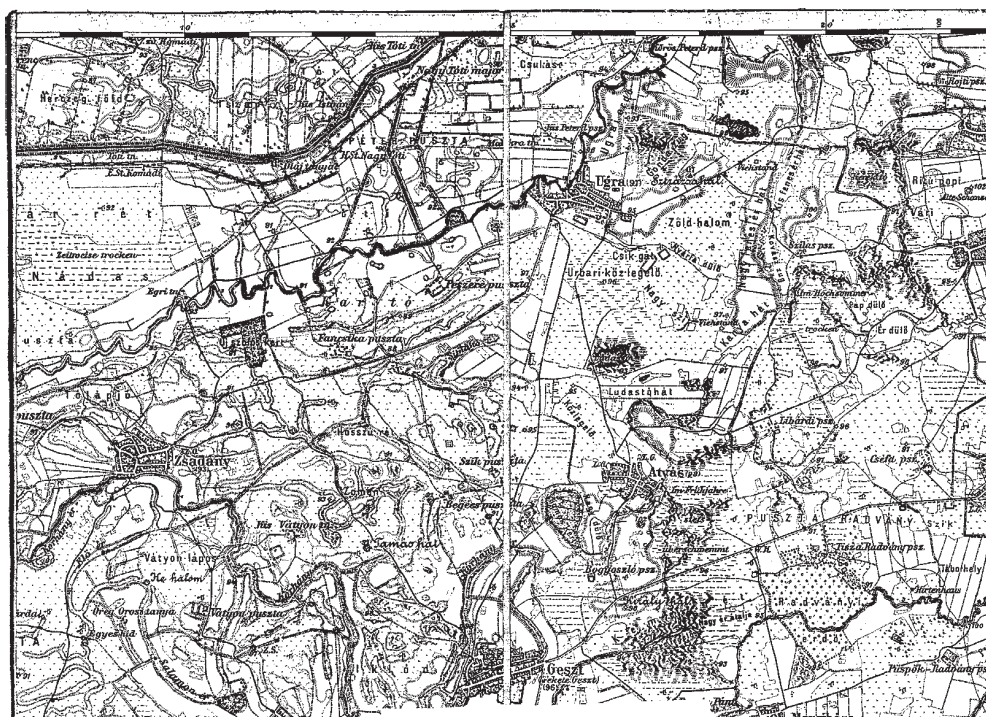
Mivel a község éveken át tartó egyezkedés során se tudta tisztázni helyzetét a földesúrral, a község pert indított az uraság ellen. Ezek után hosszú évtizedeken át tartó pereskedés folyt. 1858-ban kelt Ugrán az a levél, mely összegzi a per folyamatának fontosabb mozzanatait. Ezidőtájt özvegy Bölöny Károlyné helyét a fia, Bölöny Sándor vette át a birtok irányításában. Az új földesúr tehetséges gazdálkodó és liberális szellemű ember volt, aki komoly erőfeszítéseket tett a helyet rendezése

Ugra környéke a XIX. század elején. (Lipszky János, 1805)

Biharugrai nádfedeles parasztház, mely a hagyomány szerint a XIX. sz. elején épült

Ugra és környéke egy 1887-es katonai térképen

érdekében. „Ezúttal a legelőbeli egyenetlenség a felek között barátságosan kiegyenlített, a felek kívánata folytán minden további eljárás (per) megszüntetik”. Ezzel a közel fél évszázadon át folyó pereskedés „barátságos megegyezéssel” ért véget.

Ugrán 1863-ban valósult meg a jobbágyok felszabadítása a földesúri kötöttségek alól. A jobbágyok úrbéres földjei a szabaddá lett parasztok tulajdonába kerültek. Ez a hosszú per során tisztázódott és rögzített területre vonatkozott: 50,5 jobbágyteleknyi szántó kb. 1400 kh, 600 kh, rét és 600 kh legelő. Ez a terület a falutól délre eső, a korábbi úrbéres földek térsége, a zsadányi és az atyási út között feküdt. Az átadott földterületért a földesúr állami kárpótlást kapott.

8. Biharugra a XX. században

A XX. században háromszor volt birtokváltozás az ugrai határban. A Nagyatádi-féle földreform során, 1921-ben, kb. 600 kh. földet osztottak ki magas megváltási ár mellett. A magas vételár és az igazságtalanul megállapított kataszteri tiszta jövedelem, valamint a súlyos adóterhek, a tönk szélére juttatta az új földtulajdonosokat. Ezeknek a földeknek az árát még 1944-ben is fizették az ugrai parasztok, a földek egy része pedig a bankok kezére került.

Az ugraiaknak másik alkalom a földszerzésre akkor kínálkozott, amikor a környék egyik leghatalmasabb nagybirtokos családjának (a Bölöny család úgynevezett József-ágának) utolsó vérszerinti sarja is meghalt. A Bölöny család végrendelete körül ekkor nagy per támadt. A végrendelet szerint az első számú örökös azon személy (férfi) aki a gróf Tisza családból hajlandó felvenni a Bölöny nevet. A Tisza család azonban elzárkózott ettől. A második számú örökösként a Nemzeti Színház lett megjelölve, de a sok adósság miatt a színház is vonakodott átvenni az örökséget, s 100 000 pengő ellenében átengedte azt Barcsay Andor ügyvédnek, aki annak idején hagyatéki zárgondnoknak lett kijelölve. Az örökösök lemondása, ill. az 1838. évi telepítési törvény értelmében Ugra község lakói elővételi joghoz jutottak erre a földre vonatkozólag. Ezt azonban a község elöljárói eltitkolták a falu lakossága elől. A hosszú és megújuló pereskedés azonban ezt napvilágra hozta, így lehetőség kínálkozott a kedvezményes földvételre. Ekkor az ugrai lakosok kb. 3600 kh. földre jelentették be igényüket. Ebből azonban végül a nehéz vételi feltételek mellett (a 33 %-os földár lefizetése miatt) csak 648 kh. jutott az ugrai lakosság tulajdonába.

Az ugrai határ földbirtokviszonyain 1945. tavasza hozott gyökeres változást, amikor is a megalakult földosztó bizottság 2300 kh. urasági földet, minden megváltás nélkül, 308 nincstelen között osztott ki.

Biharugrára 1944. szeptember 28-án vonultak be a szovjet csapatok. Két nap múlva azonban a német csapatok visszaszorították őket. Ekkor heves tankcsata kezdődött, melynek során 7 tank semmisült meg. Még napjainkban is kerülnek elő háborús lövedékek (legutóbb a közművezetékek árkainak ásásakor, a Bölönyi és a

Rákóczi utca találkozásánál) a falu belterületén is. Végül a 2. Ukrán front kisöpörte a faluból és környékéről a német és a magyar csapatokat (1944. október 6-án, más forrás szerint viszont október 7-én). A harci cselekmények során 6 ház égett le, rommá vált 6, és kisebb - nagyobb javításokra szorult kb. 150. Belövést kapott a templomhajó északi oldala, a toronysüveg déli része, a községháza, a régi baptista imaház (amit új helyen, a falu közepén építettek újjá a háború után) és még számos épület. Ekkor semmisült meg, ill. tűnt el a községi irattár és jelentős károk keletkeztek a református egyház levéltárában is, valamint eltűnt a „Clenodiumok” (kegytárgyak, kincsek) egy része is. Ezek pótolhatatlanok.

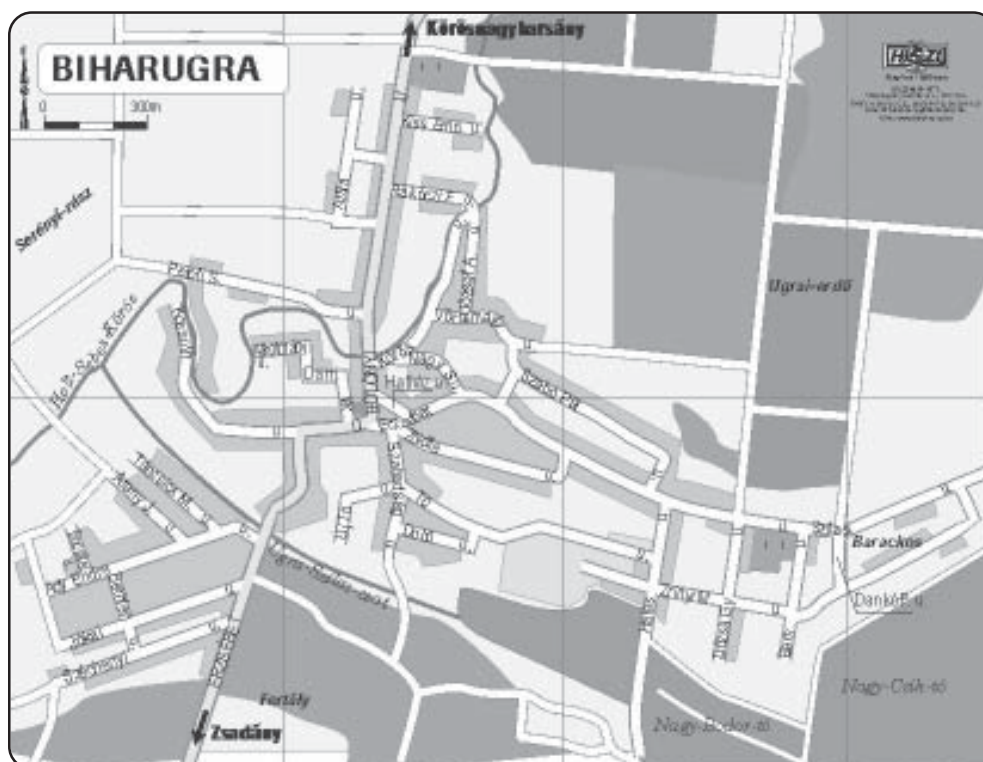
A Horthy-korszak utolsó tíz évében összesen 10 ház épült Biharugrán, a harcok elcsitulása után azonban megindultak az építkezések, s a háború utáni 10 év alatt 70 új ház épült az új birtokosok házhelyein. Sajnos nemcsak építettek, de romboltak is a lakosok a háború után. Főként az új építkezésekhez szükséges építőanyag miatt a puszta földdel tették egyenlővé a gyönyörű szilas-pusztai kastélyt és annak parkját, valamint a gazdasági épületeket. Minden kiosztásra került, még a kastélyhoz tartozó hattyús tó is, melyet az új tulajdonos (Deák Ferenc) később bekubikolt.

A faluban az áruforgalmat a két világháború között a Hangya Szövetkezet két boltja (ebből az egyik italbolt), és hét kiskereskedés (ebből négy italbolt) bonyolította le. Italboltja (kocsmája) volt a faluban Hartmann Lőrincnek, Brackó Istvánnak, Gulyás Lajosnak, Tóth Lajosnak, valamint a Hangya Szövetkezetnek. Más boltja, vegyeskereskedése volt még Hartmann Lőrincnek, Winkler Sándornak, Brackó Istvánnak és a Hangyának. A Hangya Szövetkezet Biharugrán 1896-ban alakult meg a kocsmával együtt. Fióküzlete 1922 óta működött. 1938-ban 600 részvényese volt 3060 részvénnyel. Mind a főüzlet, mind a fióküzlet saját épületben volt. 1937-ben a Hangya felépítette a községi kultúrtermet.

1946-ban megalakult a helybéli földműves szövetkezet, mely 1949-ben egyesült a Hangyával. Ezután már a földműves szövetkezet vette kezébe a kereskedelem irányítását.

Az első termelőség szövetkezet 1951-ben alakult meg 200 kh. földdel és 14 taggal, akik közül csak 5 volt férfi. Az első elnök Bai Béla volt. 1952-ben jött a tagosítás. 1954-ben megszűnt az „Előre” termelőség szövetkezet. Földterületének egy része állami tartalék föld lett, melyet haszonbérletbe adtak ki. Az „Előre” termelőség szövetkezet 1954-ben megszűnt ugyan, de 1959-ben nagy lendülettel megindult az új („Felszabadult Föld”) termelőség szövetkezet szervezése, a belépésre való agitálás, ami nem maradt eredmény nélkül. A gazdálkodók – tetszett, nem tetszett – szinte kivétel nélkül beléptek, s 1960-ban be is indult az új termelőség szövetkezet működése. 1976-ban a biharugrai termelőség szövetkezet egyesült a körösnagyharsányi Kossuth termelőség szövetkezettel „Felszabadult Föld Mg. Tsz.” név alatt, amelyet később „Szabó Pál Mg. Tsz.”-re változtattak. 1994-ben a két termelőség szövetkezet ismét szétvált. Mára már szinte csak papíron létezik a Szabó Pál termelőség szövetkezet, termelő tevékenységet már nem folytat, ebből következően munkalehetőséget, illetve megélhetést sem biztosít a falu lakosainak. 1998. október 1. óta a szövetkezet végelszámolás alatt áll.

Valamikor 1905 és 1909 között Corchus Dezső budapesti mérnök és testvére Zoltán 300 kh. szikes legelőt vásárolt meg Bölöny Józseftől, a falu és a szilasi kastély közötti térségben, a Csík-gát körzetében. 1910-ben megkezdték a halastavak építését, a tápláló és a levezető csatornák árkolását. 1913-ra elkészültek az első tavak, s megkezdődött a haltenyésztés. Az 1920-as évektől Chorchusék a halastavak egy részén rizstermelést is folytattak. E tevékenység a pihenő tavak regenerálódását jövedelemtermelés mellett segítette. Az 1930-as évek végére a víztükör már megközelítette az 1000 holdat. Később a fejlesztés a szík-pusztai területre ment át. Nagy Szík-pusztát Chorchusék megvásárolták a Tisza családtól, és 1943-ra elkészült az a terv, amely szerint ezen a területen több ezer holdas halastórendszer létesülne. A háború, mint sok más tervnek, ennek a tervnek a kivitelezését is megakadályozta. A II. világháború után az Ideiglenes Nemzeti Kormány hozzájárulásával, Vass Mihály vezetésével, 97 taggal mintegy 1457 kh-on szövetkezet alakult. A tógazdaságot 1946-ban (más forrás szerint 1947-ben) államosították. 1949 és 1952 között Tóth József vezette az ugrai gazdaságot. 1952. április elejéig a Biharugrai Halgazdaság, mint az országos Halgazdaság üzemegysége működött. Ekkor Budapesten megalakult a Halgazdasági Tröszt, amelynek felügyelete alatt a Biharugrai Halgazdaság ettől kezdve önálló lett. Az igazgató ekkortól Juhász András volt. 1953-ban a régi rizstelepet ivatató tóvá fejlesztették. Ebben az évben lett az igazgató Bundik

Biharugra térképe napjainkban

Zsigmond. 1955-ben a tógazdaság összterülete 2012 kh, a víztükre 1500 kh. volt. A gazdaság megkapta az akkoriban divatos „ÉLÜZEM” címet és az Országos Mezőgazdasági Kiállításon a biharugrai harcsák tenyésztési díjat nyertek. 1959-ben a tóterület 1754 kh. volt, s ekkor lett az igazgató dr. Kozma Lajos. A tavak sertéstrágyával történő trágyázását kacsatrágyával kívánták felváltani, ezért 1961-ben törzskacsa állományt vásárolt a gazdaság. 1962-ben megszüntették a sertéshízlalást, s a felszabadult épületekbe törzskacsák kerültek. 2 millió forintos beruházással felépültek az első előnevelők és megkezdődött a százezres keltetőüzem építése is. Mivel a tóparton tartott kacsák nem adták a várt trágyázást, ezért részükre a tavakon szigeteket kellett építeni. Az első eredmények igazolták a kidolgozott technológia helyességét, de a későbbi évek tapasztalatai megcáfolták azt. Ezért a kacsatenyésztés külön ágazatként elvált a haltenyésztéstől. Az esetenként előforduló kisebb kudarcok ellenére az 1960-as 1970-es években érte el a Biharugrai Halgazdaság tevékenysége csúcspontját.

A biharugrai halastórendszer közel 2000 hektáros vízfelületével Magyarország második legnagyobb mesterséges halastava. Ezt a méretet 1962-ben érte el, amikor befejeződött az 1200 hektáros begécsi tömb belvíztározóból halastóvá alakítása. Egyébként a biharugrai halastórendszer két, területileg és jellegét tekintve is jól elkülönülő részből áll. Az egyik az ugrai tórendszer, mely kb. 800 hektáros s ennek az építése kezdődött el már a XX. század elején. A másik pedig a begécsi tömb a maga 1200 hektáros vízfelületével. 1979-ben a Halgazdaságot beolvasztották a Hidasháti Állami Gazdaságba. Közel egy évtizede ismét önállósodott. 1994. január 1-jétől Merkuriusz Kft. néven működött, majd 1998 februárjában kettévált. A fokozottan védett területek a Nagykovács Kft.-hez kerültek, a többi pedig (mint például a begécsi tavak) a Biharugrai Halgazdaság Kft.-hez. Az előbbi gyakorlatilag csak természetvédelemmel, illetve madárvédelemmel foglalkozik, míg az utóbbi termelő tevékenységet is folytat.

1991-ben a Hidasháti ÁG és a BOV létrehozta Biharugrán a Barbarie Kkt.-t, amelyet azután megvásárolt a Bábolna előbb a Hidasháti ÁG-tól, majd a BOV-tól is. Így jött létre 1996-ban a Barbarie Kft. A Bábolna Rt. később ezt a Kft.-t magába olvasztotta, s 1998. január 1-jétől Bábolna Rt. Kacsatenyésztő Üzem néven működik tovább.

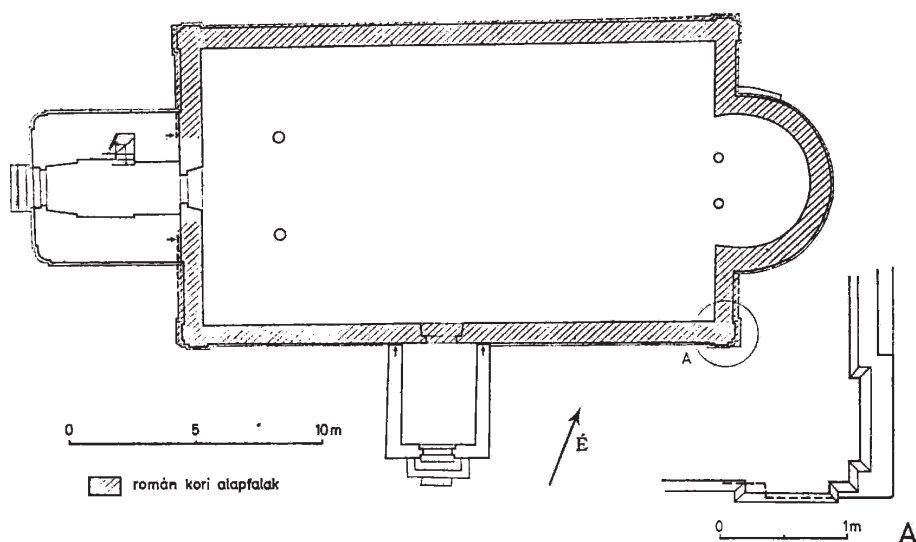
A község szempontjából a tógazdaság (Halgazdaság) igen előnyös vállalkozás volt. Változó mértékben, de mindig adott munkalehetőséget, megélhetést a helybélieknek. Ebből a szempontból sajnos a Halgazdaság ma már csak árnyéka régi önmagának. Ma már leginkább csak, mint a madarászok paradicsomát emlegetik. Ma a tavak legjelentősebb értékét gazdag madárviláguk képezi. 1997 áprilisa óta a „Nemzetközi jelentőségű vadvizek jegyzékében”, közismert nevén a Ramsari Egyezményben is szerepel.

A régi Halgazdaság maradványából a Bábolna Rt.-hez került kacsatelepek azok, amelyek a legtöbb munkahelyet biztosítják a helybéliek számára. A község jelenlegi problémáinak döntő többsége a foglalkoztatottság hiányából ered. A legtöbb problémának ez a gyökere, s e miatt csökkent radikálisan a falu megtartó ereje is. A fiatalok elmennek tanulni, s közülük csak nagyon kevesen térnek vissza, így lassan, de biztosan előregedik a falu.

II. Néhány hajdani és mai egyházi épület Biharugra területén

1. Ugra monostora

A mai község központjában, a Holt-Sebes-Körös déli partját kísérő 4–5 méter magas földhátton helyezkedik el, s a község legmagasabb pontján áll a református templom. Az épület története az Árpád-korig nyúlik vissza. A mai templom – a torony és a déli oldalán elhelyezett toldalékpület (porticus) kivételével – román kori alapfalakra épült fel. A félköríves szentély (apszis) külső oldalán legalább 1–1,5 méter magasságig áll a középkori fal, máshol csak az alapozásban figyelhetők meg a homokkőből készült kváderek.

A református templom alaprajza

A 25,5×12,5 méteres templom nagysága alapján eredetileg bizonyára három hajós volt. Ezért szerepelhet egy forrásban bazilikaként. A régészek a református templomot az ugrai monostorral, a körülötte levő településnyomokat Monostorugrával azonosították. A monostor alapítója minden bizonnyal az 1093 körül I. (Szent) László király kíséretében szereplő Csák nembéli Ugra comes (főúr) volt. A monostort Szűz Mária tiszteletére szentelték fel.

A XII. sz. közepe előtt magától értetődőnek tekintették, hogy ha valaki egyházat – monostort vagy templomot – alapít a birtokán, az megtartja fölötté a tulajdonjogát, s maga rendelkezhet a felmerülő egyházi ügyekben: ő helyezheti be a javadalomba a papot, monostor esetén az apátot, akit ugyanakkor tisztségétől meg is foszthat. Az alapításkor átengedett birtokokat – ha úgy látta jónak – visszavehet-

te, magát az egyházat utódaira örökíthette, vagy akár eladhatta. Az egyházi létesítmény ily módon az alapító „saját egyháza” (ecclesia propria) volt; tehát ennek megfelelően bánt vele – nem törődve annak szakrális rendeltetésével –, birtokai egyikének tekintette. Valószínűleg így jutott a Csák nembéli Ugra comes által alapított Ugra monostora is a Borsa nemzetséghez.

Az első ízben 1214-ben említett monostort tehát valószínűleg még a XII. sz.-ban alapították. Magát a monostort utoljára 1329-ben említik, megszűnésének pontos időpontja ismeretlen.

1214-ben bihari pereskedők itt tettek esküt. Az eskü (iuramentum) az istenítéssel való bizonyítás egyik módja volt régen. Az eskü ma is megvan, ma is egy bizonyítási eszköz. Régen azonban sokkal félelmetesebb volt az eskü az istenítéletek bármelyik módjánál. Mutatják ezt a régi esküszövegek is, és a hagyományos közhit szerint a hamis esküvés soha nem maradt megtorlás nélkül. Országos jog szerint az egyház (templom) volt az eskü letételének a rendes színhelye: az oltárt, vagy az arra helyezett ereklyét érintve kellett az esküt letenni. Bihar vármegyében a – nagyváradi egyházban –, a Szent László sírja felé emelt oltár mellett vették ki az esküt a peres felektől. Ezt a Váradi Regestrum a szent király sírjára letett esküként említi. De tettek esküt nemcsak Váradon, hanem egyes monostorokban is, így például a Borsa nemzetség gondviselése alatt álló ugrai monostorban is.

1235-ben a Borsa (Borza) nembéli Herceg felesége, Benedicta – miután férjét és fiait elvesztette, leányait rangjukhoz méltó módon férjhez adta - a saját lelki üdvéről kezdett gondoskodni: „Eltökélt szándékom, hogy özvegységem hátralévő napjait uramnak és fiaimnak lelki nyugalomára, az ugrai egyháznak javára fogom szentelni.” Ezért egy Ágnes (Agna) nevű szolgálóleányt, annak két fiával: Hetával és Furtonnal együtt az ugrai monostornak ajándékozott. Ágnes egyik fiát ún. torlónak rendelte, vagyis, hogy minden évben Szent Mihály napján megülje az ő torát, még pedig egy két éves tinóval, kenyérral és öt veder sörrel. A másik fiút pedig harangozónak rendelte, s kikötötte, hogy mindkettő nemzedékről nemzedékre a tisztében maradjon. Ágnesnek minden hónapban egy rőfnyi gyertyát kellett vinnie a boldogságos szűz oltárára.

Pázmány Péter az ugrait az ismeretlen rendű monostorok közé sorolta, de egyes források (pl. Nagy Márton) Benedek-rendinek említik. Ezt támasztja alá az, hogy az itt élő szerzetesek a monostor mellett gyümölcsöskertet hoztak létre. A Benedek-rendi szerzetesekről ismert, hogy kolostoraik körül fejlett termelési kultúrát honosítottak meg. Gondoskodva ezzel a saját fenntartásukról és példát mutatva a környező falvak lakóinak is.

Van olyan vélemény is, mely szerint a monostor helyét a mai Bozsód falurészen (ez a falu északkeleti részén, a Holt-Körössel határos terület, ami magában foglalja a Körös utca, József Attila utca, Vörösmarty utca környékét) kell keresni.

A Soltész János féle „Az Ugrai Ecclesiáról való jegyzés” szerint Kisugra, vagy Hodály helyén volt a monostor.

2. A Szent Jakab templom

A régészek szerint a monostor közvetlen szomszédságában volt a Szent Jakab templom is. Az 1329-ben kelt oklevélből, (melyben Danela utódai osztozkodnak) és a terepviszonyokból egyértelműen következik, hogy a templom csak a monostortól nyugatra, a mai Temető-zug falurészben (a mai Kossuth utca környéke) állhatott. A néphagyomány megőrizte emlékében, hogy hajdan ezen a területen temető volt (Innen ered a Temető-zug elnevezés is.) A régészek által talált csontvázak megerősítik ezt. Szerintük az itt előkerült csontvázak a falu templom körüli temetőjéből (cinterem) származnak. Ez is alátámasztja, hogy a Szent Jakab templom itt állhatott. Nem valószínű ugyanis, hogy ez a temető a monostorhoz tartozott. Emellett természetesen a monostor lakóinak is lehetett saját temetője a falakon kívül.

3. A Szent János templom

Egy XIX. századi katonai felmérésen szerepel a Szentegyháza feliratú halom. A néphagyomány szerint ezen a halmon állt Kisugra temploma. A halastavak építéskor megbolygatták a templom körüli temetőt. A régészeti adatok alapján Kisugra eredete is az Árpád-korra nyúlik vissza, annak ellenére, hogy első említése 1426-ból származik, amikor Zsigmond király „Nagyugrai András fia Miklós fia Péternek” adományozta azt a királyi jogot is, ami a királyt Kisugra birtokában megillette. 1429-ben Ugrai Miklós fiait, az 1426-os adományozó okiratban szereplő Pétert és Jánost, Lászlót valamint Zsigmondot iktatták be többek között Egyházasugra birtokába. Egyházasugra – mint azt az előzőekben már említettem – Kisugrával azonos. 1551 és 1552-ben már Szentjánosugra néven írták össze. Templomáról nem ismerünk közvetlen adatokat, csak az 1429-ben előforduló Egyházas-, és az 1551 és 1552. évi Szentjánosugra névből következtethetünk arra, hogy Szent János tiszteletére szentelt templom állt itt.

4. A református templom és a parókia

Visszatérve a mai református templomhoz, Soltész János az 1842-ben írott „Jegyzés”-ében ezt írja: „...a most fennálló Templomnak, mely 1772-ik évben épült fundamentuma mikori azt homáj fedí. Beszéli azt is ugyan, ezen mostani Templom előtt vala egy sövényből készült Templom a mostaninak fundamentamára építve, de hogy az mikori, melyik évben készült, s minő formája volt és micsoda felülírások lehettek rajta, arról senki semmit nem tud. Igen hihető azonban, hogy megvetvén az akkor élő emberek a mostan fentálló Templom fundamentomát, a Tatároktól, akik akkor gyakran szerte széjjel pusztítottak az Országban, elkergettek, s abbahagyódott az építés. Amikor idővel a futás után egynéhányan visszazéledtek, kevesen is lévén, s költségek sem lévén, nem folytathatták tovább a kő-

ből már elkezdett Templomot, hanem sövény templomot építettek a kő fundamentumra, de ez csak hozzá vetés nem lévén róla sehol semmi jegyzés. Emellett a sövény templom mellett volt egy nagy vastag gerendából össze vágott Fa torony fel állítva mely még minekutána a mostan álló Templom felépült is szolgált és használódott egész 1800-k évig...”

Egy hajdani kváder-kő

Ami Soltész János és kortársai előtt még homályos volt, az mára már világos. Kétségtelen, hogy a mostani, 1772-ben elkészült templom helyén sövény templom volt egy régi fundamentumra építve, de nem az a helyzet, hogy valamikor fundamentumot vetettek és nem tudták rá a templomot felépíteni. A régészek a fundamentum melletti ásásokkal és műszeres vizsgálatokkal is bebizonyították, hogy itt Ugrán a nagyon régi időkben egy szép épület állott. Az alapfalak románkoriak. Beszterczey László tiszteletes úr egyetlen követ még őrzött a parókián ebből az ősi felépítményből. Egy, az 1980-as években végbevitt renoválás alkalmával e muzeális érték kikerült az épületből, s azóta

A monostor maradványa a templomhajó falában

sincs meg. Ugyanakkor újabb kváderkődarabra bukkantunk a templomkertben, mely – összevetve az 1970-es években talált kő fényképével – nem azonos a korábbival, de megmunkálása nagyon hasonló. A templomkert még bizonyára sok titkot rejt a régmúlt épületeiről.

A mostani templom építésénél az elődök hűségesen követték az ősi alapokat. Ezért van a templom keleti oldalán a Soltész János féle jegyzés szerint „egy kis kerekesség, ahová járnak az iskolás gyermekek tanítójukkal együtt az isteni tiszteletkor...”

Tehát: a jelenlegi templom alapja román kori. A templomhajó 1772-ben készült el ezen az alapon. A torony és a déli bejárat előterének alapja későbbi. A biharugrai a környék legrégebbi református temploma. Ha az eredeti Árpád kori építményt tekintjük, akkor Békés megyében ez az egyik legrégebbi, a mai napig megmaradt középkori építmény, még ha később ráépítettek is.

1777-ben a templomhajó mellé délről ragasztottak „egy kis porticus”-t, oldalbejáratot, melynek frontján ez a felirat volt látható:

„Épült MDCCLXXVII k,
Újra kimeszelődött MDCCCXXXI dik esztendőben.”

Soltész János feljegyzése szerint: „...a Templom stukatorjának a közepén van egy circulus ahova ez a Szent Írásbeli Hely van felírva: Ez Hely nem egyéb, hanem Istennek Háza és Menyeknek kapuja. I. Mózes XXVIII. 17.”

Ma is található a mennyezet közepén, nemzeti színű körben egy bibliai idézet, de ez már nem ugyanaz, mint az előző. Ez így néz ki:

SZ. LUKÁCS: XI R 28 V.
BOLDOGOK AKIK HALLGATJÁK
AZ ISTENNEK BESZÉDÉT
ÉS MEGTARTJÁK AZT.

A templomhajó nyugati oldalán, az ajtó felől, kb. a karzat magasságában valamikor – még mielőtt a torony felépült volna – egy kerekded ablak volt található. Később ezt befalazták, de nem a fal teljes vastagságában, hanem csak egy sor téglával a belső és egy sor téglával a külső, torony felőli oldalán. Így a két téglasor

A porticus bejárati ajtaja

között egy kb. fél méter széles üreg maradt. A torony felőli falazás meg lett bontva, így jól látható a valamikori ablak helye.

1787-ben az ugrai református ekklezsia szerződést kötött Juhász János tégláégető mesterrel a községi református templomtorony építéséhez szükséges téglakivetésére és kiegészítésére. Valószínű, hogy a téglavetés helyén alakult ki a Vásár-tó.

1796. Szent György hó 25. napján rakták le a torony fundamentumának alapkövét a helyi földesurak: ugrai Ugray Józsefné, ugrai Ugray György és felesége nagyböloni Bölony Anna, ugrai Ugray Lajos és ugrai Ugray Ágnes kisasszony jelenlétében. Jelen volt még Vátzy Sándor prédikátor, Pap János főbíró és Balla Mihály kurátor is.

Soltész János 1842-es „Jegyzése” szerint Peszere „... még fennmaradt templomának romjaiból hordották az ugraiak a most fentálló Tornyonak fundamentum köveit.” Ugyancsak a fenti forrás szerint: „Peterdi pusztán is mondanak valami templomot, hogy lett volna és onnan is hordtak az ugraiak köveket a Torony tsinálás alkalmával...”.

1797-ben a régi, hatalmas gerendákból összeácsolt torony helyén, annak cintermének fedele alá kőből granárium (magtár, csűr) építésébe kezd Balla Mihály kurátor, melynek építése 1798-ban befejeződött.

1799-ben a régi torony sasfaiból Balla Mihály kurátor disznóolat építtetett, ami eddig nem volt. Ezt némelyek elleneztek.

1800-ban a hátsó kert végénél lévő, ekkorra már használhatatlanná vált kút helyett az udvaron új kutat készíttetett Tornyi Gáspár főbíró. A munkálatokat csaknem az egész ekklezsia ellenezte.

1800. szeptember 1-én felhelyezésre került a torony gombja. Október 25-én befejeződött a fedél zsindelezése. November 15-én „sok nézőnek jelenlétében és nagy örömeire feltétettek a harangok”.

Az ekkor felépített toronysüvegről az egyetlen ránk maradt hitelesnek tekinthető ábrázolás egy 1806-ban készült pecsétnyomó viaszlenyomatán látható néhány fennmaradt egyházközségi iraton. (A pecsétnyomó használatának jeleivel a két világháború közötti időben is találkozhatunk, ekkor azonban már tintával használták, így a templomábrázolás elmosódott.) Amennyire kivehető a viaszlenyomatokon, a toronysüveg magas, hármas tagolású, s úgy tűnik csikótoronyokkal díszített volt. Bár egy pecsétnyomó metszése torzíthat is, de még így is kivehető, hogy a süveg a toronyhoz képest túlméretezett volt. A pecsét kidolgozására azért az is jellemző, hogy kivehető még a templomhajó tetejének zsindelefedése is.

1800. december 27-én felajánlást tett Ugray György az új toronyóra minél hamarabbi elkészülése érdekében: „T. V. Ugrai György úr Isten dicsőségéhez való buzgó jóindulatjából és kész szívvel ajánlotta magát az újj Toronyba készíttetendő Fertályos óra ára fele részének lefizetésére, tsakhogy az Ekklesia Elöljárói az Óranak minél hamarabb lehető elkészítésében foglalatosok legyenek...”.

1801. július 28-án „... a Toronynak minden munkája tökéletességre ment ... Éder Jakab kőműves mester által.” (Éder Jakab XVIII. sz. második felében, illetve a XVI-II. és a XIX. század fordulóján több templomot is épített Nagyváradon és annak

környékén. Például Nagyváradon a Körös-parti református templomot (1784–85), és a görögkeleti (ún. Holdas) templomot (1760-1780), valamint Ugrán a református templom tornyát.) Csak a toronyóra nem készült még el. Ezidőben a főbíró Tornyi Gáspár, a kurátor Bondár István volt.

1802-ben, mivel a templom mennyezete nagyon rossz állapotban volt, az ekklezsia (Kis Mihály kurátorsága alatt) új padlást, vagyis statulát készíttetett. Ugyanez évben Kis Mihály az összerogyott vályogistálló helyébe sövényből új istállót csináltatott. A következő évben (1803) ugyancsak Kis Mihály új tetőt csináltatott a fiúiskolára, mely a templom szomszédságában állt.

1806. június 27-én „öntetett a nagyobbik (? – szerző megjegyzése) harang Tasnádra való Harangöntő által. T. Ugrai István Úr csapszékének az udvarán oly móddal, hogy a régibb Harang matériájához vevődött mintegy harmincz fontnyi matéria és mindössze lett 130 fontnyi a Harang melynek öntésébe az Helybéliék egy is más is conferálván lett 70 R Ft a többi u. m. 60 R Ft adott Ugrai István Úr.”

Későbbi források szerint (Soltész, 1842; Leltár ív, 1885) a harangokon a következő szövegek voltak találhatóak:

Nagyharang:

GOSS. MICH. ANTONI. ZECHENTER IN OFEN ANNO 1728.

Keres Nagy Ugrai Harang

Az alsó szélén:

Makai István Fő Bíróságába hozatott, Kiss Péter és Notar Czeglédi Gergely által.

Ezek szerint ez a harang 1728-ban Budán öntetett. A régi leírások szerint a súlya kb. 3,5 mázsa volt.

Kisharang:

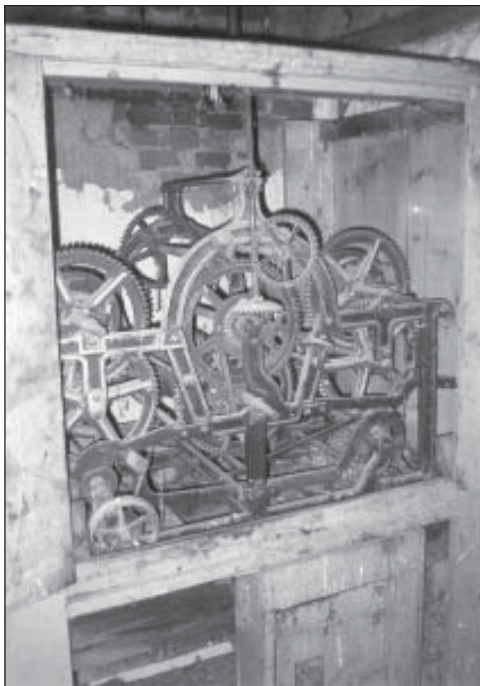
Az Ugrai Reformata Sz. Ekkla öntette 1806-ban.

A régi leírások szerint ennek súlya kb. 2 mázsa volt. A fentiekből következik, hogy valószínűleg ez a harang öntetett a tasnádi mester által 1806-ban, a csapszék udvarán.

Az első harang („nagyharang”) tehát mindjárt a falu harmadik – a török végleges kiűzése, Várad visszafoglalása utáni – megtelepülés (XVIII. sz. eleje) után néhány évvel öntetett. Ezt a harangot még a XIX. sz. végi források is meglévőként említik, egészen 1907-ig.

1816-ban Bíró Ferenc főbírósa és Bertalan Ferenc kurátorsága idején elkezdték építeni az új prédikatori házat, mely 1817 őszére el is készült és Nagy Sebestény prédikátor be is költözött. Vályogból épült, nádfedéllel. Négy szoba (3 padozott és 1 földes), konyha, kamra és pince volt benne. Az épületnek 2 ajtaja és 8 ablaka volt. Ekkor már Tar Mihály volt a főbíró és Bertalan István a kurátor.

1818-ban Bán József sarkadi lakatos mester elkészítette az új toronyba a fertályos órát, melynek árát – ami 800 R Ft volt – Tek. Nemes Nemzetes Ugray Ágnes kisasszony fizette ki.

A régi mechanikus óramű

úgy az Okányit lánczokkal erősítették, a Rojti torony hegyét elszakasztotta, mely a templom tetejét s padlását beszakasztotta ...”

Soltész János 1842-beli feljegyzése szerint: 1831-ben egy viharban az erős szél megrongálta a torony nagyon magas „cifra hármas structurájú tetejét”, olyannyira, hogy még a „fészkekből is kimozdította”. Bihar vármegye közgyűlésének 1833/475. tételénél a következőket olvashatjuk: „Ugra község előjárói és közlakosai előadják, hogy azelőtt több esztendővel a falu nagytemplomtornyának teteje egy nagy szél által annyira megrongálódott, hogy minden nap annak ledőlésétől félnek, ezért a torony tetejét újonnan felépíteni szándékoznak. A nagy és halaszthatatlan munka miatt kéri a falu a közmunka alóli felmentést. A megyei közgyűlés Stackó Károly főszolgabíró jóindulatába ajánlotta az ugraiak kérelmét.”

1833. február 21-én Tornyi Mihály kurátor a presbiteri gyűlésen előadta, hogy a torony teteje olyan rossz állapotban van, hogy bármikor leborulhat. Ezért a költségek csökkentése és a szerencsétlenség elkerülése végett indítványozta, hogy egy helybéli ácsmesterrel szedessék le a torony tetejét, s a leszedett anyagból kalapolják be a tornyot, addig is, míg az ekklézsia elegendő anyagot nem szerez be a kijavításhoz. Ezután a mesterrel a fizetésben meg is egyeztek. Az ekklézsia előjárósága és az ácsmester közötti szerződésben a következő foglaltatott: „80, azaz Nyolcvan váltó forintba, két köből kenyérnek való búzába, s úgy, hogy fölöstökömre kenyér és egy fertály pálinka, ebédhez és vacsorához egy-egy embernek egy-egy meszely bor adassék és ezen fizetésért az áts tartozik a torony tetejét egészen leszedni és a leszedett fedélből az alkalmasabb matériákkal ismét a torony kőrakását bekalapolni.”

Mivel Ugray Ágnes az óra teljes árát kifizette, az időközben megözvegyült Bölöny Anna az elhunyt férje, Ugray György által még 1800-ban ugyanezen óra elkészítésére „szánt és adott” 100 Rft -ot váltócédulában a templom „kipadimentomozására” fordította.

1824. januárjában néhai Ugray Györgyné Bölöny Anna és Ugray Ágnes kisasszony a prédikatori házra két-két pár téli ablakot csináltatott.

1824. márciusában a parókia udvarán egy „derék kávas kút” készült.

Az egyik hajdani geszti jegyző hagyatékából előkerült – 1827. július 29-én keltezett – „Fekete Geszti Krónika” szerint 1827. március 23-án „...oly kemény szélvész egész nap tartott nyugatról fúva, hogy alig volt épület, melyet meg nem szaggatott. A geszti torony nem régi zsindelezését deszkástól megszagatta.

Az ugrai torony tetejét félre nyomta,

Az ács a munkát el is végezte, de az „elegendő anyag” soha nem gyűlt össze és a torony mind a mai napig csonka maradt. Mai magassága: 26 méter. A torony eredeti formáját, alakját csak az ekklezsia – az előzőekben már említett – metszett pecsétnyomója őrizte meg számunkra. Ez a pecsétnyomó eltűnt a II. világháború viharában, de lenyomata megmaradt számunkra is néhány okmányon. E kép tanúsága szerint talán a mai mezőgyáni toronyhoz hasonlítható leginkább, ha nem is tökéletes másai egymásnak.

A bekalapolás után, ha csonka is maradt a torony, de egy nagyobb rombolást, illetve egy esetleges szerencsétlenséget előzött meg ez a csonkítás, mert a történet csattanóját egy, a következő évben (1834-ben) feljegyzett emlékirás adja meg, melynek szövege a következő:

„Emlék írás 1834^{dik} Esztendő Novem-
ber 15^{kénn} regeli 3 fertáj 8ta egy rendkívül való földindulás támadt melly itt Ugránn a Templom mennyezetét megrepesztette, a Tornyt a Templomtól elválasztotta, és minden lakosokba nagy félelmet okozott, ez a földindulás kivált Szathmár vármegyébe tett nagy romlást, ahol sok tornyokat és Templomokat ledűtött, sőt Endréd környékénn meg a falut is a lakosokkal elhagyatta és kívül Satorokat állítani abba laktak –”

Lám milyen jól döntött az előjáróság, hogy előző évben (1833-ban) a magas és életveszélyessé vált toronysüveget leszedette, s ha a régi süveg újraépítésére nem is volt pénz, a tornyot bakalapoztatta, mert ezen munkálatok nélkül a következő évben bekövetkezett földrengés sokkal nagyobb rombolást okozhatott volna. Idejében intézkedtek.

Az elkövetkező néhány évtizedben jelentős változás nem történt az egyházi épületekben, legalábbis írásos vagy egyéb nyoma nem maradt ránk. Leginkább az iskolaépületekre költöttek, de ezek is csak javítások voltak. 1881-ben felújították a tornyot és a templom épületét. Az előbbire új tető is került. Egy 1885-ös vagyoneleltár szerint a templomon két külső és két belső festett tölgyfa ajtó volt, és öt nagy ablak. A templomhajó fedele vörösre festett faszindely volt. A szószék ekkor még kőszószék volt. Az akkori lelkész, Nagy Imre a következőket írta róla: „... téglából volt rakva, s egyszerű fehér színre meszelve. Három, négy lépcsőn jutott fel bele az ember az alacsony festett kis papszékből. Nem volt annak teteje sem; ép a templom nagy ablaka elébe esett, s a délelőtt beözönlő napsugarak képezték a

A református templom tornya

szószék mennyezetét...” Két, fenyőfából készített, festett karzat volt akkor is, mint ma, rajtuk számmutató táblák. Az úrasztala fényezett fából készült. Külön volt urasági és lelkési ülőhely a templomban. A torony fedele már ekkor is bádogozott volt. A toronyba vezető lépcső részben kőből, részben fából készült.

A parókia vályogból épült, náddal fedett épület volt. Három padozott és egy földes szobával. Ezen kívül volt még egy, konyha, egy kamara, egy pince, egy széles folyosó, egy padlásfeljáró és egy, az épület részeként szereplő árnyékszék is. Az épületnek két ajtaja és nyolc ablaka volt. Két kőkéménnyel volt ellátva, amihez volt egy cserép és két vaskályha, valamint volt egy boglyakemence is.

A parókia XIX. századi történetének egyik legjelentősebb eseménye, hogy az Erdélybe, Bemhez tartó Petőfi – aki családjával: Júliával és Zoltán fiával, valamint a Mezőberénybe érte jövő és őt kísérő Egressy Gáborral és Kiss Sándor ezredessel utazott – 1849. július 18-án Soltész János lelkipásztor vendégeként a parókián pihent meg és innen indult tovább, s alig két hét múlva, 1849. július 31-én a Segesvár melletti Fehéregyháza határában örökre eltűnt közülünk. Bihar vármegye 1900-ban (?) megjelent monográfiájában „Petőfi ház” nevet kapta a parókia, és fénykép is jelent meg benne róla. E fényképfelvétel kinagyított változatával Beszterczey László tiszteletes is rendelkezett, amiről a Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának Debrecenbe írt 52/1977. sz. levelében be is számol.

A parókia XIX. századi történetéhez még egy valamikor országosan is ismert név kötődik, ami sajnos mára már feledésbe merült. 1866. március 1-én itt szüle-

A református templom belseje a karzatról nézve

A XIX. századi parókia

tett, és itt nevelkedett Kiss Károly lelkipásztor és Csécsi Nagy Mária idősebb leánya: Kiss Irén Margit, aki Kiss Irén néven a Nemzeti Színház elismert színésznője volt hosszú évtizedeken át, s a Nemzeti Színház örökös tagjává is megválasztották. (Petőfiről és Kiss Irénről az V. fejezetben is írok még.)

1888 és 1890 között a Bölönyek jóvoltából kicserélődött a templom teljes bútora és új, fa borítást kapott a karzat.

A mai szószék 1890-ben készült el. Erről egy, a helyi levéltárban található jegyzőkönyv tanúskodik. A szószéket Tóth János ugrai asztalosmester készítette egy nagyváradi műbútorasztalossal. Tóth János vallásos életű, becsületes, szegény asztalos mester volt, akit a sors igen megpróbált. A felesége örökölt néhány hold földet a szüleitől, így – amint azt Nagy Imre leírásából megtudjuk – „nagyobb anyagi gondok nem háborgatták őket. Egyszer azonban a jó munkás ember nem tudott felkelni ágyából; mindkét lábára teljesen megbénult. Nehéz napok következtek rá ... Elvitte a felesége nagy városokba, megmutatta tudós orvosoknak, s mikor ezek sem tudtak segíteni férje baján, javas asszonyokhoz fordult. Minden fáradozás, költekezés hiába való volt. Évek teltek el ... Egyszer csak mindeneknek bámulatára megjelent az utcán, mankók segélyével igyekezett a hívó harangszó után, fel az Úrnak templomába. A mankók lassanként elmaradtak, de egykori gazdájok nem maradt otthon, ha megcsendült a harangok nyelve, s hívogatta az élőket.” Amikor Tóth János felesége Bálint Julianna „hosszas sínlődés után megholt, nem sokkal ezután levél érkezett a lelkészi hivatalhoz Nagy Váradról egy műasztalostól, melyben azt jelenti, hogy az egyház engedelméből ő egy új szószéket vállalt fel és ké-

szít” özvegy Tóth János megbízásából és költségén az ugrai templomba. Majd egy szép tavaszi napon Tóth János presbiter bemutatta a tervrajzot Nagy Imre lelkésznek. Nemsokára elkészült az új szószék, rejtett feljáróval, papi székkal, fényezve, aranyozva. 1890 virágvasárnapján hirdette belőle először az ígét Nagy Imre lelkész. Tóth János – kinek gyermeke nem született – „ingatlan külsőségének összes értékét megérő mintegy 600 forintba került áldozatot hozott, s így mindenét adta az Úr oltárára”.

A XIX. századi parókiát lebontották, s helyére a századfordulón Nagy Imre lelképásztorkodása idején új parókiát építettek. Az 1900. szeptember 16-i presbiteri gyűlést már az új lelkészlakban tartották meg. A jelenlegi parókia utcai homlokzatán mind Petőfi Sándor, mind pedig Kiss Irén emlékét emléktábla őrzi. Petőfi emléktábláját Bölöny József helyeztette fel.

A parókia hajdani házszáma 121. volt. A mai házszám Erzsébet u. 46. sz.

1907-ben a harangokat újraöntötték, s 1910-ben alapítványt hoztak létre a harmadik harang öntésének költségeire. Ez a harmadik harang az I. világháború miatt sohasem készült el. Sőt a háború végén még az 1907-es harangok egyikét – a 225 kg-os, „C” hangú kis harangot – is elvitték. Hogy mikor történt ez, arra vonatkozólag hiteles dokumentumot nem találtam. Nagyapám elmondása szerint (aki 1923-ban született) az egyik harangot a román megszállás idején szedték le (a román megszállás és impérium 1919. április 21-én kezdődött), de a művelet során a nagysúlyú harang az utolsó métereken megcsúszott és lezuhant a földre. E baleset következtében kissé megrepedt, s elveszítette régi hangját. A románok így is elvitték. Úgy tudni, nem került messzire, csak ide, a néhány kilométerre keletre lévő Oláhszentmiklóstra, ami ma Romániához tartozik.

1910-ben nemcsak a harmadik harangra, hanem orgonára, ill. annak költségeire is alapítványt hoztak létre. Ez az alapítvány sem érte el a célját a világháború miatt. A háború után, 1925-ben sikerült a régi, 1907-beli nagyharang mellé egy kisebbet is öntetni. Ez a két harang szól a mai napig is az ugrai templom tornyában.

Az 1907. december 14-én felhelyezett nagyobbik harang 849 kg és „É” hangú.

A következő felirat olvasható rajta:

**ÖNTETTE
AZ UGRAI MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ
KÖZADAKOZÁSBÓL 1907.**

ÖNTÖTTE ÉS FELSZERELTE THURY FERENC BUDAPESTEN 1907. 2008.

A koronás címer is megtalálható a harangon.

A kisebbik, 476 kg-os, „Gisz” hangú harangon, amelyet 1926. március 7-én helyeztek fel, a következő felirat olvasható:

**ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÖNTETTE A BIHARUGRAI
REFORM. EGYHÁZ KÖZADAKOZÁSBÓL AZ 1925. ÉVBEN.
ECCLESIA HARANGMŰVEK RT. ÖNTÖTT ENGEM.**

5557

F. W. RINCKER ÁLTAL BUDAPESTEN

A református templom déli homlokzata

1939. április 4-én megkezdődött a templom újabb felújítása. A toronytető, a gömb és a tető kijavítása, befestése Kelemen Árpád és Bíró István berettyóújfalusi bádogsmesterek által történt. A templom és a torony falának tatarozását Kornics József mezőszási kőművesmester végezte. Április 23-a volt az új gömb felhúzásának a napja. A munkálatok költsége 2.000 pengő volt.

Néhány évvel ezután, 1944-ben a front sajnos kétszer is átvonult a falun, s ez a templomon is súlyos nyomokat hagyott. A visszavonuló csapatok részéről a templomhajó észak felől találatot kapott. A megsérült falrészt nem lehetett úgy helyreállítani, hogy az ott található ablak ne árulkodna a történelekről. Ezért a templomhajó két északra néző ablaka ma nem egészen egyforma. De a belövésről árulkodnak a repeszszilánkoktól átluggatott templompadok is. Ugyanígy belövést kapott, de délről, a toronysüveg is, melynek egyes szarufáin ma is láthatók a szilánkok okozta jelentős sérülések. (A háború után nem kicserélték ezeket a szarufákat, hanem melléjük erősített rönkfákkal támasztották meg.)

A II. világháború idején a klenódiumok (kincsek, azaz kegytárgyak) egy része eltűnt, vele együtt több jegyzőkönyv és anyakönyv is.

A templom felújítására 1946-ban és 1947-ben került sor.

1982-ben a falu elhatározta, hogy újból helyreállítja a templomot. Mivel az épület műemlék-jellegű, felvették a kapcsolatot az Országos Műemléki Felügyelőséggel (a továbbiakban OMF). Az OMF kötelezettséget vállalt, hogy a kutatási és fel-

tárási munkákat elvégzi és 1984-ben a helyreállítást kivitelezi. Ez azonban nem valósult meg. 1983-ban az OMF már arra kéri a falu lelkészét, hogy várjanak a helyreállítással, mert megéri – esetleg több milliós munkával gazdagodhatna a falu. Ám a gyűjtés a renoválás költségeire már 1982-ben elkezdődött. A lelkész úgy látta, nincs mód a munkák késleltetésére. Már 1982-ben 86.000 Ft értékben felújították a tetőt. 1983-ban a tornyot újították fel 353.000 Ft értékben, és 65.000 Ft értékben (ennyi maradt) megvették a templomhajó bevakolásához szükséges anyagokat. A munkák befejezéséhez még 120.000 Ft hiányzott, amit az OMF-től kértek. 1984. márciusában az OMF adott 100.000 Ft-ot, de két kikötéssel. Az egyik kikötés az volt, hogy azt a néhány követ, ami az Árpád-kori templomból van a falban, ne vakolják be. A másik kikötés az volt, hogy verjék le a lábazatot 1 m magasságig. A köveket azonban bevakolták, igaz, helyüket szögekkel megjelölték. A lábazatot viszont semmiképpen sem kívánták levetni, mivel szerintük ez még száz évig is eltartana, s leverését, újravakolását nem lehetne a kapott százezer forintból megoldani. Az OMF nem közölte a lábazat feltárásának időpontját, ezért az Ugriaiak (mivel már így is több hónapot késtek) a munkák befejezése mellett döntöttek. 1984. május végén a helyreállítás utolsó szakasza, a festés is elkezdődött.

Az OMF véleménye szerint ez nem helyreállítás, hanem tatarozás volt. Bugár Mészáros Károly – az OMF akkori területi előadója – szerint a cementhabarcs lábazat leverése nemcsak a kőlábazat miatt lett volna indokolt, hanem azért is, mert ez a megoldás árt a templomnak. Országszerte tévesen alkalmazott technika a cementhabarcs lábazat, mert nemcsak eltakarja a fal nedvesedését, de a szellőzés hiánya miatt a nedvességet magasabbra nyomja, illetve további baj, hogy a vízzáró cementhabarcs és a fal között lecsapódó víz télen megfagy és a jég roncsolja a követ. Mint utólag ki is derült, ebben igaza volt az OMF-nek. Mára már akár pusztán kézzel is leverhető a lábazatról a vakolat. Annakidején az OMF megígérte, hogy feltárná a padozatot, a régi templom pilléreit, sírokat, a monostor alapfalát. De ezek csak ígérek voltak, s az ugriaiak, ha kevés szakértelemmel is, de belevágtak, ha már a pénz nagyobb része összegyűlt. Belevágtak már csak azért is, mert itt egy működő épületről van, ill. volt szó és a templom és környezete nem lehet évekig építési terület. Vésztő-Mágoron semmilyen funkciót nem zavart, hogy 10 évig tarták fel a Csolt-monostort. De itt, egy működő templom esetében jogosan féltek a helybeliek. Egyrészt a bizonytalanságtól, másrészt attól, hogyha mégis megvalósul, akkor az meddig tart és mivel jár.

5. Az iskolák

A múlt században az iskolaépületek és tanítói lakások a lelkészi lak, illetve a templom szomszédságában (azzal szomszédos házsámok alatt) voltak. A leányiskola a mai Kossuth u. 3. sz., a fiúiskola az Erzsébet u. 42. sz. alatti telken állt. A két épület farkasszemet nézett egymással. Az első iskolamester - még a XVIII. század második feléből - Daróczy Márton volt, akit az első anyakönyv első oldalán felsoroltak azon személyekkel együtt, akik jelen voltak az anyakönyv megnyitásánál

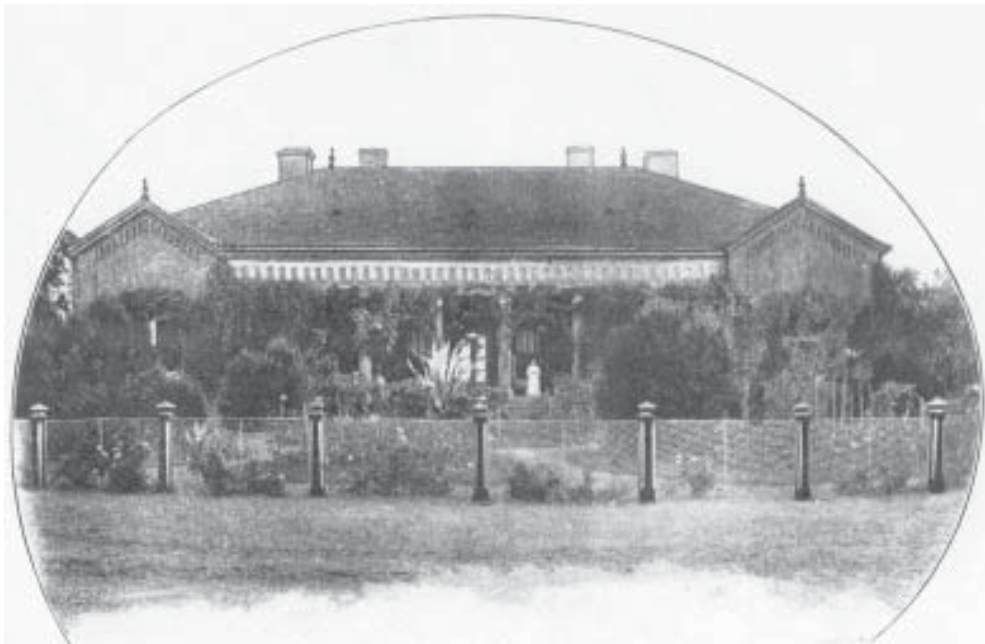
1765-ben. Nagyjából erre az időre tehető az, amikortól a harmadik megtelepülés után az egyszerű parasztgyerekek is iskolába jártak, járhattak. Bizonyítja ezt az is, hogy az ettől későbbi időkben, különösen már a XIX. században, ha mást nem is, de a nevüket le tudták írni és el tudták olvasni az emberek, míg azelőtt a nevük helyett csak egy jelet biggyesztettek a papírosra.

Az 1885-ös vagyonleltár az egyházi ingatlanok között felsorolja a „Fiiskola”-t és a „Leány iskolá”-t is.

A „Fiiskola” téglából épült, cseréppel fedett épület volt. Két padozott szobával, egy zárt konyhával, kamarával, pincével és egy padokkal ellátott tanteremmel, valamint (egy öl széles) tornáccal. Az épületben hat ajtó és tizenegy ablak volt. Három kemence, egy ún. takarékos konyha, egy katlan, valamint két árnyékszék (egy iskolai és egy magán célra) is szerepelt a leltárban. Az udvaron állt egy vályogból épített, náddal fedett ól, egy deszka disznóól és egy gémes kőkút.

A „Leányiskola” vályogból épült, téglalap alapra, cserépfedéllel. Két szobája volt, mindkettő földes. Az épületben volt még egy zárt konyha, egy kamara, nyitott folyosó (fél öl széles), valamint egy tanterem. Az épületnek hat ajtaja és nyolc ablaka volt. A fűtésről két boglyakemence gondoskodott két kőkéménnyel és volt két ún. takarékos konyha is. Itt is két árnyékszék volt, a fiúiskolához hasonlóan. Az udvaron gémes kőkút állt, egy vályogból épült és náddal fedett ól és egy deszkából épült disznóól társaságában.

A fent említett leltár szerint igen szegényes volt az iskolák „felszereltsége”, különösen a leányiskoláé. Talán ez utóbbi elhanyagoltabb volta a korszellemből is ered, nem csupán a szűkös anyagi lehetőségekből. Az iskolák a XIX. században

Bölyny József ugrai kastélya a XX. század legelején

mindig rossz állapotban voltak, állandóan javítani kellett őket. Ezért is bírtak különösen nagy jelentőséggel az 1911-ben és az azt követő években történetek.

1911 elején érdekes levelezés folyt Nagy Imre helyi tiszteletes és a község földesura, Bölöny József között. Bölöny ezidőtájt országgyűlési képviselősege miatt Budapesten tartózkodott, s 1911. február 16-án kelt levelében nagy elhatározásáról tájékoztatta Nagy Imre tiszteletest:

„... Köztudomású dolog, hogy Schwartz Ferinek (Schwartz Ferenc okányi birtokos, aki többek közt Ugra határában, Peszerén is bérelt földeket – Szerző) mivel csak a Peszerét bírja bérben a faluban levő épületek nem kellettek, és így jöttem azon gondolatra, hogy a faluban levő házakat és udvart értékesítem, ami egyrészen már fel is lett parcellázva és el is adva. _ Azt azonban nem akartam tenni boldogult kedves apám emlékéért sem, hogy azt a házat, amelyben ő lakott és amelyett ő építtetett eladjam, esetleg leromboltassam, és így a telek azon kis részét, amelyen a ház áll, és az anyagot is, amiből a ház épült, értékesítem.

Boldogult kedves apám emlékéhez a legméltóbbnak azt találtam, ha azt iskola-helyiségül a községnek ajándékozom úgy, hogy az folyton iskola maradjon, ahol a gyermekek csak jót és hasznos dolgot tanulhatnak, és ezzel hasznos polgárai lehessenek a magyar hazának. _ Ezt, ha hazamegyek közjegyző előtt tett írásbeli nyilatkozattal óhajtom elintézni, azért kérem, hogy ezen tényem a míg ez nem történik meg, ne is kerüljön a nagy nyilvánosság elé. _

... Ha tehát ezen adományomat elfogadni méltóztatik, és a felajánlott házat iskola céljaira alkalmasnak vélik, úgy én annak csak örülni fogok és a jó Isten áldását kérem erre a házra, és mindazokra, akik abban tanítani és tanulni fognak.”

Az ígéretet tett követte, s 1911. március 20-án, Nagyváradon elkészült a közjegyzői okirat.

Április 24-re Nagyszalontán elkészült az első átalakítási terv is. A terv készítője sajnos ismeretlen. Ami viszont biztos, hogy a nyár folyamán Kesztyűs János nagyváradi építész-vállalkozó végzett munkálatokat az épületen. Ezek a munkák nem voltak megfelelőek. Az 1911. szeptember 11-i presbiteri jegyzőkönyv tanúsága szerint Veres Károly egyházmegyei szakértő jó néhány hibát, köztük néhány súlyos kivitelezői hibát állapított meg. A szakértő legsúlyosabb hibaként 4 db vasgerenda hiányát jelölte meg. A presbitérium utasította az építtető bizottságot, hogy a hiányosságok pótlására szólítsa fel a vállalkozót. Egyébként vita merült fel az egyház és a vállalkozó közt ezen kívül még számos kérdésben (pl.: a kapu vasalata, az utcai ajtó festése, az ablak és ajtótokok kijavítása és cseréje, stb.) Az 1911. szeptember 24-i ülés jegyzőkönyve rögzíti, hogy ekkorra a vállalkozóval csak az apróbb pótlásokban sikerült megegyezésre jutni. Például „a kifogásolt lépcsők elkészítését békés megegyezés esetén csak úgy hajlandó elkészíteni a kért módon, ha azt az egyház beküldi hozzá nagyváradra és az általa elkészített lépcsőt kihozatja.” A vasgerendák kérdésében nem jutottak megegyezésre. A vállalkozó közölte: „A vasgerendák behúzását teljesíteni nem hajlandó, mert ezek semmi teherbírásra nem képesek oly nagy távolságban és csak a tantermek mennyezetét rondítaná el, és az egyháznak hiába való költségeket okozna. Úgy a munkáért, mint a méretezésért szavatosságot vállal.”

Az eddig elvégzett pótmunkákért a vállalkozó mintegy 600 korona plusztérítésre tartott igényt. Az egyház kifogásolta a pótmunkák teljesítését, ill. azok módját, s szükségesnek tartotta a szakértő által (jegyzőkönyvileg) felvett pótmunkák teljesítését, „s ezek között első helyen a négy vasgerenda felállítását, vagy az építész úr által is költségtelt vaslemezek alátételét.” Az egyház, hogy minden aggályt eloszlasson a vállalkozóval szemben felmerült és vitatott pótmunkák szükségességének a megállapítása céljából „az állami építészeti hivatal szakértő mérnökének a felülvizsgálatát is szükségesnek ítélte.” A 4 „I., vasgerenda végül is beépítésre került az épületbe.

Az átépítési munkák körüli problémák mellett felmerült egy másik gond is az ingatlan kapcsolatban. Nevezetesen az, hogy jelentős jelzáloggal volt megterhelve. Ezeket az ügyeket Pallay Lajos, az uradalom ügyvédje intézte a Bölönyek részéről. A jelzálogok törlése még 1911. őszén megkezdődött, s 1912-ben folytatódott. Végül az ingatlan tehermentes lett.

1911. nyarán a presbitérium úgy döntött, hogy kőkerítéssel veszik körül az újonnan kapott iskola épületét. Ezt ősszel újra tárgyalták, s az előző döntést felülbírálvá úgy döntöttek, hogy deszkából épüljön meg a kerítés.

A nyári, június 18-i ülésen döntöttek arról is, hogy az artézi kutat az udvarra átvezetik, s az ott lakó tanítók részére sertésólakat és baromfi ketreceket építenek. Bölöny József és Bai Benjámín (a dédnagyapám, aki a kastély melletti intézői lakást, irodát, istállót, kocsiszíneket stb. megvette) szerződésileg úgy egyeztek meg, hogy az ingatlanokon lévő artézi kútra nézve Bai Benjámín jogutódai igényt nem tarthatnak, azt Bölöny József bárkinek elajándékozhatja, vizét elvezetheti. Ennek a kútnak az Erzsébet utcán lévő kivezetését még az ötvenes években is használták a falu lakói.

A kastély átalakítása után megszűnt a másik két épületben lévő iskola, és a már vegyes osztályok a kastélyba jártak. Déllelőtt az alsó, délután a felső tagozatos gyermekek tanultak itt.

A református egyház 1922. szeptember 25-i pótletára így ír az iskolává átalakított kúria épületéről: „Az úgynevezett Bölöny telek, melyen levő főépület a Központi iskola 3 tanteremmel, két tanítói lakás és ig. tanítói kert van ugyancsak ezen a telken van két fás szín deszka oldalból, cserép tetővel, egy úrszék az iskolák és a tanítók részére egy épület cserép tetővel. Egy sütő ház kemencével, téglapépület cserép tetővel, és a Két tanító használatára 1-1 sertés ól kettős, deszkából, cserép tetővel, és az iskola udvar észak felőli részén egy artézi kút. – Értéke aranyban harmincz ezer Korona (30.000). —”

A kántortanítói lakás a fenti két tanítói lakástól külön épületben volt.

A húszas évek végére egyre romlott a gazdasági helyzet, amihez nagyban hozzájárult „Trianon” is, ami többek közt Nagyvárad elvesztésével járt. Nagyváradéval, ami a környékbelieknek elsősorban a piacot jelentette, amit most elvesztettek. Általánossá vált az elszegényedés, amit a világgazdasági válság tetőzött be. 1929. december 8-án megszületett a presbitériumnak az „iskolák” (a többes szám talán a fiú- és leányiskola együttesére vonatkozik) állami kezelésbe adását kimondó hatá-

rozata. Sem az egyház, sem a község költségvetése nem bírta el az iskola fenntartásának terhét az akkori viszonyok között.

1930. szeptember 11-én a „Népiskolai Szervezet” 7. §-ának rendelkezései szerint alakult bizottság jelent meg Biharugrán, s többek közt a következő megállapításokat tette: „Az iskolaépület évek óta elhanyagolt állapotban van, amely a legrövidebb idő alatt gyökeres és igen költséges renoválást és átalakítást igényel. A 3 tanterem a növendékek létszámához csekély. A gyermekek zsúfoltan ülnek az iskola-padokban; 4 gyermek helyén 7-8 növendék szorong. Az iskola belső berendezése és felszerelése mostohául szegény és elhanyagolt. A legsürgősebben szükségessé vált egy új tanterem és tanítói lakás építése, a meglévő iskola és lakások gyökeres renoválása és az iskolai belső berendezés teljes megújítása.”

„... A bizottság a helyszíni tárgyalások és az egyház összes anyagi és szellemi ügyeinek alapos megvizsgálása következtében maga is kénytelen volt arra a megállapításra jutni, hogy a biharugrai egyház az elébe tornyosuló iskolai kiadásokkal önerején megbirkózni teljességgel képtelen.” A bizottság utasította a presbitériumot, hogy tegyen előzetes felterjesztést a VKM-hoz (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium), melyben kifejezetten jelentse ki, hogy milyen pontonként meghatározott feltételekkel hajlandó felajánlani az iskoláját. De a felajánlás csak akkor él, ha a VKM ezen kikötések elfogadásáról az egyházközséget előzetesen biztosítja. „Amennyiben a VKM erre a felterjesztésre kedvező értelemben rendelkeznek: akkor kérje a biharugrai presbitérium az egyházi főhatóság beleegyező jóváhagyását.” A felterjesztés megszületett és a jóváhagyás is megtörtént.

1931. június 24-én érkezett a tanfelügyelőség azon leirata, melynek alapján a képviselőtestület úgy határozott, hogy: „Mivel a biharugrai elemi népiskolát sem a jelenlegi fenntartó református egyház, sem a politikai község nem tudja fenntartani, a Képviselőtestület elfogadja az iskola állami kezelésbe vételét azzal a feltétellel, hogy a politikai község az iskola elhelyezését, karbantartását, fűtését, világítását, takarítását és mindennemű dologi kiadását vállalja. Új iskolaépületet állami segítséggel kíván létesíteni.”

A kir. s. tanfelügyelő 1932. július 19-én kelt 708/932. sz. levelének tanúsága szerint: „A vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr folyó évi június hó 18-án kelt 55.886/932. VIII. a.ü.o.sz. rendeletével Biharugra községben az 1868. évi XXXVIII. tc. 80. §-a alapján az 1932. évi szeptember hó 1-ével három tanítói állással magyar tanítási nyelvű elemi népiskolát szervezett, illetőleg az ottani ref. jellegű népiskolát állami kezelésbe átvette.”

„A biharugrai ref. egyházközség kérelme alapján kötelezőleg kijelenti a Miniszter úr, hogy

1. az állami elemi iskola tanítói a jövőben a tanulók vallási megoszlásának figyelembevételével fognak kineveztetni;

2. az állami elemi iskolánál mindenkor alkalmazni fog a kántori teendők ellátására alkalmas ref. vallású kántort, akinek meg fogja engedni, hogy az egyháztól nyerendő külön díjazás ellenében (: természetbeni kántori lakás, a kántori földjavadalom haszonélvezete ellenében s az esetenként fizetendő temetési stólákért,

stb.): a biharugrai ref. egyházban az összes kántori szolgálatokat, de a tanítási idő érintése nélkül elláthassa;

3. a ref. iskola jelenlegi tanítóit – amennyiben személyük ellen kifogás nincs – s maguk is kérik állami tanítókká fogja a Miniszter úr kinevezni;

4. az állami iskola a ref. egyháznak azt a jogát, hogy a községben idővel újabb ref. iskolát szervezzen, nem érinti;

5. A ref. egyházközség az iskola tantermeit belmissió célokra a tanítási órákon kívül engedély nélkül, de az esetleg felmerülő költségek (: fűtés, takarítás, stb.) vállalása mellett használhatja.

Viszont kijelenti a Miniszter úr, hogy az egyházközség azt a határozatát, hogy az iskolai ingatlan haszonélvezeti jogát az állami elemi iskola számára biztosítja, olyképp értelmezi, hogy az átengedés díjtalanul történik és az államnak, illetve a politikai községnek joga van a jelenlegi épületet szükség esetén átalakítani, vagy teljesen lebontani, s helyette új iskolát építeni.”

Ezzel a községben működő elemi népiskolát az állam átvette. Később az iskola-épület (kastély) tatarozására állami forrásból a község 5%-os kamatra 3000 Pengő kölcsönt vett fel (1932-ben). 1938-ban az iskolaszék a tanfelügyelőség kérésére az iskolaépület renoválását és egy negyedik tanterem kiépítését sürgette a képviselőtestület előtt. 1939-ben a község 16.000 Pengő állami segílyt kapott a negyedik tanterem kialakítására. A munkálatok során az épület nyugati oldalán levő tanítói lakást a keleti oldalon, a másik lakás fölé, emeletként helyezték el, és az épület

Az ugrai Bölöny-kastély északi homlokzata ma

Az ugrai Bölöny-kastély déli homlokzata ma

nyugati oldalán kialakították a negyedik tantermet. A munkálatokat Tóth András gyulai építési vállalkozó végezte.

1950-ben – mivel az iskolának mint ingatlannak a tulajdonjoga a ref. egyháznál volt – az iskola államosításra került. Az erről szóló jegyzőkönyv 1950. január 25-én készült. A jegyzőkönyv szerint: az iskola telkének területe 1353 o-öl.

„Az épület földszintjén 5 tanterem, 1 előcsarnok, egy szertár szoba, az épület É-i végében lépcsőház és egy igazgatói lakás van. A lakás áll két szoba, előszoba, konyha, kamra, és egy kicsi szobából. Emelet csak az épület K-i végében van. Itt csak egy tanítói lakás van, mely áll két szoba, előszoba, egy kicsi szoba, konyha és kamrából. Az épülettől D-re (10–12 m-re a főépülettől) párhuzamosan a főépülettel mellékhelyiségek vannak. ... A bizottság kimondja a leírt épületnek állami tulajdonba vételét telkével együtt. Ugyancsak kimondja a bizottság a község által iskolai gyakorló terület céljaira biztosított 1 kat. hold 1.390 o-öl területű föld állami tulajdonba vételét, mivel ez a földterület kb. 1940 óta állandóan iskolai gyakorló terület céljait szolgálta.”

E jegyzőkönyvben szereplő ötödik tanterem kialakításának idejéről és pontos helyéről nem találtam írott emléket.

1959. szeptemberében külön épületbe költözött a felső tagozat. Ezt az épületet már eleve iskolaépületnek építették.

Az alsó tagozatnak továbbra is helyet biztosító kastély állagromlása miatt az 1970-es évek elején ismét átalakítás történt az épületben. Ekkor kapott új,

háromosztatú, nagy stílusidegen ablakokat az épület, hogy a tanterekben az akkori előírásoknak megfelelő természetes megvilágítás legyen. Két évtized múlva a helyi polgármesteri hivatal megbízta Bánfi Zsolt építész-tervezőt, hogy készítse el a kastély homlokzatának felújítási tervét. A terv 1994. november 17-én elkészült. A Műemlékvédelmi Hivatal anyagi támogatásával 1997-ben hozzá kezdtek a felújításhoz. Az épület nyugati oldalán kibontották a háromosztatú ablakokat, és az eredetiekkel azonos formájú, új nyílászárókat építettek a helyükre. De pénzszűke miatt a munkálatokat abba kellett hagyni, s csak 1998 őszén fogtak újra az átalakításhoz. Ekkor a déli oldalon cserélték ki az ablakokat az eredetiekkel azonos formájúra. Ezután a munkák – ismét pénzhiány miatt – abbamaradtak egy időre. A jelentős összegű beruházás folytatására a mai napig várunk. A tervek szerint 2002 augusztus 31-ig elkészül a kastély tetőszerkezetének és homlokzatának teljes felújítása. Az ehhez szükséges milliókat egy sikeres pályázat biztosítja.

III. Három évszázad református lelkészei Biharugrán

1. **Alföldi** (Keresztneve ismeretlen)
2. **Földesi** (Keresztneve ismeretlen)
3. **Marosi János**
4. **Sárai András**
5. **Bátori István**
6. **Marosi János**
7. **Hunyadi István**
8. **Tokai József**
9. **Halász István** (1765-ig szolgált Ugrán), Ugrán temették el.
10. **Héti (Hétyi) Ferencz** (ugrai szolgálati ideje: 1765–1774). „hozatott püspöki rektorságból”; **Őkezde el vezetni a jelenlegi legrégebbi anyakönyvet 1765-től. Az ő idejében épült a templomhajó.** Mezőgyánban halt meg. Leánykája, *Erzsébet* kereszteltetett: 1766. május 30. Keresztszülők: T. Ugrai Józsefné; Leánya, *Katalin* kereszteltetett: 1768. december 5. Keresztszülők: Tek. Ugrai Józsefné; Leánya, *Zsuzsanna* kereszteltetett: 1774. január 19. Keresztszülők: Ugray Mihályné;
11. **Szatmári István** (ugrai szolgálati ideje: 1774–1776). Hozatott Sarkadról (1774. márciusában), meghalt Hegyközkovácsiban.
12. **Hajdú Ferentz** (ugrai szolgálati ideje: 1776–1781). **Az ő idejében építettek („ragasztottak”) a templomhajó mellé egy kis porticust.** A „parochiális istálló körül az emelésbe megszakadván” meghalt, itt temették el.
13. **Mészáros Mihály** (ugrai szolgálati ideje: 1781–1790). Felesége: Tóth Zsuzsanna Fia: *Dániel*, kereszteltetett: 1785. október 3.; Keresztszülők: Ugray Györgyné
14. **Kállai Nagy János** 1790–1793. (1790. márciusától szolgált Ugrán) Az eklézsia szenteltette fel, s innen Mezőgyánba ment, onnan Sz.Jánosra, ahol 1834-ben meghalt.
15. **Fodor János** 1793–1795 (1793. márciusától szolgált Ugrán)
16. **Munkátsy József** 1795–1796 (1795. márciusától szolgált Ugrán) Belényesből jött, Berettyószentmártonba ment, onnan Kisszántóra, s ott halt meg.
17. **Vátzi Sándor** 1796–1806 (1796. márciusától szolgált Ugrán). **Az ő idejében épült a torony.** Felesége: Kováts Zsuzsanna, szeghalmi N. Ns. Kováts János leánya. Gyermekei: *József*, kereszteltetett: 1800. január 29. Keresztzülei: Nt. Gyórfi István, Haraszi Rachel; eltemettetett: 1800. augusztus 10. *József*, kereszteltetett: 1802. május 21. Keresztzülei: T. Balogh Pál szalontai prédikátor és Birizdó Zsuzsanna. *Krisztina*, kereszteltetett: 1805. november 11. Keresztszülők: T. Bor István zsadányi prédikátor és H..og Zsuzsanna, 1806-ban az eklézsia exmittáltatta, ment Bojtra, onnan Csökmőre, s ott halt meg.”

18. Váradi Fekete József 1806–1815. (1806. márciusától szolgált Ugrán). Nagykerekiből jött, Hegyközkovácsiba távozott, s ott is halt meg.

19. J. Nagy Sebestyén 1815–1819. (1815. márciusától szolgált Ugrán). Hegyközkovácsiból jött Ugrára. Kötegyánba távozott. Onnan Apátiba ment, „s innen nyugalomba tette magát és a saját jószágán él még 1834-ben”.

20. Fekete József 1819–1822. (1819. áprilisától szolgált Ugrán). Okányból jött, „s 1822-ben ment intermaliter Sarkadra, s két évig hivatal nélkül lévén, ment Fenesre, ahol meghalt.” Felesége: Bojti Zsuzsanna. Fia, *Károly*, kereszteltetett: 1820. március 20-án. Keresztszülők: T. Ugray Györgyné tisztje Habókay Márton és Orbán Mária.

21. Mile László 1822–1830. (1822. áprilisától szolgált Ugrán). Innen ment N.Zerindre, onnan Berekböszörménybe, s ott is halt meg.

22. Soltész János 1830–1859. (1830. áprilisától szolgált Ugrán). Árpádról jött Ugrára, s itt szolgált egészen 1859. április 14-én bekövetkezett haláláig. Eltemetett 1859. április 16-án. 70 évet élt. **1842-ben írt „Jegyzés”-e az egyik legrégebbi átfogó adatforrás az ugrai egyház történetével kapcsolatban.** (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában található meg.)

23. Kiss Károly (ugrai szolgálati ideje: 1856–1878). 3 évig volt segédlelkész Ugrán, 1859. áprilisában megválasztott lelkész lett. Ugrán szolgált egészen 1878. június 4-én bekövetkezett haláláig. Eltemetett 1878. június 7-én. Élt 46 évet. Felesége: Csécsi Nagy Mária. Gyermekai: *Gyula*, szül.: 1861. augusztus 10. Keresztszülei: Simonffy Sámuel debreceni ügyvéd és Ercsei Krisztina *Margit Irén*, szül.: 1866. március 1. Keresztzülei: Szűcs István debreceni tanácsos és Simonffy Terézia *Izabella Cornélia*, szül.: 1868. június 27. Keresztzülei: Veress Imre K.-szántói lelkész és Kiss Zsuzsanna.

24. Nagy Imre 1878–1929. (1878. július 2-től szolgált Ugrán). 1852-ben született Hajdúhadházán. A teológiát Debrecenben végezte, azután külföldi tanulmányutat tett. A Göttingai Egyetemen 1875–76-ban fejezte be tanulmányait. 1876. május 1-jén hívták meg Sarkadra esperesi káplánnak, s mint ilyen, a nagyszalontai ref. egyházmegyei lelkészi karnak tagja lett. 1878-ban először „időközi lelkész” volt, majd egyhangúlag önálló lelképásztorra választották Biharugrán. *Több mint ötven évig volt itt híveinek pásztora.* Érdemeiért a község díszpolgárává választották. Volt egyházmegyei jegyző, főjegyző (1881), örökös egyházmegyei tanácsos (1888-tól), az egyházak és az iskolák körlátogatója (1883-tól 1893-ig), zsinati képviselő (1904), több éven keresztül egyházkerületi képviselő, stb. A kommün bukása után ő állt jót a „kommunistaság bűnébe esett kőműves-legényért”. Ezért ítélték Szabó Pált (a későbbi író, parasztpárti politikust) csak helyi internálásra. 1929-es nyugállományba vonulása után Sarkadra költözött. 1935. július 14-én halt meg, 83 éves korában. Biharugrán van eltemetve feleségével együtt, aki férje halála után 93 éves koráig Biharugrán lakott. Felesége: Leelősy Erzsébet, sarkadi lakos, Leelősy István árva hajadon leánya. Kihirdetés Ugrán: 1880. április 11-én, 18-án és 25-én történt, az esküvő Sarkadon volt 1880. május 8-án. Gyermekai: *Gizella*, szül.: 1881. május 12., meghalt: Borossebesen 1905. szeptember 16-án. Keresztzülei: Tek. Ugray György szolgabíró és Gergely Ippolita (Polixenia) *Ernő*, szül.: 1882. december 4.; Kereszt-

szülei: Elek Lajos ref. tanár és Kiss Margit. Később Pocsajon volt gyógyszerész. Édesapját egyedül ő élte túl. Édesanyját már valószínűleg nem, ezért élhetett ő Biharugrán az egyik keresztlányánál... *Adél*, szül.: 1884. október 3.; meghalt: 1888. május 15. Keresztszülei: Csiky Lajos ref. hittanár és Bészler Anna. *Iván*, szül.: 1888. november 11., meghalt: 1890. július 6-án. Keresztszülei: Csiky Lajos ref. hittanár és Bészler Anna. *Elemér*, szül.: 1890. július 25., meghalt: 1891. augusztus 20-án. Keresztszülei: Nagy Károly sarkadi jegyző és Leelósy Ilona. *Aladár*, szül.: 1894. június 3.; Keresztszülei: Kövér Sándor ügyvéd és Simonyi Irén. Valószínűleg az I. világháborúban elesett. Halálának helye és ideje ismeretlen, de bizonyos, hogy édesapját nem élte túl. *Ákos*, szül.: 1896. május 21. Keresztszülei: Veress Károly nagyszalontai építész és Filotás Emília. Meghalt 1920. Február 2-án, Nagyváradon, a I. világháború áldozataként. Adél és Elemér a szülőkkel együtt Biharugrán, az ún. régi temetőben van eltemetve.

25. Fejszés András (Endre) 1928–1938. (1928. szeptemberétől szolgált Ugrán). 1904-ben született Hajdúböszörményben. A teológiát Debrecenben végezte. Földesen, majd Putnokon, később Szinben szolgált, onnan került Biharugrára. Először segédlelkész Biharugrán Nagy Imre mellett, majd 1929 októberétől megválasztott lelkész. Az OKH, a tűzoltó-egyesület elnöke. 1938. május 1-jétől átválasztással lett Komádiban lelkész. Felesége: Domokos Vilma, házasságot kötöttek: 1930. március 17-én. Gyermekei: *László Endre*, szül.: 1931. március 24. Keresztszülei: Dr. Szeghalmi Sándor nagyváradai ügyvéd és Szeghalmi Julianna; Dusa Géza okl. debreceni gazda és Fejszés Ilonka. *Endre*, szül.: 1935. november 2. Keresztszülei: Farkas László kunhegyesi ref. lelkész és Rab Emma.

26. Oláh Béla 1938–1950. (1938. júniusától szolgált Ugrán). 1910. szeptember 26-án született Szamoskrassón. Édesapja Oláh Sándor, későbbi nagybányai esperes. Édesapja áthozta a „csonka haza” területére, s Hajdúböszörményben végezte a gimnáziumot, mert a román iskolában magyarsága miatt rendszeresen megakadályozták előrehaladását. Katonai pályára készült, de édesanyja kérésére teológiára ment, Debrecenbe. Nádudvaron, Hajdúnánáson, Hajdúböszörményben, Békéscsabán, Makón, végül Komádiban volt segédlelkész, onnan választották meg Biharugrára lelkésznek. Az „ébredési idők” nagy biharugrai evangélikációt (1948–49) a politikai hatalom nem nézte jó szemmel, így politikai nyomásra elfogadta átválasztását Gebére (ma Nyírkáta), ahol 1950. november 1-jén kezdte meg szolgálatát. 1980-ban, Beszterczey László lelképásztor nyugdíjba vonulása után a gyülekezet gondnoka és 17 presbiter aláírásával levélben kérte a Presbitérium dr. Bartha Tibor püspököt, hogy Oláh Bélát engedje, mint nyugdíjas lelkészt Biharugrán szolgálni. Arató Ferenc egyházkerületi főjegyző jött ki Biharugrára presbiteri gyűlésre (1980. július 13.), helyre tenni a dolgot. Oláh Béla 1989. Április 15-én bekövetkezett halála után tért vissza végleg Biharugrára. Itt temették el 1989. április 23-án. Felesége 2001. március 27-én hunyt el. Temetése 2001. Nagyszombatjára lett kitűzve.

27. Józán László 1950–1959. (1950. decemberétől 24-től szolgált Ugrán). Lelkeszi pályafutását Alcsúton kezdte, majd Debrecenben szolgált. Onnan, mint „konventi lelkészt” meghívásos módon választották meg ugrai lelkésznek, Oláh Béla

ajánlására. A biharugraiak úgy emlékeznek, hogy Oláh Béla azért fogadta el a gebei gyülekezet meghívását, hogy ezzel lehetőséget adjon Józán László meghívására, akit Debrecenből, mint nemkívánatos személyt akartak kilakoltatni. Annyi bizonyos, hogy a presbitérium ragaszkodott a meghíváshoz, s egyhangúlag Józán Lászlót nevezték meg meghívandó lelkésznek. Biharugráról Gyomára 1959. október végén távozott, ott ment nyugdíjba még abban az évben. Ott is halt meg 1981-ben. Budapesten temették el. Felesége: Berényi Blanka Katalin. Három lányuk (*Katalin, Éva, Blanka*) ugrai lelkészsége előtt született.

28. Beszterczey László 1959–1980. (1959. november 1-jétől szolgált Ugrán). 1909-ben született Alsóbereckin. A középiskolát Hajduböszörményben, a teológiát Debrecenben végezte. Segédlelkész volt Mérken és Vésztőn, 1937-ben választották meg Geszten rendes lelkészé. Biharugrára Gyomáról került, 1959. novemberében, álláscsere útján, a Békési Református Egyházmegye Esperesi Hivatalának 10-1 / 1959. ad 253-1959. sz. leirata alapján. Annyit tudunk, hogy nem jószántából, hanem kényszerűségből jött Biharugrára. Gyomáról az ÁEH akkori megyei vezetője, Gregor József nyomására kellett eljönnie. Biharugrán öregedett meg. Amikor egészségi állapota megromlott, fél évig András fia – aki akkor körösnagyharsányi lelkész volt – helyettesítette, végül nyugdíjba vonult. Gyomán töltötte nyugdíjas éveit, ott hunyt el, Békésen temették el, családi sírboltba. Felesége: Csatári Irén Edit, szintén Békésen lett eltemetve (1. felesége: Igneczy Klára). Gyermekei: *László, András, Zsuzsanna*.

29. Beszterczey András 1980–1980. tavaszától 1980. szeptember 15-ig helyettes lelkész Biharugrán, Körös-nagyharsányból járt át. Azt követően felügyelő lelkész volt további két évig.

30. Kalmár János 1980–1991. (1980. szeptember 14-től szolgált Ugrán). Exmisszus teológusként (alapvizsgát tett hallgató, akinek a 4–5. évfolyamot munka mellett kellett elvégezni), segédlelkézi jogkörrel, püspöki kirendeléssel került Biharugrára. (Kirendelésének előzményeit ld. Oláh Bélánál. Az Egyházkerület vezetősége azért döntött kirendelése mellett, hogy így csillapítsa le a biharugrai Presbitériumot.) Felügyelő lelkésze Beszterczey András körösnagyharsányi lelképásztor volt, 1982. július 25-ig. Beiktatására 1985. május 5-én került sor. 1984-től a körösnagyharsányi egyházközségben helyettes lelkészként is munkálkodott. 1991-ben átválasztással került a Sarkad-Belvárosi gyülekezetbe, s ma is ott szolgál. Felesége: Gombos Margit. Gyermekei: (ugrai lelkészsége alatt születtek.) *Noémi*, szül.: 1981. szeptember 17. *Dávid*, szül.: 1984. július 5.

31. Sági Endre és Sági Endréné Kis Médea 1991–1993. (1991. november 1-jétől szolgáltak Ugrán). Egy évi gyulai segédlelkézi szolgálat, majd külföldi ösztöndíj után kerültek Biharugrára segédlelkészként. A körösnagyharsányi lelkézi szolgálatot is ellátták, mindkettőt Juhász Sándor vésztői lelképásztor felügyelő lelkészsége mellett. 1992. ősztől beosztott lelkészként folytatták munkájukat. 1993. szeptemberében vették át az orosházi gyülekezet lelképásztori állását.

32. Futó Zoltán és Futó Zoltánné 1993-tól napjainkig (1993. szeptember 4-től szolgálnak Ugrán). Futó Zoltán 2 évi, felesége (született Sándor Katalin) 1 évi gyulai segédlelkészség után kerültek Biharugrára, mint segédlelkészek, majd egy hó-

nap múlva beosztott lelkészi kinevezést nyertek. Felügyelő lelkészük Nagy László esperes, gyulai lelképásztor. Mivel Biharugrára kerülésük már június első felében eldöntetett, így július 1-jétől rájuk bízott az időközben megüresedett zsadányi lelkészi állás is. A körös-nagyharsányi egyházközségben végzett szolgálat is megmaradt, így párhuzamosan 3 anya-egyházközségben végeztek szolgálatot. Ez időnként változott: Hol csak kettő, hol négy egyházközség tartozott (Okány is) szolgálati területükhöz. 1996. január 1-jétől április 7-ig **Sándor Balázs** (Futó Zoltánné öccse) segéd-lelkészként végzett helyettesítő szolgálatokat, míg Futó Zoltán beosztott lelkész baleset következtében ideiglenesen munkaképtelen lett. Futó Zoltánt a biharugrai gyülekezet 1996-ban választotta meg lelképásztorának, beiktatására 1996. augusztus 17-én került sor. A lelkész-házaspár 2000. augusztus 1-jétől szolgál kizárólag Biharugrán. Gyermekük: *Anna*, szül.: 1994. Március 25. *Zoltán*, szül.: 1995. október 8. *Katalin*, szül.: 1997. december 5. *Krisztián*, szül.: 2000. július 30.

Öntött domborműves, gazdagon díszített kehely, melyet az Ugrai Református Egyházközség ajándékozott Nagy Imre tiszteletesnek az 50 éves református lelkészi jubileuma alkalmából. 1926. május 2-án. A talpon és a csészén 4-4 db ovális alakú mélykék színű fél-drágakő berakás, a csésze alatt pedig elefántcsont gallér található.

Ezüst kenyérsztó tányér a XIX. sz. első feléből.
Nádudvari István nagyváradi ötvös munkája

IV. A névadó főúr és a községgel kapcsolatban állt jelentősebb nemesi családok

1. Ugra főúr

Akkortól kezdve, amikortól a középkori Szlavónia magyar fennhatóság alá került, a magyar királyok arra törekedtek, hogy az újonnan szerzett területet megbízható magyar főtiszték kormányzása alá helyezték, akik az e vidéken már használatos bán címet vették fel. Ez a cím valószínűleg a szláv „pán” (= úr) szónak egyik változata.

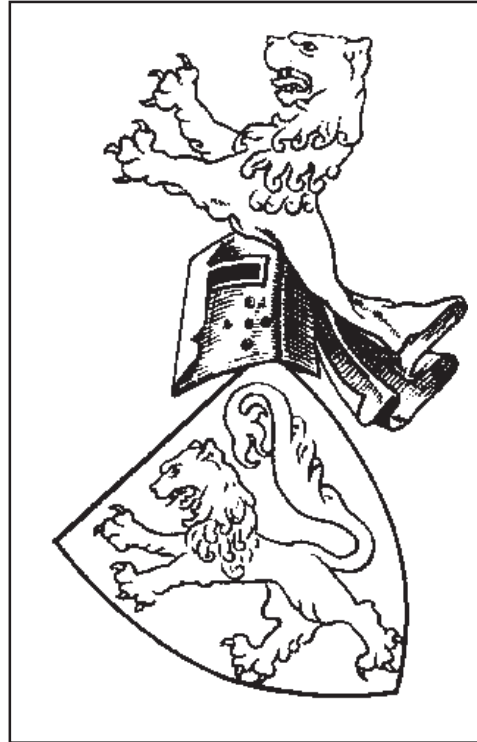
Az első névszerint ismert bánról egy későbbi író azt írta, hogy Könyves Kálmán király „Ugra nevű vezérét, kit a szlávok bánnak neveznek, nagy sereg élén Dalmátia elfoglalására kiküldte”, s a fent nevezett bán Arbe ostrománál kudarcot vallott 1105-ben. A rangos főúr a horvát-szlavón területen betöltött tisztségének viselése idején (1105 táján) kapta az Ugra nevet. A délszláv nyelvű lakosság csak „Vengrin pán”-nak nevezte. Vengrin pán = Magyar úr. Mivel akkoriban csupán szóban terjedtek a nevek (így ez is), a magyarok fülének ez Ugrin vagy Ugron alakban hangzott. Latinos formája: Ugrinus vagy Ugronus, Ugaran, s ennek magyarosított alakja: Ugra. A Vengrin pán (Magyar úr) elnevezésből így lett Ugra bán. Az „Ugaran” a később gyakran előforduló „Ugrin”-nak az előfutára, amely helyes fonetika szerint „Ugron”-nak ejtendő. Az Ugron nevet a későbbi időkben különös előszeretettel viselték az ősrégi és tekintélyes Csák nemzetség tagjai. Könyves Kálmán király bánja és országnagyja kétségkívül valamelyik előkelő hazai családból származott. Valószínű, hogy azzal a Csák nemzetséghez tartozó Ugron comes-szel azonos, akinek a Vértes hegységben állt monostorát 1146-ban említik (Wenzel: Árpád kori új okmánytár I. 58.)

Ugra tehát magyar főúr volt, a honfoglaló Előd vezértől származó Csák nemzetségből. Szállásterületük a Vértes erdeje, Fejér megye területe volt. A XIII. századra a nemzetség főfészke Csákvár és vidéke volt. Ugra („Ugaran”) a Csák nemzetség első olyan tagja, akinek nevét hiteles oklevelek örökítették meg: pl. Könyves Kálmán királynak az arbei (Dalmácia) egyház számára kiállított oklevele, vagy a később 1146-ban kiadott oklevél, mely azt rögzíti, hogy a vérteskeresztúri monostor kegyura Ugra comes.

A fiatal Ugra comes 1093-ban I. (Szent) László királyunk kíséretéhez tartozott. I. László királynak fiú utóda nem volt, így unokaöccseit Kálmán és Álmos hercegeket tekintette a trón várományosainak. I. László király a délcegebb Álmos hercegnek szánta az uralkodást, míg Kálmán herceget pappá akarta szenteltetni, akár erőszakkal is. Ezzel szemben Kálmán herceg maga is készült a trón elfoglalására, hogy megelőzze pappá szentelését, I. (Szent) László király udvarából Lengyelországba szökött. Kálmán herceget a menekülésekor több főember is elkísérte I. (Szent) László király kíséretéből. Ezen főurak között megtalálható volt Ugra is.

1095-ben, halála előtt I. (Szent) László király visszahívta Kálmán herceget, és trónjának örökösévé tette. Ezidőtájt az udvarban Ugra a király legszűkebb köréhez tartozott. 1095–97-ben Ugra comes résztvett Könyves Kálmán király horvátországi, majd 1102-ben dalmáciai hadjáratában. Ugra comes rangja, tekintélye, szerepe kiemelkedő, országos szintű volt. Mint ilyen, a királyának hű embere, mondhatni „barátja” segítette ő is Bihar vármegye és a váradi püspökség megszervezését azzal, hogy a királyi birtok egy lakatlan darabján, a Körös mentén, Váradtól kb. 20 km-re monostort alapított, de nem lehet kizárni egyértelműen azt sem, hogy a fenti Ugra comes unokája: Ugra érsek lehetett a monostor alapítója a XII. század végén, és ennek az Ugrának a fiát, Miklóst említi a Váradi Regestrum Bihar vármegye ispánjaként.

A későbbiekben a források a monostort (mely Benedek rendi volt) Ugra monostoraként említik.

A Csák nemzetség címere

2. Az Ugrayak

2.1. Címer

A család címerében a pajzs kék udvarában levágott, vért csepegő szerecsen fej látható.

Az Ugray család címere

A címer főalakjának ábrázolása két formában maradt fenn. Az egyik ábrázoláson – mely Ugray György pecsétjén látható – a szakállas fej profilból látszik és jobbra (heraldikai jobb) néz, nagy horgas orra van, és a fején kontyos fejfedőt visel.

A másik ábrázoláson – mely Siebma-cher: Wappenbuch des Adels von Ungarn (Nürnberg, 1885–1894) című művében található – a levágott, vértől csepegő fej szemből látszik, tipikus negroid arcú, göndör, dús hajú, fejfedő nélkül van, s mindkét fülébe karika van fűzve.

Az Ugrayak címeres levele több forrás szerint is (Kempelen Béla: Magyar nemes családok. [1911], Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtá-
nak címjegyzéke II. Címereslevelek [Bp. 1937]) 1607. december 4-én kelt.

2.2. A család eredete, birtokviszonyai és Ugra községgel való kapcsolata

Az Ugray család már az Árpád-korban nagy tekintélyű família, és nagy birtokoknak az ura volt. A család első ismert tagja Danela, a XIII. századból. Danela („dux Danela Rutenorum”) a ruténok vezére volt, aki a francia sereg élén harcolt IV. Béla királyunk oldalán a tatárok ellen. Egy utalás szerint Danela követségben is járt a tatároknál. Danelának és katonáinak IV. Béla király szerepet szánt az ország újjászervezésében, katonai megerősítésében is. Bár közvetlen adat nincs arról, hogy a király miként honorálta Danela hűségét, de szinte biztos, hogy magyar nemesi cím és ehhez illő adománybirtok volt a hűséges szolgálat jutalma.

Az 1270–80-as évek folyamán birtokcsere, vagy újabb adomány révén Danela kezére került az Ugra melletti Iregd. 1291–94-ben Danela faluját említik a püspöki szeretetadományokról készült feljegyzések. 1325-ben Danela fiai megvásárolták Ugra határának (második) felét, 70 márka új dénárért Szatai (Zathay) László fia László ispántól és ennek fiaitól: Bekétől, Mihálytól és Gergelytől. Ennek előtte Ugrát a Szatai család birtokolta királyi adományként. Az ugrai birtok első feléhez

még 1325. előtt jutott hozzá Danela családja. 1329-ben az Ugray család birtokolta teljes egészében Iregdet, Ugrát, Bölcsit és fele részben Püskit. E birtokokat a testvérek három részre osztották. Lakhelyüket pedig Iregdről Ugrára helyezték át. 1389-ben Ugray Iwán (János) fia Lukács és unokatestvére Olivér fia András rokonuknak: Peterdi Jakab fia Lászlónak átengedtek egy malom építésére alkalmas helyet a Körösön Ugrairegd birtokuk felett, az ő malmukkal szemben, amely László Peterd nevű birtoka mellett feküdt. A megállapodás úgy szólt, hogy a malmok gátjait közösen tartják fenn. Abban az esetben pedig, ha László elveszítené peterdi birtokát, akkor a malom a csatornával együtt visszazáll az Ugrayakra.

„...quendam locum pro molendino aptum cum canali in superficie possessionis ipsorum Wgra Iregd vocate in fluvio Crisii ex oppositio molendini eorum a parte possessionis eiusdem Ladislai Peterd predictae existentem...” (Orsz. Levéltár D1 7521/1428 évi átirat/; Zsigmond okl. I. 1137. reg.)

1406-ban az Ugrayak osztoztak Monostorugrán és Nagyugrán (Ugrairegd Nagyugra néven élt tovább) (Bölöny lt.; Jakó Zsigmond). 1418-ban Ugray Miklósnak fiai: László, János, Péter és Zsigmond vérbírói jogot nyertek Ugrára Zsigmond királytól. 1426-ban a fent említett László, János, Péter és Zsigmond, valamint Lukácsnak fia Benedek és Elibertnek fia János új adományt nyertek Ugrára, (Nagyugra, Egyházasugra). Ezáltal ugrai birtokuk megerősítést nyert. 1426-ban Miklós fia Péter királyi adományt nyert Kisugrára. 1429-ben Ugray Miklós fiait iktatták be többek között Egyházasuga és Peszere birtokába. (Eszterházy családi levéltár Rep.33f.j.n.522.) (Egyházasugra = Kisugra).

1488-ban Ugray Benedek Mátyás királytól adományként megkapta Atyást. 1494-ben és 1524-ben Nagyugrát, Kisugrát és Monostorugrát együtt említik az Ugrayak birtokai között (Bölöny lt.; Jakó Zsigmond). Az 1552. évi összeírás szerint az Ugray család (a Geszty, az Illyei és a Kolthy családdal egyetemben) birtokos volt Középgugrán, Szentjánosugrán (Szentjánosugra = Egyházasugra = Kisugra). (Orsz. Levéltár Conscriptioes dicales, com. Bihar). Ugyancsak az 1552. évi összeírás Ugray Pétert, Lászlót és Andrást említi birokosként Ugrán, Bölcsiben és Atyáson. 1567 körül a többi birtokossal együtt az Ugray család is elhagyta Ugrát, de fenntartotta igényét a földesúri járandóságokra. Az erdélyi fejedelemség területére húzódtak és állami, ill. katonai feladatokat vállaltak.

Az 1598-as – Várad ellen irányuló – török hadjárat után a császári csapatok megerősítették pozícióikat a környéken. A Basta-korszakban a katonaság költségeinek fedezése céljából, hogy a zsoldot fedezni tudják, a császári biztosok egyre gyakrabban foglalták le a magyar birtokosok jószágait, hogy azokat másoknak készpénzfizetés ellenében eladják. Ezidőtájt kolozsvári Haller Gábor 12.000 forintot adott (1604. július 16-i a kötelezvény), hogy megszerezzék neki a császári biztosok a császártól a confirmációt (megerősítést) Szentpál, Ugra, Kerellő stb. jószágaira. Ezek a jószágok Ugray György birtokai voltak, melyeket azután Bethlen István segítségével szerzett vissza 1636-ban. Még ugyan ebben az évben I. Rákóczi György – aki szívesen szaporította a kincstári javakat, nemkülönben a saját javait egyes nemes emberek jószágainak lefoglalásával – a maga javára foglalta le az ugrai jószágot anélkül, hogy tudakolta volna a terület törvényes tulajdonosát. (I. Rákóczi

György Bethlen István ellenében került a fejedelmi székbe, s nem szívelte Ugray György Bethlen Istvánnak tett szolgálatait. Minden bizonnyal ez komoly súllyal esett latba a birtok elfoglalásakor).

1636. március 17-én Bethlen István körlevelet bocsátott ki I. Rákóczi György ellen (immár a másodikat), melyben a többi sérelmek közt előadta azt is, hogy az Ugray jószágot annak idején a fejedelemszöny (Bethlen István kormányzósága, s Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt) Kovács Istvánnak adta. Minekután azonban Ugray György panasza és bizonyítékai alapján Bethlen István meggyőződött arról, hogy ezen javak nem a kincstárt illették, hanem az Ugrayaknak ősi örökölt javai, a fejedelemszöny Kovács Istvánnak más birtokot adományozott (itt valószínűleg a kávási Kovácsok birtokáról van szó), s az Ugrayaknak visszaadta birtokait. Ezek után foglalta el I. Rákóczi György törvénytelenül az Ugray birtokot, anélkül, hogy a birtok tulajdonjoga fölött vizsgálatot rendelt volna el, vagy Ugrayt e tárgyban megidézte volna. Bethlen István azt írja, hogy I. Rákóczi György fejedelelem hopmesterét, Gerendi Mártont is közbenjárásra kérte Ugray György birtokának visszaszerzése érdekében. Azt ígérte neki, hogy siker esetén azt a 20 ház jobbágyot és azt a jóvizű malmot, amit eddig csak zálog címén kért, tulajdonjoggal örökbe megkapja. Nem lehetett nehéz Ugray Györgynek Bethlen Istvánt a maga igazáról, ill. jogairól meggyőzni és ugyancsak nem lehetett nehéz kimutatni birtokainak ősiségét, mivel azokat – mint azt az előzőekben láttuk – 1604-ben a Basta-korszak császári biztosai erőszakkal foglalták el és egyáltalán nem voltak kincstári javak. Ezen jószágok később csakugyan visszakerültek az Ugray család birtokába.

1649-ben és 1650-ben olyan törvénykezési szabályok léptek hatályba, melyek szerint megállapították a kincstár által jogtalanul elfoglalt jószágoknak a visszaszerzési módja, és a kétséges kincstári jogok tisztázása.

Az Ugray család 1761. április 11-én állított ki egy szerződést Ugráról, s az egykor a kincstár kezén lévő, hozzá tartozó részjószágokról. Ezen szerződésben a család elismerte, hogy ezek a javak a kincstár kezében voltak, s azokat a kincstár birtokából „néhai boldog emlékezetű Ns. Vitézlő Ferdiny Ferenc bátyjuk váltotta ki a maga költségével 4500 forintért”, amit ekkor a család az első felszólításra, a jószág visszavétele mellett, a pereskedést megelőzvé, visszafizetett. (Ferdiny Ferenc az Ugrayak családfáján is szerepel.) Ily módon került vissza a család ugrai birtoka, melyen kívül több más jószága is volt a családnak. Egy 1766. április 21-ei följegyzésben a Mezőpeterden lakó Szabó János nótáriusnál (jegyzőnél) lévő levelek szerint 1636-ban az Ugray famíliának 15 helységben volt birtoka, a Sárreáltól a Báródságig.

Az Ugray család a vagyonosságához mért befolyást gyakorolta a közügyekre: vármegyei hivatalt viseltek, katonáskodtak. Apafi fejedeleme idején, 1664-ben, amikor a császár békét kötött a török szultánnal és e béke értelmében le kellett rombolni az erdélyi fejedelemség egyik végvárát: Székelyhidat, a várban két Ugray nevű vitéz – Ugray Gergely és Ugray György – is katonáskodott. Ugray Mihály pedig ezidőtájt diplomáciai szolgálatot teljesített, s ő vitte hírül a székelyhidai vár lerombolásának parancsát.

Az ugrai templom északi homlokzata, amely mellett az Ugray család sírboltja, illetve annak maradványa. található.

A XVIII. században nagyon megnövekedett az Ugray család vagyona az által, hogy az 1775. január 17-én Ugrán kelt szerződés szerint Gyulay László Bihar, Szatmár és Közép-Szolnok vármegyei összes elzálogosított jószágát Ugray Józsefné Gyulay Annának adta át kiváltás végett tulajdoni joggal. Ilyen nagy vagyon kezelése természetesen sok gondot és dolgot adott. Ezért azt látjuk, hogy Ugray Mihály és neje Lónyay Eszter 1775. október 10-én kelt zálogos szerződéssel Mező-Atyás helyiséget Miskolczy Farkasnak és nejének Szerdahelyi Ágnesnek zálogosította el 11 évre, 6000 forintért. Ugyanakkor Ugray Józsefné Gyulay Anna nyilvánosan Ugray Mihály adósságai miatt, de valójában valószínűleg a Gyulay László felé átadott zálogjavak kiváltása céljából 1780. június 5-én 9000 forintot vett kölcsön Ugrára Tisza Lászlóné Szénás Rebekától.

1785-ben Tisza István és László kamatot szedtek (a Geszten kiállított nyugták tanúsága szerint) Ugray Lajostól. 1794-ben és 1795-ben Tisza László többször is írásban szólította fel Ugray Istvánt, az időközben elhunyt Ugray József és Gyulay Anna fiát, hogy vagy fizesse a kamatot, vagy perli a tőkéért. 1808-ban Ugray István megfizetvén Tiszának tartozásait, kiváltotta Ugrát, de hét évre rá, 1810. október 8-án, (vagy 10-én) elhunyt, és vele az 500 esztendő Ugray família férfiágon kihalt.

2.3. Az Ugray sírbolt

Az Ugray család családi sírboltja a biharugrai református templom hajójának északi oldala mellett, a faltól mintegy 1–1,5 méter távolságban, az északi fal nyugat felőli ablakával kb. egy vonalban volt, illetve a föld alatt ott van ma is. A református egyház anyakönyvének bejegyzései egyértelműen bizonyítják, hogy ide helyezték végső nyugalomra Ugray Józsefné Gyulay Annát (1736-1808) és két gyermekét, Istvánt (1764–1810) és Ágneszt (1862[?]-1838). Valószínűleg nem csak ők hárman nyugszanak a családi sírboltban az Ugrayak közül, de a többiek pontos nyughelyére vonatkozó hiteles írásos, vagy egyéb forrást nem találtam. Ezekre csak következtetni lehet.

2.4. Az Ugray és Bölöny család kapcsolata

A Bölöny iratok közt lévő periratokból és ügyvédi tényleírásokból kitűnt, hogy amikor 1810. október 8-án meghalt Ugray István – az utolsó, aki az Ugray nevet tovább vihette volna –, a kincstár emberei, már másnap „rászálltak” az Ugray vagyona összeírással és zárlattal. Megszakadás címén akarták a kincstár javára átvenni az egész örökséget. Az Ugray család utolsó két férfi tagja György (1752–1806) és István (1764–1810) volt, akik harmadik ízben unokatestvérek voltak. György utód nélkül halt meg, s összes vagyonára rátette kezét neje Bölöny Anna, aki 1831-ben ezeket a javakat, mint már a sajátját végrendelkezte oda saját hat testvérének, illetve azok gyermekeinek. Ugray István 1810. február 11-én kelt végrendeletében három nővéreire hagyta vagyonát. A három nővér: Bölöny Józsefné Ugray Julianna, Kós Lászlóné Ugray Anna és a hajadon Ugray Ágnes.

A kincstári foglalás ellen elsősorban Ágnes hajadon jogával védekezett a család. Befolyásos emberek pártfogását igénybe véve jártak fel Bécsbe a Kancelláriához. A védekezés alapköve az volt, hogy a magyar törvények szerint a hajadon a férjhez menetelig a birtokban meghagyandó volt, majd „osztályleveleket mutattak fel, melyek szerint a birtokban a leányok is mindig osztoztak, s így vitathatatlan, hogy az ősi adományozás nemcsak fiú, hanem leány utódokra is történt.” Ezek után a kincstár félreállt. A birtok Ugray István nővéreinek a birtokában maradt. Miután Kós Lászlóné Ugray Anna birtokrésze után kielégítést nyert, a hajadon Ugray Ágnesnek és nővérének Bölöny Józsefné Ugray Juliannának, illetve az ő négy gyermekének tulajdonába került az örökség.

Bölöny Anna (Ugray Györgyné) 1832. március 19-én hunyt el. Ugray Ágnes haláláig 1838. Szent György hó (április) 30-ig hajadon maradt, ezért utóda nem lévén nővére gyermekeinek a javára végrendelkezett. Az Ugray család egész vagyona – Kós Lászlóné Ugray Anna végkielégítésének kivételével – mind átszállt Ugray Györgyné Bölöny Anna és a hajadon Ugray Ágnes végrendeletei alapján, valamint Bölöny Józsefné Ugray Julianna után örökösödés címén a Bölöny családra.

2.5. Az Ugray család leszármazása

A. *Danela*, az Ugray család első névszerint ismert őse gyermekei I–IV.

I. *Olivér (Olyvérius)*, 1329-ben osztoztak Ugrán, Peszerén és Bölcsin a testvéreivel. 1310-ben testvéreivel (Jánossal és Lőrincsel) kielégítik nővérüket Erzsébetet (Ajakai Péternét) minden ősi javakból (leánynegyed), fia: **1**

1. *András*, 1325. 06. 30-án nagybátyjaival: Jánossal (Iwan) és Lőrincsel együtt Zathai Lászlótól és fiaitól megvették a Zathaiak Ugramonostora nevű birtokának felét 70 új dinármárkáért.

Fia: **a1**.

a1. I. Miklós, fiai: **b1–b4**.

b1. II. János, 1418-ban testvéreivel, Péterrel, Lászlóval és Zsigmonddal vérbíróságot nyertek Ugrára Zsigmond királytól. Fia: **c1**.

c1. II. Péter, fia: **d1**.

d1. I. György, 1517, felesége: Kisvásári Dora, fia: **e1**.

e1. III. Péter, 1550, felesége: Henthey Kata, gyermekei: **f1–f3**.

f1. II. György, utód nélkül halt meg.

f2. II. Gergely, Bihar megye alispánja, 1603-ban Újlak és Preszáka más néven Gyapjú – pata helyiségekre, valamint 1604-ben Rudolf királytól a Telki – Pósalaka birtokrészeket nyert, 1611-ben Bethlen Gábertól helybenhagyást nyert a kigyiki és zarándi birtokrészekre, felesége: Baranczy Anna, gyermekei: **g1–g5**.

g1. III. György, 1624, felesége: Szemere Ilona, nejének, s gyermekeinek a telegdi ref. egyházban „követ emeltetett”, melyen latin nyelvű versek voltak olvashatóak, az emlékkő a múlt században még meg volt, fia: **h1–h2**.

h1. IV. Gergely, 1664-ben a székelyhidai várban katonáskodott 1665-ben dévai, 1668-ban szilágyosmlyói kapitány, lánya: **i1**.

i1. Borbála (Bora), gróf Teleki Mihályné Veér Judit nevelte fel és adta férjhez 1697-ben mezőtelegdi Miskolczi Istvánhoz, 2. férje: Füleky István.

h2. IV. György, 1664-ben a székelyhidai várban katonáskodott. Gyermekei: **i1–i5**.

i1. V. György, gyermekei: **j1–j4**.

j1. VI. György.

j2. Sándor, meghalt: 1776. 12. 30-án, 82 éves korában, felesége: Ketskeméti Sára, meghalt: 1778. 01. 04-én, 77 éves korában.

j3. V. Gergely.

j4. Krisztina, férje: Ölgös István.

i2. IV. László, felesége: Nagy Erzsébet (Erzse), gyermekei: **j1–j5**.

j1. III. Anna, férje: Ferdényi Ferenc, Ferdényi pénzügyi segítségével szerzik vissza ugrai birtokukat az Ugrayak.

j2. III. Borbála (Bora), férje: Némedi Gergely.

j3. V. László, utód nélkül halt meg. Felesége meghalt: 1771-ben, 49 éves korában, eltemetve Ugrán.

j4. III. Mihály, utód nélkül halt meg. 1775-ben elzalogosította Atyást 11 évre.

1. felesége: Váradi Julianna, meghalt: 1769-ben 24 éves korában, eltemetve Ugrán.

2. felesége: Lónyai Eszter.
- j5.** *II. Erzsébet* (Erzse), férje: Csernyánszky János.
- i3.** *II. István*, fia: **j1**.
- j1.** *I. József*, 1765-ben özvegy volt és gyámság alatt állt. 2. felesége: Nagy Katalin, meghalt: 1780. augusztus 25-én, 50 éves korában, eltemetve Ugrán.
Gyermekei: **k1-k5**.
- k1.** *VII. György*, házasság: kb. 1772. felesége: Bölöny Anna, meghalt: 1832. szeptember 19-én, eltemetve Ugrán.
- k2.** *Lajos*, utód nélkül halt meg 1806. november 11-én, 49 éves korában, eltemetve Ugrán.
- k3.** *II. József*, meghalt: 1772-ben, eltemetve Ugrán, élt 42 évet. Felesége: Gyulay Anna, meghalt: 1808-ban, 72 vagy 75 éves korában, eltemetve Ugrán.
Gyermekei: **l1-l4**.
- l1.** *III. István*, szolgabíró, táblabíró. Utód nélkül halt meg 46 éves korában. Férfiágon vele halt ki az Ugray család 1810. október 8-án. Testamentumában az ugrai eklézsia számára 1000 Rft-ot hagyott.
- l2.** *Julianna*, férje: Bölöny József.
- l3.** *IV. Anna*, férje Koós László. Vagyonrészéből kielégítést nyert.
- l4.** *Ágnes*, hajadonon halt meg 1838. április 30-án délután 5 és 6 óra között. A Váradolasziban május 3-án délelőtt 10 órakor tartott halotti ceremónia után még az nap este 5 órára Ugrára hozták és itt május 4-én a reggeli órákban a halotti végtisztesség után a templom melletti családi sírboltba helyezték az édesanyja és a testvére mellé. Ő volt az utolsó, aki az Ugray nevet viselte. 76 vagy 72 évet élt.
- k4.** *Zsuzsa*, férje: Szombathi Miklós.
- k5.** *Mária*, meghalt 1774. június 03-án, 18 éves korában.
- i4.** *Pál*, fia: **j1**.
- j1.** *V. János*, utód nélkül halt meg.
- i5.** *Rebeka*.
- g2.** *IV. Péter*, Lengyelországban utód nélkül halt meg.
- g3.** *II. Anna*, férje: Hidi György.
- g4.** *I. István*, utód nélkül halt meg.
- g5.** *III. Gergely*, felesége Bojthy Ilona, gyermekei: **h1-h5**.
- h1.** *Judit*, férje Ravazdy András.
- h2.** *Borbála* (Bora), férje: Bagossy István.
- h3.** *Klára*, férje: Veér András.
- h4.** *IV. János*.
- h5.** *III. László*, 1649. megöletett.
- f3.** *Katalin*, 1587. Szabó Andrásné.
- b2.** *I. Péter*, 1418-ban testvéreivel vérbíróságot nyertek Ugrára Zsigmond királytól. 1426-ban testvéreivel, Jánossal, Lászlóval, Zsigmonddal, valamint Lukácsnak fia Benedekkel és Elibertnek fia Jánossal új adományt nyertek Ugrára Zsigmond királytól.
- b3.** *I. László*, 1418-ban testvéreivel vérbíróságot nyertek Ugrára Zsigmond király-

tól. 1426-ban testvéreivel, Jánossal, Péterrel, Zsigmonddal valamint Lukácsnak fia Benedekkel és Elibertnek fia Jánossal új adományt nyertek Ugrára Zsigmond királytól.

b4. *Zsigmond*, 1418-ban testvéreivel vérbíróságot nyertek Ugrára Zsigmond királytól. 1426-ban testvéreivel, Jánossal, Péterrel, Lászlóval, valamint Lukácsnak fia Benedekkel és Elibertnek fia Jánossal új adományt nyertek Ugrára Zsigmond királytól.

II. *I. János (Iwan)*, 1310-ben testvéreivel kifizették nővérüknek Eszternek a leánynegyedet. 1329-ben osztozott a testvéreivel Ugrán, Peszerén és Bölcsin. Utóda: **1.**

1. *I. Lukács*, utóda: **a1.**

a1. *I. Benedek*, 1426-ban Elibertnek fia Jánossal együtt Zsigmond királytól új adományt nyertek Ugrára. 1488-ban Mátyás királytól adományt nyert Atyás falura.

III. *I. Erzsébet (Erzse)*, férje: Ajkai péter, 1310-ben az ősi javakból testvérei által kielégítést nyert (leánynegyedet).

IV. *Lőrinc*, 1310-ben kifizették testvérüknek, Erzsébetnek a leánynegyedet. 1329-ben osztozott testvéreivel Ugrán, Peszerén és Bölcsin. Fia: **1.**

1. *II. Lukács*, gyermekei: **a1–a2.**

a1. *Dora*, 1409.

a2. *Elibert*, fia: **b1.**

b1. *III. János*, 1426. fiai: **c1–c2.**

c1. *Ferenc*, gyermekei: **d1–d2.**

d1. *II. László.*

d2. *I. Anna*, 1484., férje: Hevessy Ambrus.

c2. *II. Benedek*, 1488. gyermekei **d1–d3.**

d1. *I. Gergely.*

d2. *Osvát.*

d3. *Antal*, 1517, gyermekei: **e1–e2.**

e1. *I. Mihály.*

e2. *II. Miklós*, 1549, fia **f1.**

f1. *Farkas*, 1579.

Ugray (II.) Mihálynak – aki Apafi fejedelem udvarában látott el diplomáciai szolgálatot – a családfán elfoglalt helye nem ismert.

3. A Bölönyek

3.1. Címer

Kék pajzsban ötlevelű koronás halmon könyöklő páncélos kar kardot tart, melyre levágott, vérző török fej van szúrva.

Sisakdísz: a sisakon lévő ötlevelű nemesi korona fölött arany csillag.

Takarók: kék-arany és vörös-ezüst. (Bölöny Ádám címerpecsétje után, mely egy 1773-as okmányon látható).

Siebmacher könyvébe (Wappenbuch des Adels von Ungarn; Nürnberg 1885–1894) a fent említett Bölöny Ádám állítólagos címerére hivatkozva felülvizsgálat nélkül, önkényesen került be a „Bölöny címer”, melyen kékben, zöld halom felett buzogányt tartó könyöklő páncélos kar látható a pajzsban. A sisakdísz: ötlevelű nemesi korona felett hatágú arany csillag; takarók: kék-ezüst és vörös-ezüst. Ezt a hibás ábrázolást sajnos más könyvek, illetve szerzők is átvették.

A címernek egy harmadik változata látható nagybölöni Bölöny József biharugrai sírtábláján. Ez az ábrázolás annyiban tér el az elsőtől, hogy itt a pajzsban a páncélos kar alatt – ami kardot tart, s rá vérző török fej van szúrva – nincs korona.

A család címeres levele 1610. október 10-én kelt.

A Bölöny család címere Bölöny László leírása nyomán.

Bölöny-Nedeczky közös családi címer Bölöny József és felesége, Nedeczky Ferike sírtáblájáról.

A Bölöny család címere a Bihar vármegye és Nagyvárad című könyvből.

3.2. A család eredete és birtokviszonyai

A Bölöny ősi székely nemesi család, melynek tagjai – tisztán székely voltuknál fogva – mindig is nemes emberek voltak. Nemességük nem oklevél által keletkezett, hanem örökölt nemesség. Az oklevél később csak nemességük megerősítésére szolgált. Az ősök a miklósvárszéki, ill. háromszéki Bölönben éltek. Nem tisztázott pontosan, hogy a település kapta-e a nevét a családról, vagy fordítva. A legvalószínűbb azonban az, hogy a Bölön (Bewlewn) ősi személynév volt, melyet azután a település is felvett, majd visszaadott a családnak előnév (predikátum) gyanánt.

A család első névszerint is ismert tagja Illés, akinek fia Péter – akit a forrás „de Bewlewn majori”-ként említ – 1459-ben a medgyesi országgyűlésen Miklósvárszék követeként védte Miklósvárszék önállóságát Sepsiszékkel szemben.

Az ezt követő 100 évből, a székely forrongások időszakából a XVI. század végéig nem rendelkezem adatokkal a Bölönyekről. Ez idő tájt következett be a leggyökeresebb változás a székelység jogállásában. A székelység eredetileg egyformán kiváltságos közösségi jogokat élvező katona nép volt. Eredetileg egyformán szabadok voltak, egyformán részesültek a közös nemzeti földbirtokból, s egyaránt katonáskodással tartoztak a királynak. A XIV. században azonban a hadizsákmányból való részesedés, az állatállomány, de leginkább a magánbirtokba került új irtások és a néhány kiemelt előkelőnek a székelyföldön kívül nyert királyi adománybirtoka révén megkezdődött a vagyoni tagolódás. Az előkelő primorok mellett

Bölön. Metszet Orbán Balázs: A Székelyföld leírása című művéből

kiemelkedtek a lovon hadba szálló lófők (primipili), a szegényebb közsékelyek tömegeit pedig már gyalogosoknak nevezték.

Az első két csoport tagjai az ún. nyílföldekből is többre tarthattak számot. Ezt a tagozódást a XVI. sz. közepéig még ellensúlyozta a fegyverforgató, jobbágyi szolgálatot nem vállaló székelyek jogi egyenlősége, hiszen ekkor még a székelység egésze nemesnek számított. A közsékelyek az 1465-ös felkelésben, majd ezt követően a Jagelló-korban is visszaverték a kísérleteket, hogy jobbágygyá tegyék őket. Azonban 1554 és 1559 között sorra születtek azok a törvények, amelyek a közsékelyeket hadiadó fizetésére kötelezték, miközben a főszékelyeket (primorokat) és lófőket mentesítették alóla, sőt az utóbbiaknak jobbágyságot vállalt közsékely szolgáit is felmentették. Az elkeseredett közsékelyek 1562-ben fellázadtak, de kíméletlenül levertek őket, s leverésük után János Zsigmond a közsékelyeket megfosztotta maradék jogi szabadságuktól. Megszűnt kollektív szabadságuk, fejedelmi vagy földesúri jobbágyok lettek, a főszékelyek és a lófők viszont nemesek, akik a magyar nemességhez hasonlóan mentességet nyertek az adófizetés alól. Ez komoly feszültséget eredményezett. 1599-ben – Mihály vajda uszítására – a székelység ismét felkelt saját nemessége ellen. Ekkor találkozhatunk a forrásokban a következő Bölönnyel, (I.) Gáspárral (1560–1624), aki 1599. novemberében – Mihály vajda betörésekor – a közvetlen rokonságával együtt ki kényszerült költözni Bölönből, mert az életével játszott volna, ha tovább marad. Így hát Kolozsvárra ment.

(I.) Gáspár már az 1500-as évek végén hivatalt viselt a fejedelmi udvarban, később pedig már sokáig Bethlen Gábor fejedelem bizalmi titkára (főszekretáriusa) volt országos és magán dolgokban egyaránt. Bethlen Gábor szemében nem sok volt az „érdemesebb hazafi” Bölöny (I.) Gáspárnál. 1621. május 23-án Bethlen Gábor fejedelem elfogatta Péchi Simon kancellárt, mert az a gyanú merült fel, hogy a fejedelemségre tör, illetve hogy II. Ferdinánd megvásárolta őt. Ezután Péchi helyére a kancellárságba Bölöny Gáspár főszekretárius került. (I.) Gáspár, akinek – felesége Teleki Katalin volt – adoptálta unokaöccsét, (II.) Gáspárt, aki fejedelmi testőr volt (1620). A Miklósvárszékből Kolozs vármegyébe költöző (I.) Gáspár fejedelmi titkár intézkedéseire vezethető vissza a család első Belényes vármegyei és szilágysági birtokainak a megszerzése.

(II.) Gáspárnak három gyermeke volt: (I.) István, Klára és Ilona.

(I.) István élete éppen arra az időre esik, amikor a törökök elfoglalták 1660-ban Nagyváradot. Addig Nagyvárad az erdélyi fejedelemség végvára volt. A magyarság Bethlen Gábor és a Rákócziak korszaka alatt biztonságban érezte magát Nagyváradon és vidékén, de amikor Barcsay fejedelem uralkodása alatt a törökök elfoglalták Nagyváradot, akkor azok, akik a magyarság ügyét a leginkább szívükön viselték átköltöztek Szilágysomlyó várába és a vár környékére, hogy ezentúl a magyarságnak ezt a végvárát erősítsék. Nagyváradon és környékén azok maradtak, akik önös érdekből eltűrték a török uralmat, s megfizették a harácsot. Ezidőtájt, de még 1660 előtt, költözött át Bölöny (I.) István is Belényes vármegyéből Krasznába. (I.) István 1653-ban már Szilágysomlyó várában katonáskodott. (I.) István nővére, Bíró Istvánné Bölöny Klára a férje útján a saját részére tekintettel az

örökségből egyezség szerint Halmágyi gyám által 100 Ft-tal ki lett elégítve. A fenti tény a régi magyar örökösödési törvények alapján azt igazolja, hogy (I.) Istvánnak és nővérének Klárának voltak együtt örökölt birtokai, vagyis már a szülők ((II.) Gáspár) is birtokoltak jószágot Kémeren és Lecsméren. Ezen kémeri és lecsméri birtokok nem mások, mint amiket valószínűleg (I.) Gáspár, mint fejedelmi titkár adományoztatott magának, s amely egyéb vagyonai mellett halála után utódaira szállt.

1653. május 21-én Borzási György és Szentlászlai Ferenc királyi emberek előtt Bölöny (I.) István lemondott a miklósvárszéki elzálogosított birtokainak kiváltásáról, leánytestvére, Gazdag Györgyné Bölöny Klára javára. Ezzel a miklósvárszéki Bölöny székely birtok (Bölön) a háromszéki ill. miklósvárszéki Gazdag családra szállt sógorság révén, ill. a nőág birtokában maradt. Ezzel magyarázható az, hogy a XIX. sz. végén Bölöny László már egyetlen Bölönnyt sem talált Bölönben. (I.) Istvánnak és feleségének Gomany Annának két gyermeke ismeretes: Mária és (I.) Sándor. Máriáról nagyon keveset lehet tudni, s még ez a kevés is bizonytalan. Bölöny László szerint a fellelhető iratokból nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy Mária (I.) Istvánnak a testvére vagy a lánya volt-e.

(I.) Sándor viszont biztosan (I.) István fia és utóda volt. (I.) Sándor (1640–1714 v. 1715) Kraszna vármegye alispánja volt, s örökölte apja tekintélyes vagyont. Feleségeként a legtöbb forrás Décsey Zsófiát említi (Nagy Iván, vagy pl. Bölöny László), de a Magyar Országos Levéltárban található Bölöny iratok közt volt olyan, amely Eördögh Juliannát nevezi meg (I.) Sándor feleségeként. Valószínűleg mindkét állítás valós. Vagyis (I.) Sándor valószínűleg kétszer nősült. (I.) Sándornak három gyermeke volt: (II.) Sándor, (I.) László és Zsuzsanna. (II.) Sándor és testvérei a kémeri előnevet (predikátumot) használták. A fennmaradt okmányok tanúsága szerint a három testvér 1733. november 24-én osztozkodott (Kémeren) a belső telkek és a jobbágyok, valamint a szőlők felett. A szántóföldek, rétek és erdők elosztását a testvérek későbbre halasztották, mert nem tudták biztosan, hogy hol fekszenek pontosan a földjeik a határban. „A birtok állomány feles részét nem is ismerték, bitorolta egyik is másik is.” Folyamodványukra „az erdélyi cancellária útján Mária Terézia nevében 1760. december 2-án parancsot eszközölnek ki Kraszna vármegyéhez a kémeri ingatlanok összeírására és leltározására nézve.” (I.) László 1733-ban – abban az évben, amikor testvéreivel kémeren osztozkodott – megnősült. Elvette feleségül Bay Klárát. Hét gyermekük született: Ádám, Sándor, Lajos, Salamon, Éva, Erzsébet és Borbála. Az ő leszármazottjai alkotják a Bölönyek Krasznában maradt ágát. (I.) László Ádám fiának leánya Ágnes volt az édesanyja Kölcsey Ferencnek, himnuszunk szerzőjének.

(I.) László Kraszna vármegye alispánja volt 1735 és 1761 között. Birtokát Kémerből igazgatta.

Zsuzsanna Dobay Gáborhoz ment feleségül. Egyéb adattal nem rendelkezem róla.

(II.) Sándor – akinek felesége Török Krisztina volt – 32 évig állt a vármegye szolgálatában. 1736-ból és 1741-ből aljegyzőként, 1747-ből és 1752-ből főjegyzőként említik a források. 1753-tól az 1768-ban bekövetkezett haláláig alispánként

tevékenykedett. Feleségének cselekedetei azt igazolják, hogy nagyon tevékeny, vagyon gyűjtő, férfias asszony volt, akinek apai ágon birtokai voltak Szakácsiban, a Zilah melletti Vártelken és a dobokai Gyalu községben. Török Krisztina az édesanyja (Pap Kata) után „osztott az ákosi és a krasznamihályfalvi jószágok felett.” (II.) Sándor hivatala és a Török-féle női birtokok könnyebb kezelése céljából nőülése után elhagyta a Kraszna vármegyei Kémert – de nem véglegesen – s átköltözött Közép-Szolnok vármegyébe. Itt átvette neje birtokainak irányítását. (II.) Sándor és felesége 1757. április 13-án Ákoson együttesen vásároltak jószágot Molnár Andrásztól, 1758-ban Mónospetri és Újnémeti községekben vásároltak „egész jószágokat”, valamint Tasnádon szőlőt. Ezen gyarapodásokat továbbiak követték. Mindkettőjükben meg volt a szerzési vágy, kitartóan gyarapították az örökölt vagyont, aminek következtében (II.) Sándor nagyon gazdag ember lett. Meglehetősen el lehetett foglalva az egymástól többnyire távollevő (5–6 községben lévő) birtokainak irányításával, hivatali teendőivel, gyermekei nevelésével stb., de mint fentebb láttuk, nem mulasztotta el (1760-ban) összeírtni a kémeri birtokokat sem. (II.) Sándor volt az alapítója Közép-Szolnok vármegyei és Bihar vármegyei Bölöny ágaknak. (II.) Sándornak – akárcsak testvérének, (I.) Lászlónak- hét gyermeke volt:

- Krisztina (akinek férje Terjéni István volt),
- (II.) László (akinek felesége Komáromi Klára volt, egy leányuk született – aki Osváth Lajoshoz ment feleségül),
- (I.) József (akinek felesége Ugray Julianna volt, s az utódaikról a későbbiekben szólok még),
- Zsuzsanna (akinek férje Csatár Sándor volt),
- (III.) Gáspár (akinek felesége Csanády Anna volt, s utódaikat lásd a családfán),
- Gismunda (akinek a férje Gémesy György volt),
- Anna (akinek férje Ugray György volt, s róluk bővebben a későbbiekben, valamint az Ugrayakról szóló részben írok).

(I.) József (akitől az ún. József-ág származott) szüleitől örökölt vagyona és feleségének (Ugray Juliannának) a révén igen gazdag ember lett. Állandó lakhelye Közép-Szolnok vármegyében volt, de az Ugray-féle női birtokok és örökségek miatt gyakran átjárt Bihar vármegyébe. Közép-Szolnokban a vármegyénél az idők folyamán különböző hivatalokat viselt. Hosszú ideig volt a vármegye alispánja. Egy fia és három leánya volt. A fiú neve Károly, a leányoké: Julianna (Török Józsefné), Eszter (Kölcsey Péterné) és Ágnes volt.

Bölöny Károly apjához és nagyapjához hasonlóan gazdag családba nősült. Felesége a Bihar vármegyei Szunyogh Zsófia volt. Az ő idejében került át az összes Ugray-féle birtok a Bölöny család József-ágának a kezére. Az Ugray örökség miatt hosszantartó, makacs pert folytatott a Miskolczyakkal (a peresedés pontos okát nem ismerem). Bölöny Károlynak a peres és egyéb jogi ügyeit – akárcsak nagynénjének Bölöny Annának – rokona Bölöny László ügyvéd intézte. Ez a helyzet eleinte levette a jogi ügyek gondját Károly válláról, de később ez a visszájára fordult. Bölöny László csődbe ment, s mint Bölöny Anna végrendeletének végrehajtója, hagyatékának gondnoka a hagyatékból elsikkasztott 1000 forintot mely a debreceni Kollégiumnak lett szánva. Ennek az 1000 Ft-nak a megfizetését nagylelkű gesz-

tussal Bölöny Károly 1845-ben magára vállalta.

Bölöny Károly a Bihar vármegyei gazdálkodás mellett a nagyszüleitől örökölt szakácsi jószágot is kitűnő gondozásban részesítette. Szakácsiban kastélyt építtetett, mely abban az időben messzeföldön híres volt. Nagy lovas és takarékos gazda volt. Birtokait kitűnő karban tartotta. Az örökségek és saját eredményes gazdálkodása révén nagyon gazdag ember lett. Hivatalt is vállalt a vármegyénél. Közép-Szolnok vármegyében asessor (ülnök), táblabíró és 1820-tól 1829-ig szolgabíró volt. Sápy Sámuel a debreceni Kollégium ügyvédje 1845-ben, egyik levelében mint táblabírát említi. Bölöny Károlynak és Szunyogh Zsófiának két fia született: (III.) József és (VI.) Sándor.

(III.) Józsefről nem lelhetőek fel egyéb adatok, így valószínűsíthető, hogy még gyermekkorában elhunyt. (VI.) Sándor egyedül örökölte szülei hatalmas vagyonát.

3.3. Id. (VI.) Bölöny Sándor

1828. március 10-én született a szilágysági Szakácsiban. Igazi nagyúr volt. Ősi birtokai a Szilágyságban és Bihar vármegyében meghaladták a harmincezer holdat. Jó embernek tartották. Egész lénye életerőtől sugárzott. Termete magas, testalkata hatalmas és arányos, arca pirosposzsgás, szeme örökké mosolygó, jelleme szilárd, határozott volt. Amint az a visszaemlékezésekből kiderül mindenkihez volt egy-egy kedves szava. A legenda szerint Ugrán mindenkit névről ismert, s sok keresztgyereke volt a faluban. Szívesen és szorgalmasan látogatta a váradi nagy vásárokat. Nagyon értett a lovakhoz. „Házi zsidájával”, egy Bügler nevű lócsiszárral hírhedt alakjai voltak a lóvásároknak. Híresek voltak a lovai és fogatai. Tisza Lajos főispáni beiktatására (1867-ben) a váradi megyeházához vonuló 60 négyes fogat élén a korabeli hírlapi tudósítások szerint ő haladt az ötösfogatán.

*Ezüst kehely, melyen az alábbi vésett felirat olvasható:
„Emlékiül Bölöny Sándor az Ugrai Szent egyháznak
25^{ik} December 1866.”*

Pompás nagyváradi házaiban csak télen tartózkodott, sőt feleségének, báró Jozsinczy Karolinának 1879. július 28-án bekövetkezett halála után még télen sem lakott állandóan Nagyváradon. Legszívesebben ugrai birtokán tartózkodott, ahol az 1860-as évek végén új kastélyt építtetett a falu közepén lévő hajdani kúria épület helyére. A kastélyban hét lakosztály volt, s nagyon szép, szökőkutas angolkert vette körül az épületet.

Szívesen engedte közeledni magához a gazdatisztjeit, akik önzetlenül ragaszkodtak is hozzá.

Gazdatisztjei csak nőtlen emberek lehettek. Az ugrai birtokon dolgozó gazdatisztjei a falu közepén lévő kastély angolkertjében elrejtett, s kényelmesen berendezett kis lakóházakban laktak. A kastély déli oldalán elhelyezett kis harangocska hívó szavára mentek fel a kastélyba, ahol baráti hangulatban, fesztelenül együtt reggeliztek, ebédeltek, vacsoráztak az urasággal. Közben a birtok ügyeit is megbeszélték. Id. Bölöny (VI.) Sándor nagyon kedvelte a gyúrt tésztákat, ezért a tészta sohasem hiányozhatott a vacsora asztról, ahogyan a borjú, vagy malacpörkölt sem hiányozhatott. A szakácsnak (szakácsnének) elcsapás terhe mellett kellett őrködnie a konyha magyaros jellege felett. Apjától eltérően ő már állandóan Bihar vármegyében lakott. Innen irányította szilágysági birtokait is. Az apja (Bölöny Károly) által építtetett, messze földön híres kastélya üresen állt Szakácsiban, ill. az ottani tisztartója lakott benne. (Ezt a kastélyt a fia – (VI.) József – 1899-ben el is adta egy zsidónak.)

A református egyház főgondnoka volt. Egyszer indult az országgyűlési képviselő választáson is. Ellenzéki programmal indult az akkor fénykorában lévő Tisza Kálmánnal szemben. „Tisza mellett állt a kormánypárt, a hivatalos apparátus, a nagyhatalmú és gazdag nagyváradi zsidóság is.” Mindezekkel szemben még id. Bölöny (VI.) Sándor erszénye és tekintélye is kevésnek bizonyult. Csekély különbséggel ugyan, de alul maradt Tiszával szemben. Ezután „szidta a corruptiót és a kormánynak már ekkor nagyon elterjedt alkotmányellenes erőszakos fogásait.” (idézet Bölöny Lászlótól)

Mint megfontolt, a vagyonát mindig gyarapító és féltő ember, nem lelkesedett, amikor a fiát – (VI.) Józsefet – igen fiatalon kinevezték a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsának. Tisztában volt vele, hogy fiának a kinevezése és működése sokba fog kerülni. (Nem is tévedett). A fenti helyzetet és az apa és a fia közötti viszonyt érzékelteti az alábbi anekdota:

Amikor a fiú a kinevezését bejelentette apjának a válasz mindössze egy „na és” volt. Erre (VI.) József a fiatalon elért tisztséghez azzal akarta megnyerni apja elismerését, hogy „hiszen Magyarországon csak két intendáns van, a budapesti és a kolozsvári”. Mire a válasz csak ennyi volt: „Hóhér meg csak egy van!”

A biharugrai református egyház levéltárában talált iratok tanúsága szerint id. Bölöny (VI.) Sándor hét rokonának, akik régebben Ugrán lettek eltemetve, összesen három új sírkövet állíttatott (Az első sírkőn: Ugray István és testvére Ugray Ágnes; a második sírkőn Ugray György és felesége Bölöny Anna; a harmadik sírkőn: Kölcsey Péter és felesége Bölöny Eszter, valamint Bölöny Ágnes neve állt.)

Bölöny (VI.) Sándor 64 éves korában, 1892. június 13-án Nagyváradon halt meg. Halálának oka „szívhúdás” volt. A halottat Nagyváradról Ugrára hozták, és itt temették el a családi sírboltba 1892. június 15-én. A temetésen a gyászbeszédet Nagy Imre ugrai ref. lelkipásztor mondta (lásd: halotti anyakönyv, Biharugra).

Nejétől, báró Jozsinczy Karolinától két fia született, akiket József és Sándor névre kereszteltek. Éppen úgy ahogy az ő apja (Bölöny Károly) is kereszteltette az ő két fiát.

3.4. Ifj. (VII.) Bölöny Sándor

1855. január 3-án született Nagyváradon (Hegyesi Márton nekrológja szerint 1854. december 3-án született, de ezt cáfolja az ugrai halotti anyakönyvi bejegyzés ifj. Bölöny Sándor haláláról, mely szerint: 1896. április 14-én halt meg Nagyváradon; lakhelye Ugra 255. sz., illetve Nagyvárad; születési hely Nagyvárad; élt 41 év 4 hónap 11 napot; halálának oka: agyrák; temette Nagy Imre lelkész és dr. Márk Ferencz.)

Édesapja, a mindenki által tisztelt és szeretett, id. (VI.) Bölöny Sándor a Bihar és Szilágy megyei nagybirtokos, édesanyja a nagy műveltségű báró Jozsinczky Karolina (1829–1879. 07. 28.) volt. Nagy, erős, egészséges embernek ismerték, ezért is volt olyan megdöbbentő korai halála.

A gimnáziumot Nagyváradon, a jogi tanulmányait a budapesti tudomány egyetemén végezte. Kitűnő eredménnyel, mindig az elsők között. Már váradi tanuló korában szenvedélyesen tanulmányozta a történelmet és annak segédtudományait. Erre jó alkalom volt a XIX. sz. elején kihalt Ugray családnak a levéltára, amelyet dédnagyanyjának a testvérétől örökölt. Budapesten még nagyobb hévvel foglalkozott kedvenc tudományaival, s a régi okmánykutató tan hallgatójaként egyike volt a legkiválóbb tanulóknak. Kitűnően tudta a régi okmányokat olvasni, mivel jól beszélt latinul. Egész életében hű maradt szenvedélyéhez. Az 1870-es években nagy részt vállalt a történelmi társulat vidéki tanulmányi kutatásaiban, s a külföldi utakon is. Hazajövele után ifj. Gyalóky Lajossal megalkotta a Bihar Megyei Régészeti és Történelmi Múzeumot. Ezért lett szeretett kedvence a nagy tudású Rómer Flórisnak is. Váradon részt vett a történelmi, régészeti és irodalmi mozgalmakban. Írt néhány cikket a „Századok”-ban, majd a Bihar megyei régészeti és történelmi egyesület – melynek alapítója volt – közlönyét szerkesztette másfél évig. Komoly kutatásokat végzett Szilágy vármegyében. Bunyitay Vincével és egy rajzolóval bejárta az egész vármegyét. Oriási adathalmazt és rengeteg rajzot gyűjtött össze a vármegye történetéhez. Szilágy vármegye monográfiájának megírására készült. E cél érdekében óriási kitartással, s a költségeket sem kímélve dolgozott. Átkutatta a Wesselényi irattárat is, ahonnan nagyon sok okmányt másolt le. A feldolgozást apja halála késleltette, mert az örökölt nagy uradalom vezetését kellett átvennie, amit szintén a tőle megszokott buzgalommal végezett. Nagy szabású műve, melyet annyi szeretettel, tudással és kitartással készített el – Szilágy vármegye monográfiája – csak halála után jelenhetett meg a könyvpiacra. Ehhez kapcsolódik Szilágy vármegye 1885. évi közgyűlésének a következő határozata: „II. 377–1885. közgy. sz. Vármegyei alispán 20–885. sz. megbízásra hivatkozással bejelenti, hogy Szilágy vármegye monográfiájának megírása kérdésében tartott tárgyalások eredményeképp ifj. Bölöny Sándor vármegyei birtokos és vármegyei bizottsági tag úrral azon megállapodásra jutott (Szilágyi alispán), miképp ez az írói tiszteletdíjról való előleges lemondás mellett a vármegyei monográfiát összeállítja, csak is azt kötvén ki, hogy annak bemutatása és az arra hivatottak részéről való megbíráása után – a vármegye közönsége azt saját költségén nyomassa ki. Miután ifj. Bölöny Sándor úr szakképzettsége semmi kétséget fön nem hagy aziránt, hogy

az általa elkészítendő Szilágy vármegye monográfiája a kívánalmaknak minden tekintetben megfelelni fog, s miután e fontos munkálatért kiérdemlő tiszteletdíjről történt lemondás felajánlása minden bővebb méltatást feleslegessé tesz, a vármegyei bizottsági közgyűlés kimondja egyfelől, hogy a megírandó vármegyei monográfiát annak idejében a vármegye közönségének költségén kinyomtatni fogja, másfelől pedig, hogy ifj. Bölöny Sándor bizottsági tag úrnak hazafias ajánlatáért jkvileg ezennel elismerést szavaz.”

A maga nemében páratlan könyvtárát, monografikus és genealógiai iratait, okmánygyűjteményét, régészeti és történelmi gyűjteményét a nagyváradi Bihar Megyei Múzeumra hagyományozta. A múzeum előcsarnokában márványtábla örökítette meg az alapítók nevét, és itt az alapítók között fel lett tüntetve ifj. Bölöny Sándor neve is. Az előcsarnoktól jobbra az első terem az ő történelmi és művészi értékű könyvtárát foglalta magába. Ebben az ún. Bölöny teremben ki is volt írva: „Néhai ifj. Bölöny Sándor könyvtára”.

Közéleti szereplését – a jogi tanulmányok befejezése után – Bihar vármegye aljegyzőjeként kezdte meg. 1878-ban országgyűlési képviselővé választották meg az ugrai kerületben. Akkoriban ő volt a „tisztelet ház” legfiatalabb tagja. Nehéz időkben lépett az ifjú képviselő a politika színpadára. Az akkori boszniai okkupáció (bekebelezés, megszállás) kettészakította az óriási szabadelvű pártot. Bölöny kilépett a szabadelvű pártból és az ellenséghez csatlakozott. 1881. június 25-én már, mint függetlenségi párti jelöltként választotta meg képviselőjéül az ugrai kerület, Tisza Kálmánnal szemben. A parlamenti életben azonban nem játszott jelentős szerepet. A történelem és a régészet volt az ő igazi világa nem a politika. Amikor 1884-ben Beóthy Algernonnal szemben alul maradt a választásokon, az nem okozott neki keserűséget. Visszavonult a könyvtárába, kedvenc foglalatosságához, a történelemhez.

1883-ban a nagyváradi Függetlenségi Párt üdvözlétével kereste meg levélben Kossuth Lajost és küldött neki egy aranytollat. Kossuth 1883. márciusában küldött köszönő választ Bölönynek és társainak.

Utolsó éveiben gazdálkodással is foglalkozott. Szilágy vármegyei birtoka mintagazdaság hírében állt, s ugrai birtokán is építkezni kezdett.

1895. novemberében támadta meg erős szervezetét a gyilkos kór. Előbb influenza, majd agyrák, ami később a látásától is örökre megfosztotta. Egy a legszebb férfikorban levő, értékes ember élet-halál harca kezdődött ekkor. Hiábavalónak bizonyultak a világhírű orvosok beavatkozásai is. Betegsége következtében napról napra veszítette el a látását. Szomorú jelenetek egész sora zajlott le a sötétben maradt emberrel. A leginkább szívbemarkoló jelenet az volt, amikor a már alig látó ember leült a cimbalomhoz, – amin azelőtt művészi módon játszott – s elkezdte legkedvesebb népdalát, de a játék sehogyan sem ment. Nem látta a húrokat tisztán. Ekkor letette kezeiből a cimbalomverőket, ráborult a cimbalomra, megölelte, s zokogva azt mondta: – „Hát te is elhagysz, kedves cimbalomom, mely oly sokszor megvigasztaltál?” S ekkor a cimbalom húrja elpattant s néma lett minden. Ő pedig Józsi bátyja ([VI.] József) mellére borulva meghalt, 1896. április 14-én, Nagyváradon. Tetejét Váradról hazahozták Ugrára és itt temették el 1896. április 17-én.

Bölöny József ifjúkori képe

3.5. Bölöny (VI.) József

A Bihar és Szilágy vármegyei nagybirtokos id. Bölöny (VI.) Sándor és báró Jozsinczy Karolina elsőszülött fia 1850. január 2-án született Nagyváradon, s ugyanott végezte iskolai tanulmányait is.

Színes, vonzó és sok tekintetben gyermekes egyéniség volt. De ez a gyermek csupa szív gyermek volt és az is maradt még késő öregségében is.

Bohém, szertelen fiatalember volt, akit a szórakozáson, a színházon és a színésznőkön kívül más nem igen érdekelt akkoriban. Semmi érdeklődést nem mutatott apja hatalmas birtokai iránt. Legfeljebb az azokból származó és neki juttatott jövedelem, pénz iránt. A szigorú apa viszont egy idő után megelégedte idősebb fia tékozlását és közel két évre meg-

vonta tőle az anyagi támogatást. Bölöny József ez idő alatt, mint „profi” biliárd játékos kereste kenyerét. Abszolút ellentéte volt testvérének, Sándornak, aki komoly elmélyült tudós ember volt. Janovics Jenő, – aki személyesen is jól ismerte – a következőképpen írta le Bölöny József külsejét: „Eszményien szép, igazi cigány profil. Kissé hajlott hát, szabályos vonások, sötét arcbőr, villogó szemek, szénfekete, sűrű göndör haj.”

Az ifjúkori nagy szerelmének, Blaha Lujzának a naplójában pedig az alábbiakat olvashatjuk róla: „Bölöny dúsgazdag földbirtokos fia. Sugár fiatalember, gyönyörű fekete hajjal, nagy fekete szemekkel, pici szájjal. Kreol arcszíne nekem nagyon tetszik.” Blaha Lujza egyidős volt Bölöny Józseffel, mindketten 1850-ben születtek. Az 1860-as évek végén az ünnepelt primadonnának a debreceni színházzal volt állandó szerződése, de gyakran vendégeskedett Kolozsváron és Nagyváradon is. 1869-ben, az egyik ilyen vendégszereplés alkalmával mutatta be Vízvári Gyula, a híres színész ifjú barátját „Bölöny Józsi”-t az ifjú színésznőnek, aki akkoriban nagyon szeretett volna

Bölöny József díszmagyarban

megtanulni lovagolni. Ezt elmondta Vízvárinak, mire az azt mondta:

„Tudja mit van nekem egy igen kedves barátom, Bölöny Józsi, annak van sok paripája, megkérjük, hogy válasszon ki belőle nekünk valót, és kimegyünk valamerre.”

„Jó, nem bánom!” – felelte erre Blaha Lujza

Másnap a lovak a színésznő háza előtt álltak, s elindultak hármásban lovagolni. Bölöny és Blaha Lujza elindultak lovaikon, de Vízvári lova nem akart menni, bízatta, sarkantyúzta, de csak nem akart a másik kettő után menni. Egyszer aztán megindult, de úgy hogy el is hagyta Bölönyéket. De egész más irányba, mint ahogy azt a társaság induláskor megbeszélte, és csak egy óra késéssel érkezett meg a kitűzött helyre, a Félix fürdőbe.

Ezen aztán jót nevettek. „Hazafelé aztán szépen ment a dolog, minden baj nélkül.” Az alatt az idő alatt míg Vízvári magukra hagyta őket Bölönyék kellemesen összemeledtek a szép színésznővel, és megfogadták, hogy ezt a kirándulást gyakran megismétlik.

Bölöny beleszeretett Blaha Lujzába. Miután Blaha Lujza visszatért Debrecenbe, Bölöny gyakran átrándult pompás négyes fogatán szerelméhez. Ilyenkor volt nagy mulatozás. Pezsgőben fürdött az egész társulat. Bölöny hevesen és gavallérosan tette a szépet a szép színésznőnek. A Bölöny családnak páholya volt a debreceni színházban.

A következő rövid történet Janovics Jenőtől származik. Állítólag maga Bölöny József mesélte el neki.

Egyszer miután az édesapa, a szigorú id. Bölöny Sándor megunta a fia sűrű debreceni látogatásait, és az azzal együtt járó adósságokat megtiltotta fiának bejárását Debrecenbe. Agyonlövással fenyegette meg az öreg kocsist, ha még egyszer el meri vinni a fiatalurat Debrecenbe. Az ifjú gavallért azonban az apai tilalom nem hozta zavarba. Másnap újra befogatott, mivel megígérte Blahánénak, hogy este megnézi őt a „Tündérlak Magyarhonban” című darabban, mint Marcsát. Bejelentette apjának, hogy kora hajnalban kimegy Szilas-pusztára, a szilasi gazdaságba körülnézni. Az öreg Bölöny meg is dicsérte ezért. De amint a váradi határhoz értek az ifjú Bölöny ráparancsolt a kocsisra, hogy fordítsa a lovakat Debrecen felé. Az öreg kocsis csóválta a fejét és illedelmesen azt felelte, hogy az öreg nagyságos úr megfenyegette őt, hogy „agyonlüvi” ha még egyszer Debrecenbe mer hajtani.

„Aztán mit mondott az öreg nagyságos mikor lüvi kendet agyon?” – kérdezte tőle Bölöny.

„Hát mihelyt hazaérek” – felelte a kocsis.

Erre az ifjú Bölöny elővette a vadászpuskáját, ráfogta a kocsisra s csöndesen, nyugodt hangon azt mondta:

„No én meg itt nyomban agyonlüvöm kendet, ha nem fordítja a négyest nyom-

Blaha Lujza

ban a debreceni útra. Válasszon kend, mikor akar meghalni? Most mindjárt, vagy akkor, ha hazaérkezik?”

Természetesen Bölöny az estét már a debreceni színház páholyában töltötte, és ott tapsolt a primadonnának. Hogy mi lett az öreg kocsis sorsa, arról sem Bölöny, sem Janovics nem mesélt.

Blaha Lujza nem volt szerelmes az első férjébe, Blahába, mint ahogy a második és a harmadik férjébe sem. (2. férj: runyai Soldos Sándor, 3. férj: báró mihályi Splényi Ödön.) Veró György a „Blaha Lujza és a Népszínház” című könyvének egyik fejezetében azt állítja, hogy Blaha Lujza egész életében csak egyetlen hűtlen szerelmén csüngött.

„... föllelte, de meg el is vesztette az Ideálját.”

Hogy ki volt ez az „Ideál” azt pontosan nem tudjuk meg sem Blaha Lujza naplójából, sem Veró könyvéből, sem máshonnan. Csak találgathatunk, és találgatták is már sokan. Talán Bölöny József volt az, a nagyváradi lovaglópártnér. Meglehet. Veró szerint az ifjúnak a szerelem és a pénz között kellett választania, és ő az utóbbit részesítette előnyben. Csathó Kálmán azt írja „Ilyeneknek láttam őket” című könyvében, hogy Bölöny József sokáig szerelmes volt Blaha Lujzába, még annak debreceni színésznő korában. Magánál tartotta a színésznő fényképét. Azután mikor megházasodott (1875), nem akarta, hogy felesége meglássa nála a képet, s, mert elégetni sajnálta, hát inkább Csathó édesanyjának adta. Felmerülhet az a kérdés is, hogy ha az ismeretlen „Ideál” netalán valóban Bölöny József volt, akkor

esetleg nem ő-e az édesapja Blaha Lujza szerelemgyermekének, akit az anyakönyvbe az édesanyja leánykori nevében, Reindl Sándorként jegyeztek be. Nem tudni biztosan, viszont Blaha Lujza sokat sírhatott és kilincselhetett, míg elérte, hogy az ő Sándor fia minden fórum előtt Blaha néven szerepeljen, és fényes karriert futhasson be a közhivatali pályán. (Abban az időben ugyanis aki törvénytelen gyermekként született az egy életre megbélyegeződött, s már eleve el volt vágva előtte az út a jelentősebb pozícióba jutástól, bármily tehetséges volt is. De Blaha Lujza, ha keservesen is, de elhárította ezt a jelentős akadályt is fia karrierjének útjából.)

Bölöny József is megpróbálkozott a közhivatalnoki pályával. 1872-ben kinevezték segédfoglalmazóvá a Közlekedésügyi Minisztériumba, de ettől az állástól 1874-ben megvált.

Blaha Sándor

Tisza István

1875. december 21-én a pesti egyetemi templomban feleségül vette a nála hét évvel fiatalabb nedeczei Nedeczky Ferikét (Franciskát), nedeczei Nedeczky István és gyulai Gaál Konstancia lányát, Deák Ferenc unokahúgát. Házassága után néhány évig jelentősebb események nélkül élte életét feleségével.

*A Kolozsvári Nemzeti Színház (a Farkas utcában)
a XIX. század második felében*

1881-ben közszereplést vállalt. Függetlenségi programmal indult a képviselő-választáson, s meg is szerezte a mandátumot. Élete során több alkalommal is megválasztották országgyűlési képviselőnek. Először (1881–1887) két cikluson át a diósadi (diósi?) kerület képviselője volt, majd az ugrai kerületben lett képviselő 1905-től 1906-ig és 1910-től 1918-ig. Az országgyűlési vitákat „üres szalmacséplés”-nek tartotta, ezért nem is szólalt fel sohasem. Utálta a politika „huncutságait”. Az ugrai mandátumot csak barátja, Tisza István kedvéért vállalta el. Olthatatlan szenvedéllyel rajongott Tisza Istvánért, akivel szomszéd birtokosok voltak. Tisza gyakran látogatott át Gesztről Ugrára, a Bölöny kúriára, mivel ő is nagyon szerette Bölöny Józsefet. „Szerette benne a puritán becsületességet, a közvetlenséget, az egyszerűséget, a hűséget és ragaszkodást és nem utolsó sorban azt, hogy nagyképp politikai fejtegetésekkel sohasem zavarta a pihenésre szánt idejét.” (Janovics Jenő: „A Farkas-utcai színház”) 1887-ben a képviselőiséget felcserélte a neki sokkal inkább testhezálló színházi intendánságra.

Mint az előző oldalakon leírtakból is kitűnik Bölöny József kora ifjúságától a színpad szerelmese, s a XIX. sz. utolsó évtizedeinek legromantikusabb színházrajongója volt. Rajongott a színházért, de leginkább csak a színészelet derűs, vidám varázsa vonzotta.

„Azt szerette, ha színészei azokon a régi, kitaposott nyomokon haladnak, amelyeket ő gyermekkorától látott és megszokott.”

Bölöny József szilasi kastélya

„A színházi problémák mélyére sohasem hatolt, dramaturgiai kérdések sohasem érdekelték, rendezői elgondolásokkal sohasem bíbelődött, inkább a színpad külsőségei, a csillogás, a díszletek stílusa és szépsége, a színészek ügyes-bajos dolgai foglalkoztatták.” (Janovics)

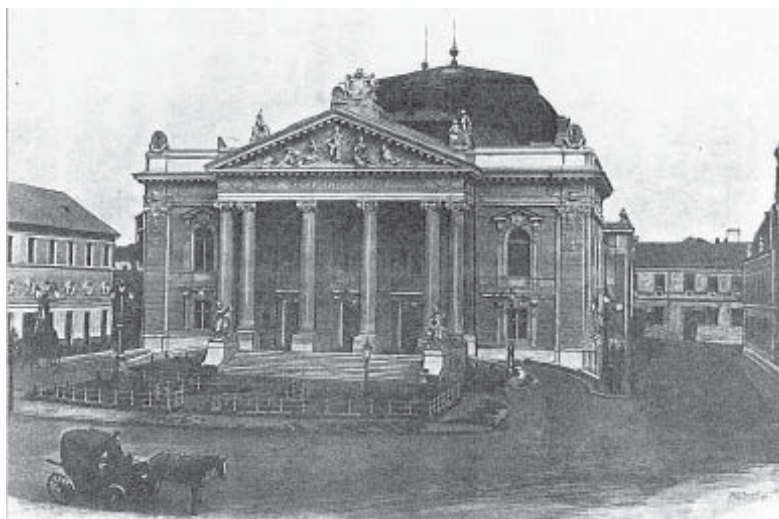
Kétszer is volt a kolozsvári

Nemzeti Színház intendása. Intendánságának első öt éves (1887–92) ciklusa még apja életére esett, de az idős Bölöny Sándor nem lelkesedett fia kinevezéséért, mert tisztában volt vele, hogy sok pénzébe fog ez neki kerülni. És Bölöny József valóban sokat áldozott a magánvagyonából a színházra.

Az első öt éves ciklus vége édesapja halálának évére esik (1892). Ezután néhány évre felhagyott az intendánskodással, s a bőkezű adakozással. Testvérének 1896-ban bekövetkezett halála után a Bölöny család úgynevezett József-ágának minden vagyona reá szállt. Ennek következtében az eddigi tékozlások valamint az adakozások miatt erősen megcsappant vagyona ismét meggyarapodott. Ezek után 1897-ben immár másodszor lett a kolozsvári Nemzeti Színház intendása. Ő vitte keresztül a színház állandósítását (államosítását?), azzal a személyes kötelezettségvállalással, hogy az állami szubvencióból nem telő minden kiadást a saját vagyonából fedez. Nagy költséggel renováltatta a színház épületét, kicserélte a jelmeztárat és a díszlettárat. Pályadíjat tűzött ki drámára és népszínműre.

Második intendánsága idején (1898–99-ben) ismét a kolozsvári színtársulat játszott a váradi színpályán. Akárcsak az előző működését, úgy ezen időbeli sikereit is az céltudatos, áldozatkész tevékenység jellemezte. Élénken érdeklődött a váradi színház száz éves jubileuma (1798–1898) iránt és mindent elkövetett, hogy az minél fényesebben sikerüljön. A másodszori intendánskodása 1902-ben ért véget. E második távozása után úgy érezte, hogy most már végleg otthagyta a kolozsvári színházat. Úgy érezte, hogy megbocsáthatatlan sérelem érte a minisztérium részéről. A kolozsvári kis palotáját is eladta és végleg Nagyváradra, illetve a nyári hónapokra Ugrára, Szilas-pusztára költözött. Előzőleg 1899-ben eladta a Szilágy vármegyei Szakácsiban lévő kastélyát és a hozzá tartozó birtokot is. Megszűnt az ottani ref. egyház patrónusának lenni. Az ősei által építtetett szakácsi templom kriptáját befalaztatta. Oda többé Bölönnyt nem temettek.

A Bölöny család József-ága a XIX. sz-ban Szakácsiban és Ugrán temetkezett. Ugrán

A Nagyvárad Szigligeti Színház

az „Apátnyarán” a hajdani Apát úr nyaralójának helyén lévő sírkertbe. Ez a hajdan gyönyörűen gondozott sírkert egy szelíd emelkedésű, kb. 20-22 méter magasságú szabályos kör alakú, párholdnyi területű halmon volt, melyet árok futott körül és sűrű élő sövénykerítés. A sírkert bejáratánál fehérre festett léces kapu állt, ahonnan egyenesen és körben négy szabályos ösvény vezetett fel a halom legtetijén lévő sírhoz, az 1832. március 19-én elhunyt és 23-án eltemetett Ugray Györgyné Bölöny Anna sírjához. Az egész halom be volt fásítva, s a síroknál pompás virágágyások voltak. Azután mikor elkészült Szilas-pusztán, Ugrától kb. 4 km-re keletre, Bölöny József csodás kastélya gyönyörű angolkerttel, szökőkutakkal, hattyúk és kis lélekvesztők távával, mesterséges barlangokkal, akkor a kastélypark egyik szögletében a földesúr családi sírboltot, kriptát építtetett. A kriptában kilenc nyughely volt kialakítva, s szépen faragott fehér márványlapok jelölték, hogy hol ki nyugszik. Középen volt Bölöny Józsefnek és feleségének a nyughelye, két oldalukon pedig a családtagjaiké. Itt nyugodott a földesúr édesapja és édesanyja: id. Bölöny Sándor és Bölöny Sándorné báró Jozsinczy Karolina, a földesúr testvére: ifj. Bölöny Sándor, a földesúr anyai nagypapja, nagyanyja és nagybátyja: báró Jozsinczy (Josinczy) László, báró Jozsinczy (Josinczy) Lászlóné Gentsy Gismunda és ifj. báró Jozsinczy (Josintzy) László, valamint a földesúr apósa Nedeczky István.

Egyik ugrai temetkezési helyen sem aludhatták nyugodtan örök álmukat a vidék hajdani urai. Az „Apátnyarán” mára már a halom sincs meg. A termelőségvetkezett 30 évvel ezelőtt földmunkagépekkel elhordatta a dombot. A szilas-pusztai sírboltot a II. világháború után feldúlták, majd lerombolták. A halottak szétdúlt maradványait és a márványlapokat az 1960-as években az akkori községi elöljáróság összeszedette és Biharugrán a Bölönyi utcai temetőben helyezte örök nyugalomra.

Ezután a rövid kis kitérő után térjünk vissza még egy kicsit Bölöny Józsefnek a századforduló körüli életéhez, illetve tevékenységéhez.

Bölöny a Kolozsvárról történt távozása után sem tudott szakítani a színjátszással, a színészekkel. Nagyvárad tartózkodása idején mindennap elsétált a Bémer térre, a Nagyvárad Színházhoz. A színészbejáróval szembeni híres falatozóban (Pollák mama falatozójában) érdeklődött a színészekről a darabokról, előadásokról, a friss pletykákról.

Amint azt már az előzőekben is említettem Bölöny József nem csak a Kolozsvárról történt távozása után tartotta szemmel a nagyváradai színjátszást, hanem már korábban is. Sőt 1888-ban, 1889-ben, és 1890-ben – az idő tájt amikor először volt kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa – a váradai színészet élére is ő állt. Áldozatkészsége itt is szembeötlő volt, és ez az áldozatkészség érvényesült is úgy a társulat szervezésénél, mint díszletek beszerzésénél és a műsor megteremtésénél. Nem elégedett meg a szalmalángra emlékeztető támogatással, s ennek köszönhetően, mind a kolozsvári, mind a nagyváradai színészet sikeres történetében elévülhetetlen érdemei voltak.

Bölöny József költő is volt, s talán nem is olyan tehetségtelen. Bár a gondolatai általában nem voltak elmélyültek és a fantáziája sem volt szárnyaló, de őszinte, keresetlen versekben tolmácsolta érzelmeit. Legtöbbet bús, borongós hangulatú,

egyszerű népdalokat írt vonzó és megható betyártörténetekről, ártatlan falusi szerelemekről. „Vadvirágok” címmel verseskötete is jelent meg. A kötet megjelenése után is jelentek meg versei lapokban, folyóiratokban. Így például a kolozsvári „Ellenzék” 1901. május 6-ai számában közölte az „Országúti híres Vergye...” című költeményét.

Íme néhány a költeményeiből:

Országúti híres Vergye...

*Országúti híres Vergye,
Az Úristen de megverte,
Mióta a zsandár járja
Csendes lett az öreg csárda.*

*Se jó cigány, s e jó nóta,
Akárcsak Nagypéntek volna,
A bornak is más az íze,
Rászorult a keresztvízre.*

*Nem így volt ez hajdan, régen,
Míg betyár járt a környéken,
S Becskereki gatyaszára,
Kiféherlett a határra.*

*Víg muzsika járta benne,
Míntha lakodalom lenne,
A csapláros édes lánya,
Ölélésre, csókra várta.*

*Ha a pandúr hébe-hóba
Be is nézett az ivóba,
Nagyot ivott, tovább állott,
De betyárt sohase látott.*

*Nem ilyen a világ már ma,
A csapos lány cifra dáma,
Híre sincsen a betyárnak,
Ha van is, nadrágba járnak.*

Sugár Ferke

A szilasi országúton
Áll egy régi csárda,
Sugár Ferke Berkes Katát
Ide-ide várja.

De hiába várakozik,
Nem jön az már erre,
Tornyai Sandri a ménessel
Másfelé terelte.

Sugár Ferke szíve táján
Megered a bánat,
„Rossz a leány, hűtlen a lány,
Ha magára várat”.

Fakó lova felnyergelve
Ott áll még az ólban,
Megléli az, megmutatja,
Berkes Kata hol van.

Kányaháti nagy legelőn,
Közel a vetéshez,
Ott pihen már Berkes Kata,
Ott pihen a ménes.

Tornyai Sandri két karjában
Meglépi az álom,
Sugár Ferke fakó lova,
Nyerít a határon...

Hajnalodik, megkondul a
Nagy csikó kolompja,
Sugár Ferke szívét most már
Két nehéz bűn nyomja.

Fakó lován, sebes lován
Messzi felé vágat,
„Rossz a leány, hűtlen a lány,
Ha magára várat”.

Gulyás Eszti

*Az ugrai vén gulyásnak
Nagy a baja, búja,
Elveszett az uraságnak
Legszebb hat tinója.
Hej, de ennél a szívéen rág
Nagyobb bánat néki,
Hogy egy legény háza körül
A virágot tépi.*

*Faluvégi fonókában
Nagy a vígság, lárma;
Gulyás Eszti szeretőjét
Szívszakadva várja.
A csillag is egytől-egyig
Megjött már az égen,
A gulya is, a gulyás is
Elaludtak régen.*

*Faluvégi fonókába
Az a beszéd járja:
„Gulyás Eszti szeretőjét
Már hiába várja;
Elveszett a szép hat tinó
Az apja kárára,
Nem telik már viganóra
Czifra pántlikára...”*

*Gémeskúti határszélen,
Sírva zúg a nádas,
Gulyás Eszti nap-nap után
Arra felé jártas,
Gólya madár szárnya csattan,
A tó vize rebben;
Hetven éves vén sírásó
Nem temethet szebben...*

1907. január 2.

Születésnapomon

*Ez a nap is újra megjött
Még öregebb lettem,
Ötvenhét év, emberöltő
Vonult el felettem.*

*Sok volt közte, tán túl sok is
Rózsás, vidám, boldog,
Nem ismerve, elkerülve
A bánatot, gondot.*

*Hogyha vissza, vissza nézek
A szép ifjú-korra,
Nagy virágos árnyas kertben
Szép rózsabokorra.*

*Nyló virág, fésző bimbó
De sok is volt rajta,
Örültem, ha egy vagy kettő
Én nekem is hajta.*

*Hogyha megint visszanezek
Életem delére,
A mikor a legényember
A férfi kort érte.*

*Mikor már a rózsakertet
Unalommal jártam,
Egyedül egy szőke kislányt,
Bírni volt a vágyam.*

*Én Istenem, jó Istenem,
De boldog is voltam,
Mikor vele az oltárnál
Holtomiglant mondtam.*

*Szeretemben, boldogságban
Repültek az évek
Nem gondoltuk, hogy egyszer majd
Mi is leszünk vének.*

*Czigányzene, táncz, multság
Napról, napra járta
Nytott kapu a vendéget
Jó barátot várta.*

*Telt az idő, múlt az idő,
Öregebbek lettünk,
Szülőt, testvért, jó barátot
Sorba elvesztettünk.*

*Fájó szívvel, vérző szívvel
Búcsúztunk el tőle,
Míg a szívből a bánatot
Az idő kiölte.*

*Nem maradt más, csak az emlék
A kegyelet benne,
A mi aztán velünk is lesz
A sírba temetve.*

*A míg szeretett párommal
Itt leszünk e földön
Ezt az időt – ha baj nem ér-
Még vígan is töltöm. „*

Nótaszerző is volt. Néhány szerzeménye még ma is ismert. Ezek közül a legismertebbek:

- Hét csillagból van a Göncöl szekere (zene: Dézszy Mihályné, szül: D. Dobos Erzsébet),
- Az ugrai faluvégi malomban (zene: Beleznay Antal),
- Budapestről megjött már a posta (zene: Beleznay Antal).

Hét csillagból van a Göncöl szekere

*Hét csillagból van a Göncöl szekere,
Hét szeretőm volt énnékem egyszerre.
A hét közül hűséges csak egy maradt,
Az is nyugszik temetőben, egy virágos hant alatt.*

*Édesanyám adja ki a jussomat,
Még ma éjjel kimulatom magamat.
Úgyszincs nekem senkim e nagyvilágon,
Elhagyott a szép szeretőm, egyetlen egy virágom.*

*Három dinnye van egy indán, mind sárga,
Három babám van énnékem, mind árva.
Három közül egy az igaz szerető,
Azt az egyet két kezével áldja meg a teremtő.*

Az ugrai faluvégi malomban

*Az ugrai faluvégi malomban
Nagy vigasság, cifra lakodalom van.
Perge molnár Julis lánya,
A menyasszonytáncot járja,
Nagy szomorún, búbánattal a szívében.*

*Boszniából jönnek már a huszárok.
Szólt a leány, a babámra hadd várook.
De hiába sír, rí, kér ő,
Jobb neki a gazdag kérő,
Perge molnár ezt gondolta magában.*

*Virradóra az ugrai malomban,
Kiterítve az udvaron halott van.
A koporsó fedelére
Ráborul a falu népe,
Perge Julist sírba vitte a bánat.*

Böölöny József szeretett hegedülni is, de azt sohasem tanulta, „egy-egy magyar nótát játszott el érzelmesen, szívvel, cigányosan”. (Janovics) A művészet pártoló Böölöny József a barátjának mondhatta többek közt Ady Endrét is.

A birtokán szerette volna a parasztokat is közelebb hozni a színjátszáshoz. Az egyik nyáron a szilas-pusztai kastélyában műkedvelőknek betanította Herczeg Ferenc Gyurkovics lányok című darabját, melyet maga az író rendezett, a szereplők pedig főként Ugra kiváltságosabb fiai voltak és még néhány kiválasztott paraszt.

Böölöny előszeretettel ölelgette a színésznők mellett a parasztlányokat is. Czine Mihály szerint az író Szabó Pálnak a szája, a homloka nagyböölöni Böölöny József szájával és homlokával volt azonos, mivel nagyanyja ölelése „lehozott egy ágat az Alsósorra”. (Az Alsósor annak a falurésznek a neve Biharugrán, ahol Szabó Pál született.)

Böölöny Józsefnek és feleségének nem volt természetes gyermeke. Volt viszont egy fogadott lányuk, akit adoptáltak. A leányt eredetileg Balogh Jolánnak hívták, s a szalontai képviselő váncsodi és berekböszörményi Balogh László és kiscsepcsényi Sántha Ilona leánya volt. Janovics Jenő messze földön híres szépségnek írja le Jolánt, akit egyébként az Ida név becézett formáján Ducának, Ducinak szólítottak. Böölöny úgy szerette, úgy dédelgette, mintha az édes gyermeke lett volna. Duca

1895-ben, Kolozsváron férjhez ment a jogász és országgyűlési képviselő hadadi báró Wesselényi Ferenchez, az „árvízi hajós” Wesselényi Miklós unokájához. Két gyermekük született, de egyik sem érte el a felnőtt kort. Az idősebb, Babica 1896-ban született, s 1907-ben, 11 éves korában halt meg. Ágnes a fiatalabb leány 1901-ben született, s ő is meghalt már 14 éves korában, 1915-ben. Gyermekének korai elvesztése után nem sokkal újabb csapás érte Ducát: 1918-ban megözvegyült. Wesselényi Ferenc viszonylag fiatalon halt meg, ott ahol született, Kolozsváron.

A megözvegyült Bölöny Jolánt később feleségül vette pechauti és jungferndorfi báró Montbach Imre császári és királyi kamarás, országgyűlési képviselő. Báró Montbach két fiút adoptált: Lászlót és Jenőt.

Az 1897-ben született Jenő tüzér hadnagyként szolgált, s a szalontai Magyar Párt elnöke volt. 1929. november 12-én halt meg Szalontán.

Hogy Bölöny Jolán pontosan meddig élt, illetve hogy mikor halt meg ezt nem sikerült kiderítenem. A hajdani szilas-pusztai segédtiszt feleségének, Palicz Pálné Kovács Piroska néninek a visszaemlékezése szerint Duca 1939. nyarán meglátogatta a szilas-pusztai kastélyt, de ekkor már csak tolokocsiban tudott közlekedni.

A tágabban vett Bölöny család egyes tagjai nehezményezték Balogh Jolán örökbecsűségét. Bölöny László például a következőket írta erről 1903-ban:

„Az adoptáció tartalmát és feltételeit nem ismerem, minthogy azonban általában és feltételek nélkül adoptált gyermek az örökbe fogadó törvényes gyermekeként örököl végrendelet hiányában a József kezén levő összes vagyont átszáll a Balogh és Wesselényi családra az örökösödési törvény rendelkezése szerint éppen úgy, amint átszállt annak idejében az Ugray-féle nagy vagyont a Bölöny családra, de avval a nagy különbséggel, hogy a Bölöny család mint vérszerinti örökös örökölte az Ugray vagyont leány ágon, ... Vérszerinti összeköttetés nélkül létesített adoptáció nem új családi viszonyt, hanem új birtokviszonyt teremt. Ilyen új birtokviszony létrehozásánál általában szoktak ügyelni az örökbe fogadók arra, hogy a családi viszony érdeke is kímélve legyen.”

A fent említett viszony bírálata Bölöny László azzal indokolta, hogy amennyiben Bölöny József utód nélkül halna meg, úgy a Bölöny családnak csak az ún. József-ágának szakadna magva, mivel ekkor a Bölöny családnak a kihalóban lévő József-ágán kívül még négy ága virágzott.

A sors úgy hozta, hogy Bölöny József hagyatéka nem lett sem Bölöny Joláné, sem az oldalági rokonoké. (Lásd a későbbiekben.)

Bölöny József világéletében szerette a fényt, a muzsikát, s félt a magányosságtól, a sötétségtől, a sírtól. Nem tudott megbékülni a halál gondolatával. Irtózott az elmúlástól, s az ettől való félelmét jól szemlélteti az a történet róla, amelyet Janovics Jenő tollából ismerhetünk meg. A történet a következő:

„Szilaspusztán töltöttem akkor megint hosszabb időt. Bölönyék Kaltenleutenben kúráltak. Egy napon megvadult lovak elragadták a gazdaság leghúsegebb, legrégebbi intézőjének, az öreg Kulcsárnak kocsiját. Az öregúr szerencsétlenül ugrott ki a kocsiból, összezúzta magát, meghalt. A kastélyban akartuk felravalozni, az utolsó pillanatban telefonintézkedés érkezett Bölönynédtől, hogy ne a kastélyból, de a falusi kúriából temessük, mert ha az ura megtudná, hogy halott

volt a kastélyban, soha oda többé nem tenné be a lábát. Így is hónapokig elkerülte a kastélyt a tragikus esemény után.”

A hajdan még több tízezer holdas Ugray-Bölöny birtok a századfordulóra kb. 7000 kh-ra apadt, s az idő múltával továbbra is egyre csak fogyott. De még így is jelentős méretű volt. Jól mutatja ezt az is, hogy 1921-ben Biharugra község határának területe 9.074 kh. volt, melynek 40%-át, azaz 3.589 kh-at Bölöny József birtokolt. Az 1920-as évek elejére már eladta a szakácsi birtokot és palotát (1899), és a kolozsvári kis palotáját is. Ugrán a falu központjában lévő kúriáját, amelynek épületében a fentebb említett intézőt, az öreg Kulcsárt felravatalozták, azt pedig a református egyháznak adományozta (1911), azzal a kikötéssel, hogy annak az ugraiak közművelődését kell szolgálnia. Csak nagyváradi házait és a szilasi kastélyt tartotta meg.

Trianon után, a még hátralévő éveit csöndes elvonultságban, emlékeinek élvezte töltötte Szilas-pusztán. Csupán egyetlen, s a régi énjéhez képest jelentéktelen közhivatalt vállalt már csak. Biharugrán a Községi képviselő-testületben virilis képviselő volt még halála évében, 1930-ban is.

1926-ban a községi képviselő-testület egyhangúlag, és határozatilag úgy döntött, hogy a „Debreceni II. sz. m. kir. vámórszakasz laktanyaépítés czéljára alkalmas helyen kettő k.hold területű ingatlant a Kir. Kincstárnak teljesen, díjmentesen, telekkönyvileg örök tulajdonjoggal ajándékoz.” (Lásd: Képviselő-testületi jkv. 12/926. sz. véghatározata, 1926. 06. 23.)

A következőkben a községi bíró tudatta a képviselő-testülettel a fenti ügygel kapcsolatban, hogy a járási főszolgabíró közlése szerint Bölöny József és neje a fent említett kettő k.hold területet adományozza a községnek a Kir. Kincstárnak átengedett terület ellenértékéért. A következő érdekes feljegyzés 1930. február 18-ai keltezésű a testület 9. közgyűléséről:

„Vezetőjegyző jelenti a képviselő-testületnek, hogy az »Erzsébet utcának« »Nagy Bölöny József utcára« történt megváltoztatására vonatkozó testületi határozatot Nagy Bölöny József Úr nem fogadta el, azon indokolásból, mert úgy tartja, hogy ez az ő részéről Erzsébet királyné iránti kegyeletsértés színezetét foglalná magában. Ezért javasolja az elöljáróság, hogy a vasút felől jövő, s a fogy. szövetkezetig terjedő községünk utcáját nevezze el a képviselő-testület »Nagy Bölöny József utcának«.”

„Véghatározat

A község képviselő-testülete az előterjesztésben hivatott korábbi határozatát úgy módosítja, hogy a vasút felől községünkön keresztül a szövetkezet épületéig terjedő utcát nevezi el »Nagy Bölöny József utcának«.”

Nos, ez a választás olyan jól sikerült, hogy ezt az utcát azóta is folyamatosan így hívják. Azzal az eltéréssel, hogy a névből eltűnt a „Nagy” (amely egyébként így külön nem is szerepelt a család nevében, hanem csak a predikátumban, mint nagybölöni) és a „József”, valamint a Bölöny is Bölönyivé fordult. De azért még így is nagyszó, hogy most már több mint 70 éve őrzi a község a számára többször is adakozó hajdani földesúr nevét. A községben lakók a neve hallatán általában ma is tudják kiről van szó, még ha kevesen vannak is olyanok, akik ismerik is az életútját.

A szilasi Bölöny-kastély elülső homlokzata

A csöndes elvonultság szilasi évei végén egyszer csak örökre elaludt. Halkan, zajtalanul. „Aggkori gyengeség” végzett vele 1930. november 14-én. Másfél hónap múlva töltötte volna be 81. életévét. 1930. november 17-én temették el a szilas-pusztai kastélyhoz tartozó, ill. annak parkjában álló családi kriptába, a közvetlen rokonai mellé. A temetési szertartást Fejszés Endre biharugrai református lelkész vezette.

3.6. A szilas-pusztai kastély tündöklése és pusztulása

A szilasi kastély páratlan gyöngyszeme volt hajdan e környéknek. A kastélyhoz vezető út egyenest nekivezetett egy nagy vaskapunak. Az odavezető út mindkét oldalán akácerdő állt. A baloldali akácerdő mellett volt a kertészház, mely egy

A szilasi Bölöny-kastély parkjának egy részlete

szobából, egy konyhából és egy kamrából állt. A kapu felett az építető tulajdonos Bölöny József neve díszelgett kovácsoltvasból. Fölötte vascsíradák tartották a villanylámpást, mert már akkor „villanytelepe”, vagyis áramfejlesztője is volt a birtoknak, mely a park kerítésén kívül, a kapuhoz vezető út bal oldalán, a parádés istálló végénél állt.

A parádés istálló közvetlenül a kapu mellett (a park kerítésén kívül) helyezkedett el. Előtte nagyobb szabad tér volt az erdőig. A parkon kívül, a kaputól jobbra helyezkedett el a béresudvar, ahol a környéken elterjedt, tipikus béresházak álltak, melyeket disznóólak zárták el az akácerdőtől. Ezek a béresházak közvetlenül a kastélypark kerítésének tövében álltak. A béresházak és az út között két műhely állott. Egy kovács és egy kerékgyártó. A kerékgyártóműhely és a szélső béresház között állt egy kút. A szélső béresház két lakásból állt, s elkülönítve, kb. 5–6 lépésnyire helyezkedett el az egy tető alatt meghúzódó a többi 8-10 lakástól.

A nagy, kovácsoltvas kapun belül kezdődött a 20 holdas park minden féle fával, bokorral és virággal. A fák egy része még az ősi erdőségből maradt, mely erdőség a Radványi-erdő része volt. (a Radványi-erdőt Arany János is említi Tetemrehívás című művében. Arany jól ismerte e vidéket, hiszen a közeli Szalontán született és élt sokáig. A szabadságharc bukása után pedig az ugrai határral, illetve a Bölöny birtokkal szomszédos Geszten, a Tisza családnál volt az ifjú Tisza Domokos nevelője.)

A nem őshonos fákat, cserjéket és a virágokat a kastély urai, ill. a kertészeik telepítették. Igazi angol kertet alakítottak itt ki, eleven sövényekkel, ligetek, bokrok közt kanyargó utakkal és egy gyönyörű mőtóval, melynek közepén kis sziget állt, kis házikóval és gyönyörűen nyírt pázsittal. A sziget alatt mesterséges barlang volt kialakítva, ahová a tavon úszkáló hattyúk be-behúzódhattak rossz idő esetén, de akár a csónak is befért ide. A kastély felőli partról kis fahíd ívelt át a szigetre. A kovácsoltvas kaputól széles, kavicsos út vezetett a kastély főbejáratához, majd körülölelve az egész épületet a vaskapunál az út visszatért önmagába. Ebből az útból több elágazás is indult. A kastélyt alig elhagyva mindjárt következett az első leágazás jobbra, a kripta, a jégverem és a borospince irányába. A második leágazás szintén jobbra volt, s a park hátsó bejáratához vezetett. Innen tartott az út Oláhszentmiklós, ill. a Kistanya felé. A harmadik leágazásból kiinduló ösvény a tavat ölelte körül, s útba ejtve a víztározót visszatért a főúthoz. A negyedik leágazás kétirányú volt. Jobbra a kislefahídon át a szigetre vezetett, balra pedig a kastélyépület hátsó homlokzatához tartozó teraszhoz. A vaskaputól a kastélyig vezető kavicsos utat mindkét oldalról virágágyások sora szegélyezte. A kaputól kezdődően mindjárt egy-egy hosszú szegfű ágyás húzódott, amit hortenzia bokrok váltottak fel. Közvetlenül a kastély előtt gyönyörű rózsák virítottak és illatoztak egész nyáron át. Az út túloldalán pedig egyéb más vegyes virágok pompáztak csodás harmóniában. A kastély másik oldalán, az épület és a tó között ugyancsak szépen megtervezett és gondozott virágágyások virítottak élő sövényvel és díszcserjékkel tarkítva.

A kastélyban mintegy 30 lakóhelyiség, illetve szoba volt található. Összehasonlítási alapként a szomszédos Geszten ma is álló Tisza kastély 24 lakóhelyiséget, ill.

szobát foglalt magába. A fenti adatok a Cséffa-nagyszalontai járás főjegyzőjének Sarkadon, 1945. július 9-én kelt és a 749/1945. számú irathoz készült kimutatásából ismeretesek.

A kastély terveit Ybl Miklós készítette a romantikus stílusú, gazdag architektúrájú, 1875 és 1879 között épült szabadkígyósi Wenckheim-kastély terveinek felhasználásával, illetve azok egyszerűsítésével és kicsinyítésével, de a jellemző külső vonásokat megtartva. A fenti állítást azonban fenntartással kell fogadnunk, mivel azt csak egy leírás említi, s hiteles iratokkal bizonyítani eddig még nem sikerült. A kastély tervrajzait, illetve az ahhoz tartozó dokumentációkat nem sikerült felkutatni. Így csak a régi fotókra, leírásokra, s a hajdan ott dolgozók elbeszéléseire hagyatkozhatunk.

A kastély – az alagsort is beszámítva – háromszintes volt. Az alagsor – másnéven szuterén – alapterülete nagyjából megegyezett a főépület alapterületével. Itt lakóhelyiségek nem voltak kialakítva, s az egészet csak raktározásra használták. Három bejárata, illetve lejárata volt. Kettő az épület elülső homlokzata előtt, egy pedig a tó felőli oldalon, a torony földszintjéről. Az elülső homlokzat előtti lejáratok oldalról, illetve a homlokzattal szemből nézve egy-egy miniatűr várat formáztak.

A főépülethez mindkét oldalról egy-egy oldalszárny csatlakozott, melyek előtt borostyánnal dúsan befuttatott nyitott folyosó húzódott. A park főkapuja felőli oldalszárny folyosójáról nyíló helyiségekben kaptak helyet az intézői és segédtiszi irodák, valamint két lakószoba, de erről a folyosóról a főépület ún. „bordó szalonjába” is nyílt egy ajtó. Ebben a szalonban mindent – a falakat és a bútorokat egyaránt – bordó alapon fehér mintás kárpit borított. Innét a dolgozószobába és a hallba vezető közlekedő folyosóra nyílt egy-egy ajtó. A hallból a tó felőli oldalon lévő fedett teraszra vezető folyosónak a dolgozószoba felőli oldaláról nyílt még az ún. kék szalon, vagy más néven nagy szalon, melynek kárpitja kék alapon fehér pöttyös (babos) volt. Ebből a szalonból nyílt a dohányzószoba, melyben néhány fotel, két dívány és egy kerek asztal foglalt helyet. Ebben a helyiségben minden bútor fekete bőrrel volt bevonva, még az asztal is.

A kék szalon ajtajával szemben volt a kastély tulajdonosainak hálósobája, amelynek ablakai a tóra néztek. A hálósoba mellett volt még egy szoba, melyet egy az épület hosszanti tengelyével párhuzamos közlekedő folyosó választott el a kis szalontól, vagy más néven rózsaszín szalontól, mivel itt pedig mindent rózsaszín kárpit borított. A kis szalonba a hallból nyílt az ajtó, s ablakai az elülső homlokzat felőli virágágyásokra és parkrésztetre néztek. Az előbb említett közlekedő folyosóról nyílt az ebédlő, melyben a központi helyet egy 24 személyes étkezőasztal foglalta el. Az ebédlőt a konyhával a tálaló helyiség kötötte össze. A konyhából a tálalón kívül nyílt ajtó a kamrába, illetve az élelmiszerraktárba is, amelybe egyébként közvetlenül az udvarról is be lehetett jutni.

A kis szalon és az élelmiszerraktár fogta közre az Oláhszentmiklós felőli oldalszárny nyitott folyosóját, melyről – a másik oldali folyosóhoz hasonlóan – négy lakóhelyiség nyílt. Ezekben lakott a legbelső személyzet. Az élestáron túli épületrészben a mosókonyha, a szárító és egyéb kiszolgáló helyiségek kaptak helyet.

Az emeletre a hallból vezetett fel a középben lépcsőfordulóval megtört lépcsősor. Az emeleten egy hosszanti folyosó húzódott végig. Onnan, ahol a lépcső felért az emeletre, jobbra hosszabb, míg balra rövidebb volt ez a folyosó. A bal oldali folyosó végén a toronyszoba, a tó felőli oldalán az ún. zöld szoba, vele szemben pedig a piros szoba, melynek erkélye és kandallója is volt. A jobb oldali folyosó tó felőli oldalán az első helyiség az ún. kék szoba volt, amellyel szemben az ún. rózsaszín szoba foglalt helyet. Ez a rózsaszín szoba a tükörképe volt a piros szobának, s a két szoba között némi szinteltolással nyitott terasz foglalt helyet. A tó felől, a zöld és a kék szoba között is volt egy terasz, de az már szinteltolás nélküli, s közvetlenül a földszinti terasz fölött volt.

A kék szoba után még két helyiség, majd pedig a fehér szoba volt található, mely a legnagyobb volt az emeleti helyiségek között. A fehér szoba után is voltak még helyiségek, melyek mind méretükben, mind pedig funkciójukban kevésbé voltak jelentősek, s olyan is volt közöttük, amely nem közvetlenül a folyosóról, hanem a szomszédos szobából nyílt.

Meglepő, hogy abban a kastélyban, amelyben már a XX. század elején volt villany és telefon (Biharugra, 4. sz.), nem voltak viszont a mai értelemben vett fürdőszobák. A szobákban az ablak mellett, illetve a két ablak között mosdószekrények voltak. A mosdószekrényen rózsaszín mintás porcelán lavór volt, ami mellett ugyancsak rózsaszín mintás porcelán kancsó állt, állandóan friss, tiszta, hideg vízzel. A meleg vizet a külön erre a célra rendszeresített bádokkancsókból hozták a cselédek.

Télen a kastélyban a meleget cserépkályhák biztosították, de néhány helyiségben, mint pl. a hallban, a dolgozószobában, a kis szalonban, valamint az emeleten a piros és a rózsaszín szobában kandalló is volt. A kastély fűtéséhez minden évben több mint egy tucat vagon tűzifa érkezett a körösszakáli vasútállomásra.

Bölöny József (1850. 01. 02–1930. 11. 14.) és felesége Nedeczky Ferike (1857. 04. 26–1934. 10. 01) halála után nem következett be az amitől Bölöny László, illetve néhány rokona 1903-ban tartott, és amit sérelmezett. Vagyis az, hogy Bölöny József – és ez által a József-ág vagyona az adoptált leány, Balogh Jolán (Duca) örökölje. Nincs konkrét információ arról, hogy a rendezettnék tűnő öröklés miatt változott meg. Ugyanis Bölöny József a végrendeletében a vagyontörvényeként elsősorban a Tisza családot jelölte meg, illetve a családnak azt a férfi tagját, aki felveszi a Bölöny nevet. A Tisza család azonban elzárkózott ettől. Bölöny másodszorban a Nemzeti Színházat jelölte meg a vagyontörvényeként.

A birtokot és a kastélyt, azt a kastélyt, amely mindig tele volt vendégekkel, ahol bárók, miniszterek, írók, színészek és más művészek adták egymásnak a kilincset és, ahol pl. Tisza István feleségének még külön karosszéket is csináltattak, hogy kényelmesen elférjen benne, azt az 1930-as évekre komoly adósságok terhelték. Az adósságokkal megterhelt birtok hagyatéki zárgondnoka dr. Barcsay Andor lett. A hagyatékot 1935-ben 15.000 pengő, 1936-ban pedig újabb 15.000 pengő adóhátralék terhelté, és ez csak az adó. Barcsay előbb hasznabérbe vette, majd később peres úton, egy hosszú per után a tulajdonjogot is megszerezte a hajdani Ugray-Bölöny féle birtok és a szilasi kastély felett. Állítólag dr. Barcsay Andorné Balogh Ilona és Bölöny József adoptált leánya Balogh Jolán (Duca) rokonok voltak. Bölöny

József és felesége végrendeletének a pontos szövegét sajnos nem sikerült felkutatnom, annak tartalmára csak dr. Kovács Béla leírásából tudtam következtetni, valamint az akkori községi képviselőtestületi jegyzőkönyvekből. Dr. Kovács Béla „Ugra története” című könyvében azt olvashatjuk, hogy a Nemzeti Színház 100.000 pengőt kapott, amiért átengedte a birtokot. Hogy Balogh, vagyis hát Bölöny Jolán (Duca) miért került ki az örökségből azt nem említik a fellelt iratokban és könyvekben.

Amikor Barcsay a birtokhoz hozzájutott, akkor az nemcsak, hogy adósságokkal volt terhelve, hanem már a hozzá tartozó állatállomány sem volt meg, még az igások jelentős része sem. Csak a majorsági épületek és a föld, valamint a kastély. Mivel elegendő pénze nem volt a birtok működtetéséhez, ezért 1938-ban kiadta azt haszonbérbe a zsidó származású Földes Ivánnak (Földes származását, illetve vallási hovatartozását csak azért említettem meg, mert ennek később 1941-ben nagy jelentősége lett.) Földesnek a gazdálkodáshoz volt anyagi és szellemi tőkéje egyaránt. A csődbe jutott gazdaságot viszonylag hamar talpra állította. Az üres istállókat és ólakat megtöltötte állatokkal, s a mezőn is állandóan kint volt, irányította és felügyelte a munkát. Ebben segítségére volt Csapó István ispán és kulcsár, aki már Bölöny idejében is Szilas-pusztán dolgozott. Földes a rákövetkező évben, hogy Szilas-pusztára jött – 1939. őszén – idehozta segédtisztnek Palicz Pált Budapestről, aki előzőleg ott volt főkönyvelő, s hajdan együtt jártak gimnáziumba. (Palicz Pál egyébként nyíregyházi születésű volt, s a kastélyban szolgáló Kovács Piroskát vette később feleségül, akinek az édesapja szintén itt dolgozott 1938-tól mint kertész és tyúktáncos.) Palicz nem értett a mezőgazdasághoz, az ő feladata a könyvelés és az üzletvitel volt.

Földes csak két szobát használt a kastélyban, a kapu felőli oldalszárnyban. A kastély többi helyisége felett Barcsayék rendelkeztek a feleségével, bár ők is csak a földszinti helyiségeket használták. Az emeleti szobák csak vendégeskedések idején lettek igénybe véve. Barcsay és a felesége együtt csak a nyarat töltötte Szilas-pusztán. Ilyenkor szakácsnőt és szobalányt mindig hoztak magukkal. Az állandó lakásuk Budapesten volt, de Ladánybenében is volt birtokuk (kb. 50 hold szőlővel, valamint gyümölcsösselel). Barcsay azonban gyakran lejött Szilas-pusztára máskor is, a felesége nélkül. Különösen telente járt le 15-20 fős társaságokkal vadászni. Ilyenkor a vadászatok után ettek, ittak, mulattak. Földes Iván ezektől távol maradt, a „kastély ő előtte zárva volt, ő csak a gazdasággal foglalkozott”. (Palicz Pálné)

1941. őszén Földesnek (és a másik két fiútestvérének is) be kellett vonulnia munkaszolgálatra. A frontra került, ahonnan soha nem tért haza. Paliczné úgy tudja, hogy Barcsay aktívan közreműködött Földesnek a munkaszolgálatra való mielőbbi behívásában. Ehhez az 1939. II. tc. nyújtott segítséget neki, amely alapján 1940-től rendszeresítették a munkaszolgálatot, és munkaszolgálatos századokba vonultatták be a zsidó vagy zsidónak minősített férfiakat és a „baloldali elemeket”. 1941-től a fronton különösen életveszélyes feladatokat végeztek velük (pl.: aknák felszedése). Emiatt és a kegyetlen bánásmód és körülmények miatt alig volt aki túlélte közülük.

Földes bevonulása után az apja, id. Földes Iván próbálta kezelni a gazdaság ügyeit,

de csak a távolból, mivel ő nem költözött ki Szilasra. A hajdani segédtsízt, Palicz Pál özvegye szerint az öreg Földes „csinált egy papírt”, amely szerint, amíg Földes Iván nem tér haza a munkaszolgálatból, addig Palicz Pált bízta meg a szilasi gazdaság gondnoki teendőivel. Palicz a jelentéseiben folyamatosan be is számolt a gazdaság dolgairól az id. Földesnek.

1941. ősze után a napi politika eseményein és az előzőekben meghozott zsidóellenes törvényeken felbátorodva Barcsay egyre mohóbb lett, s egyre inkább már nem csak a haszonbérre, hanem a birtok összes jövedelmére igényt tartott. Az id. Földes Palicz segítségével eleinte próbált ennek gátat vetni, de nem sok sikerrel. Barcsay többször el akarta zavarni Paliczot a birtokról a Földes családnak tett szolgálatai miatt.

Barcsay az idő múlásával egyre inkább nyeregbe került, mivel az id. Földes zsidó lévén egyre kevésbé mert követelőzni, s Palicz is – bár a jelentéseket még küldte az id. Földesnek – már igazából a Barcsay szolgálatában állt a 1940-es évek közepére. Az id. Földes 1943. novemberében járt utoljára Szilas-pusztán. Az előbb leírt zür-

Kanovics Melani kisasszony

A szilasi Bölöny-kastély hátsó homlokzata

zavarosnak mondható események ellenére – elsősorban Földes Ivánnak köszönhetően –, az 1940-es évek elejére a Szilas-pusztai birtok gazdasági helyzete stabilizálódott, de a hajdani, fénykorbeli állapotot még így sem tudta megközelíteni.

1944. őszére a háború már nemcsak közvetve érintette Szilas-pusztát. Ekkorra ideért a front is. Magyarország keleti határa mentén a német hadsereg „Dél” hadseregcsoportja állt szemben a szovjetekkel (a 2. a 3. és a 4. Ukrán Fronttal). A német „Dél” hadseregcsoport magába foglalta a 6. és a 8. német, a 2. és a 3. magyar hadsereget, valamint az „F” hadseregcsoport három hadosztályát.

1944. szeptember 23-án a Vörös Hadsereg (az 53. hadsereg 18. harcokosi hadtestje) Békés megye dél-keleti részénél elérte a magyar–román határt. A német hadvezetés új terveket dolgozott ki Magyarország mindenáron való megtartására. A védelmi állások feszített ütemű kiépítésével párhuzamosan folyt a „Dél” hadseregcsoport október 12-re tervezett „Cigánybáró” fedőnevű támadásának az előkészítése, amellyel a Déli-Kárpátokon átkelt szovjet egységeket kívánták volna visszaszorítani. Ezzel szemben a 2. a 3. és a 4. Ukrán Front összehangolt támadást indított még a németek támadása előtt. A támadás főerejét adó 2. Ukrán Frontot szeptember második felében jelentősen megerősítették. A támadás megindulásakor a 2. Ukrán Front állományába tartozott az 1. és a 4. román hadsereg is.

A szovjetek pont akkor kezdték meg a támadást, amikor a „Cigánybáró” hadművelet céljára Debrecenből délre összevont német páncélos hadosztályok az üzemanyag utánpótlásukat várták. Előbb a 3. és a 4. Ukrán Front, majd október 6-án a 2. Ukrán front csapatai lendültek támadásba.

A szovjetek a támadás első napján (okt. 6.) elérték a Sebes-Köröst és a Kettős-Köröst, és megkezdték az átkelést rajtuk. Az átkelést követően a német alakulatok a Berettyó és a Sebes-Körös közé húzódtak vissza, míg a 3. magyar hadsereg a Tisza jobb partja felé igyekezett visszavonulni. Másnap, azaz okt. 7-én a „Dél” hadseregcsoport védelme, ellenállása megerősödött, de nem tudta tartósan megállítani a szovjetek támadását.

Október 8-án Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja eljutott egészen a Hajdúszoboszló, Nádudvar, Püspökladány, Karcag, Kisújszállás határolta térségbe. Október 9-re kiderült, hogy a német hadvezetés a nélkülözhető erőket Nagyvárad és Debrecen térségébe vonta össze, és ide irányította a páncélosokat is.

A Nagyvárad elfoglalására előretörő szovjet 6. gárda harcokosi-hadsereg nagyon erős ellenállásba ütközött. Ezért október 9-én megkezdődött Plijev tábornok egységeinek átcsoportosítása a Nagyvárad térségében harcoló egységek támogatására. Az átcsoportosított alakulatok október 9-én éjjel átkeltek a Berettyón és heves harcok árán nyomultak előre Nagyvárad irányába. Ez a küzdelem Nagyváradnak és vele együtt a környékének az elfoglalásával zárult.

A fent említett hadmozdulatok és hadiesemények következtében Szilas-pusztá is hadszíntérré vált és rövid idő alatt többször is „gazdát” cserélt. A hajdani segédtsízt özvegyének visszaemlékezése szerint Barcsayék a front elől ladánybenei birtokukra menekültek. Egy „platós kocsi” megrakattak élelemmel (hússal, liszttel stb.), s Palicz Pál segédtsízt kíséretével elindították Ladánybenébe, a kastélyt pedig lezárták. A lezárt kastélyba először egy német egység szállásolta be magát kb. egy

hétre. Ők igazából csak a maradék élelmiszerkészletet dézsmálták meg, bár (Paliczné szerint) állítólag ők lőtték le a park főbejáratánál levő kovácsoltvas kapu tetejéről az építető-tulajdonos kovácsolt-vasból készült nevét, melyet két „oroszlán szerű alak” tartott. A németeket magyar honvédek váltották fel, akik szintén csak az élelmiszerkészletet dézsmálták meg. Őket rövidesen kiverték a szovjet (szovjet–román) csapatok. Ettől a birtok hajdani román cselédei, béresei vérszemet kaptak és a kastélyból minden bútort kihordtak az udvarra, s ki mit ért (kb. 50 szekérrnyit) széthordtak a környező román falvakba (Rojtra, Atyásra, Oláhszentmiklóstra). Egyébként a birtokon dolgozó cselédek szinte kivétel nélkül románok voltak. Csak a kastélyban, illetve annak közvetlen környezetében dolgoztak magyarok, illetve Biharugraiak. Rövidesen azonban a magyar csapatok ismét visszafoglalták Szilaspusztát és a környező falvakat. Ekkor a kastély udvara ismét megtelt bútorokkal, mivel a románokkal visszahordatták az általuk előzőleg széthordott holmikat. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mert a szovjetek ismét előre nyomultak. A harcoló alakulatokat félregularisnak tűnő román csapatok kísérték, akiknek egy részén még szabályos egyenruha sem volt. Félig civil ruhát viseltek, volt akinek csak a sapkája volt katonai. Ekkor ismét megjelentek a szekerek és most már végleg elvitték az értéket képviselő mozdítható holmikat a kastélyból. A kastély itt maradt belső személyzetét a katonák és a martalócok a szuterénba zárták.

Bölnyné hajdani társalkodónője az idős Melani kisasszony még ekkor sem hagyta el Szilast. Állítólag román nyelvtudásának köszönhette, hogy az ő holmiját nem hordták szét. Egyébként Melani kisasszony – a segédtsízt özvegyének állítása szerint – a magyaron kívül még további öt nyelven beszélt. Ekkor Ugra és Szilas között még heves tűzpárbajt vívtak a szovjetek és a németek, bent a faluban több épület belövést kapott, s több helyen is kilőtt tankok füstölögtek.

Az ős zajos eseményei után a tél viszonylag csendesen és nyugodtan telt el. A románok kifosztották ugyan a kastélyt, de maguk az épületek egyenlőre még ép-ségben maradtak.

Tavasszal azonban már az ugrai emberek kezdtek hozzá az „osztzkodáshoz”. A három napig tartó földosztást a park észak-keleti sarka és a váradi út közötti ún. Kisasszony-dűlővel kezdték. 1945. áprilisában, miután kiosztották a földeket, a kastély körüli park fájának kiirtásához kezdtek hozzá. A fákat megszámozták, a számokat cédulákra írták, ezeket pedig – akár a földosztásnál – kalapba tették, s onnan húzta ki mindenki a magáét. Ha kisebb volt a fa, akkor kettő kapott egy számot, ha pedig nagyobb ill. az átlagosnál jóval nagyobb, akkor meg egy kapott két számot. Minden számhoz egy ember tartozott.

A park fájának kiosztása után a két fasornak estek neki, ezután pedig kiosztották az akácerdőt is. Azoknak, akiknek a házuk a háborúban leégett, vagy nagyon megromgálódott ráadást is kaptak fenyőfából gerendának. Egyenként dőltek ki a szebbnél szebb fák, köztük a hatalmas platánok is. Csak a cserjék, bokrok és törpefák maradhattak állva, de ők is csak ideiglenesen, mert a későbbiekben a kastéllyal együtt nekik is pusztulniuk kellett. A kockahúzás délutánján már látszott a kripta, meg a borház és a többi épület, amelyeket eddig a park fái eltakartak. A fák kidöntésének nagy robajára még az akkor már majdnem teljesen süket Melani kisasszony

is felfigyelt, aki először azt hitte, hogy ismét a front vonul keresztül Szilason. Estére már csak a kastély és az egyéb épületek maradtak, de voltak akik már akkor hozzá akartak fogni a kastély lerombolásához is. Ám a kastély néhány hónapig még állva maradhatott.

1945. június 18-án a Bihar vármegyei Földbirtokrendező Tanács nevében dr. Nagy Béla a Földhivatal vezetője az alábbi tartalmú levéllel kereste meg valamennyi járás főszolgabíráját:

„A Megyei Tanács az Országos Földbirtokrendező Tanács 4884/1945 I. szám alatt kelt leiratával kapcsolatban az iránt keresi meg a Főszolgabíró Urat, szíveskedjék haladéktalanul jelenteni, hogy a járás területén mennyi kastély van megváltás útján igénybevéve és a kastélyokban esetleg milyen muzeális anyag van, amelynek megóvásáról gondoskodni kell.

A megváltás alá kerülő kastélyokkal kapcsolatban jelentse, hogy azok hány helyiségből állnak, milyen állapotban vannak, mivel azok hasznosítása tekintetében az Országos Tanács fog intézkedni”.

Ezt megelőzően június 13-án felhívás ment Csonka-Bihar vármegye alispánjától (Mile alispán h. aláírásával) valamennyi járás főjegyzőjének, hogy terjesszenek fel legkésőbb 1945. június 30-ig egységes kimutatást azokról a területükön lévő, azidő szerint kellően ki nem használt kastélyokról vagy egyéb ingatlanokról, amelyek a főjegyző véleménye szerint nagyobb átalakítások nélkül gyermekotthonok céljára alkalmasak lennének.

A fentiekkel kapcsolatban Biharugra község elöljárósága, K. Rózsa Imre bíró és Kovács Imre jegyző a következő jelentéseket tették a járási főjegyzőnek:

I.

685/1945. szám Kelt: 1945. június 29-én

Tárgy: Gyermekotthonok létesítésére alkalmas ingatlanok megállapítása.

Hiv. szám: 1747/1945. szám.

„Járási Főjegyző Úrnak tisztelettel bejelentjük, hogy községünk területén van ugyan két úri lakás, illetve kastély, amely nagy renoválással helyrehozva alkalmas volna gyermekotthon létesítésre, azonban a körülmények olyanok, hogy azokat arra felhasználni nem lehet.

1. A Tógazdaság úrilakra, szép parkban fekszik ugyan és sok szobát és mellék-helyiséget foglal magába, de mert a halastó mint állami tulajdon továbbra is osztatlan egész marad, így az urasági épületekre is szükség lesz, annál is inkább, mert közvetlen az úrilak közelébe van építve nagy raktárhelyiség, cselédlakások, rizs-szárító, gazdasági épületek. Így tehát ezt az épületet fent nevezett célra igénybe venni nem lehet.

2. Ott volna még a szilasi Barcsay féle kastély hatalmas park közepén, de ennek az épületnek az a hátránya, hogy a községtől kb. 5 km-re földúton megközelíthető, s a trianoni határhoz 1,5 km-re fekszik. A kastély emeletes, s szörnyen összerongált állapotban van.”

A Bolyón család kriptájának maradványai a Bolyóni utcai temetőben

II.

711/1945. szám Kelt: 1945. június 30.

Tárgy: Igénybevett kastélyok.

Hiv. szám: 1749/1945. sz.

„Járási Főjegyző Úrnak tisztelettel bejelentjük, hogy községünkhöz tartozó s megváltás alá kerülő kastély csak egy van és pedig a Barcsay Andor Szilas-i kastélya. A kastélyban nemcsak muzeális érték nincs, nemcsak az elmozdítható tárgyakat hordták szét, hanem ablak és ajtókereteket, cserépkályhákat, mindent, ami értéket jelentett volna elvittek, vagy a használhatatlanságig összeroncsoltak.

A Földigénylő Bizottság a kastélyt felajánlotta Népfőiskola vagy Szanatórium céljára. A kastélyban kb. 30 szoba van. Pontos adatok nincsenek birtokunkban róla.”

Az 1749/1945. sz. irathoz a Cséffa-nagyszalontai járás főjegyzője 1945. július 9-én kimutatást készített a járás területén megváltás útján igénybevett kastélyokról. Ebben a kimutatásban a szilasi kastélyról az egyes rovatokban az alábbiak olvashatók.

Község: Biharugra;

a tulajdonos neve: dr. Barcsay Andor;

a kastély lakóhelyiségeinek száma: 30;

állapota: belülről használhatatlan;

rendeltetési célja: szanatórium vagy népfőiskola;

megjegyzés: ajtó, ablak és kályha nélkül.

1945. július 14-én a Cséffa-nagyszalontai járás főjegyzője az 1747/1945. sz. iratban a gyermekotthonok létesítésére alkalmas ingatlanok megállapítása tárgyában (hivatk. sz. 2083/1945.) azt írta Csonka-Bihar vármegye alispánjának, hogy több más ingatlannal, illetve kastéllyal egyetemben (melyeket az iratban részletez) a szilas-pusztai kastély ez idő szerint gyermekotthon céljára nem alkalmas. Ezzel megpecsételődött a kastély sorsa, ezután már egyenes út vezetett a végső pusztuláshoz. Az emberek elkezdték bontani az épületeket. Előbb csak a gazdasági és

kiszolgáló épületeket, majd az oldalszárnyakat, s végül nekiestek a főépületnek is.

A háború után a Makra Géza, Csemegés Tóth Sándor, Rózsa Viktor és Belinczki Pál alkotta bizottság „irányításával” bontották el a szilas-pusztai épületeket. Ők határozták meg, hogy ki mit bonthat el, és ezért mennyit tartozik fizetni. Arról, hogy a bontási anyagokért befizetett összeg hova került, illetve hogy mire lett felhasználva nem rendelkezem információval.

Abban a reményben, hogy kincseket találnak valakik egyik éjszaka a kriptát is feldúlták. Még a csontokat is szétdobálták, bár komoly értékre a kriptában valószínűleg nem bukkantak. A hajdani komornik, Szabó Ferenc szerint Bölönyéknek nem volt szokásuk drága ékszerekkel és értékekkel együtt temetkezni. Ő öltöztette fel az elhunyt Bölöny Józsefet is, akinek az erre vonatkozó kívánsága az volt, hogy „utolsó útján” csak egyetlen érték legyen nála, mégpedig egy ezüst pénzérme a mellénye zsebében, amit Szent Péternek szánt, mint kapupénzt.

Az utolsó szilas-pusztai segédtsízt özvegyének tudomása szerint Bölönynével is csak egy ezüstitűt és a karikagyűrűjét helyezték a koporsóba. Valószínűsíthető, hogy a kriptában nyugvó többi családtagnál sem találtak nagyobb értéket. A kriptá feldúlva ugyan de még jó néhány évig állva maradt. A többi épület sorsát azonban idővel a kriptá sem kerülhette el, s földig rombolták azt is. A megmaradt csontok és a márvány sírtáblák a faluban, a Bölönyi utcai „új” köztemetőbe kerültek, amint azt már néhány oldallal előbb is említettem.

A kastélyból, amely hajdan önálló villanyellátással, saját artézi kúttal, víztoronnyal, telefonnal, gyönyörű parkkal, műtővel rendelkezett, valamint a körülötte levő tiszti lakásokból, cselédlakásokból, istállókból, ólakból és egyéb gazdasági épületekből mára már csak az artézi kút maradt meg. A későbbiekben a termelőszövetkezet állattenyésztési telepet hozott itt létre. Istállóval, hodályokkal és a juhászoknak szolgálati lakással. Mára már ez is megszűnt. A megmaradt épületek üresen tátongva pusztultak napjainkig. Most azonban vállalkozó szellemű emberek ismét fantáziát látnak az itteni gazdálkodásban, s jelentős beruházással még új épület is épül a szilasi majorban.

3.7. A Bölöny család leszármazása a XX. század elejéig

A. Illés, (1400 körül) fia: I.

I. I. Péter, 1459-ben Miklósvárszék követe volt a medgyesi országgyűlésen.

1. II. Péter, nemesi levele 1584-ben kelt.

2. Mátyás, nemesi levele 1584-ben kelt.

3. Bálint, nemesi levele 1608-ban kelt.

4. János, felesége: Kökényesdy Borbála, fia: a1.

a1. I. Zsigmond, felesége: Vitéz Anna.

5. Jakab, a Báthori Gábor elleni összeesküvők táborához szegődött.

6. Gergely, lófő-nemes, 1609. október 14-én kapott nemesi levelet Báthori Gábor fejedelemtől Felsőcsornátonra (Háromszék megye, Kézdi járás) és általa kapott nemesi levelet Felsőcsornátonra István, Péter és Miklós is.

7. *Miklós*, nemesi levele 1609. október 14-én kelt, Báthori Gábor fejedelemtől.
8. *I. István*, nemesi levele 1609. október 14-én kelt, Báthori Gábor fejedelemtől.
9. *III. Péter*, nemesi levele 1609. október 14-én kelt, Báthori Gábor fejedelemtől.
10. *I. Gáspár*, szül.: 1560., meghalt: 1624., fejedelmi titkár, felesége: Teleki Katalin, adoptált fia: **a1**.
- a1. II. Gáspár**, I. Gáspár unokaöccse, majd adoptált fia, fejedelmi testőr (1620), gyermekei: **b1-b3**.
- b1. Ilona**, a XVII. századra már ő az egyetlen Bölöny, aki Bölönben maradt, férje: Gazdag György.
- b2. Klára**, férje: Bíró István.
- b3. II. István**, szilágysomlyói vártiszt, felesége: Gomany Anna, gyermekei: **c1-c2**.
- c1. Mária**.
- c2. I. Sándor**, szül.: 1640., meghalt: 1715. alispán Kraszna vármegyében, felesége: Decsey Zsófia, Eördögh Julianna, gyermekei: **d1-d3**.
- d1. I. László**, szül.: 1735., meghalt: 1781. (Kémer), Kraszna vármegye alispánja, felesége: Bay Klára, gyermekei: **e1-e7**.
- e1. I. Ádám**, (1761) szolgabíró Kraszna vármegyében, felesége: Bideskuty Mária, akinek az anyjának, Bideskuty Zsigmondnénak a szödemeteri házában született meg az unokája, **Kölcsey Ferenc**, a Himnusz írója, gyermekei: **f1-f8**.
- f1. Ágnes**, férje: id. Kölcsey Péter (meghalt: 1796). Kölcsey Ferenc édesanyja,
- f2. Julianna**.
- f3. Mária**.
- f4. Katalin (Karolin?)**, férje: Visky Dániel.
- f5. Anna**.
- f6. IV. Sándor**, felesége: Dombi Julianna, gyermekei: **g1-g13**.
- g1. III. Károly**, (iker).
- g2. Karolina**, (iker).
- g3. Krisztina**.
- g4. Rozina**.
- g5. III. Zsigmond**.
- g6. V. Sándor**.
- g7. II. Ádám**.
- g8. Mária**.
- g9. Zsuzsa**.
- g10. II. Lajos**.
- g11. Júlia**.
- g12. Ágnes**.
- g13. V. József**, felesége: György Ágnes, gyermekei: **h1-h3**.
- h1. III. Ödön**.
- h2. III. Ferenc**.
- h3. VIII. Sándor**, felesége: Nagy Julianna.
- f7. Mihály**, felesége: Bideskuty Teréz, gyermekei: **g1-g5**.
- g1. IV. Károly**, felesége: Kis Borbála, gyermekei: **h1-h2**.
- h1. I. Gyula**.

h2. VI. Imre, gyermekei: **i1-i3.**

i1. VI. Károly.

i2. VII. Imre.

i3. II. Gyula.

g2. Karolina.

g3. Mária, férje: Nagy Ferenc.

g4. Eszter, férje: Varga Lajos.

g5. III. Imre.

f8. I. Imre, felesége: Bideskutty Ilona.

e2. III. Sándor.

e3. I. Lajos, felesége: Szomoldy Zsuzsanna, gyermekei: **f1-f5.**

f1. Anna, férje: Veres Antal.

f2. Klára.

f3. I. Ferenc, felesége: Tóth Klára. gyermekei: **g1-g8.**

g1. V. Károly.

g2. II. Ferenc.

g3. II. Elek.

g4. III. Lajos.

g5. Júlia, 1. férje: Csontos, 2. férje: Szilágyi Sándor.

g6. IV. László, leánya: **h1.**

h1. Zsuzsa, férje: Bara Gábor.

g7. Klára, férje: Bideskutty

g8. Zsuzsa, férje: Bikfalvy

f4. I. Dániel, 1. felesége: Molnár Kata, 2. felesége: Bányai Rebeka, gyermekei: **g1-g5.**

g1. IV. Lajos.

g2. Zsuzsanna.

g3. V. Ferenc, felesége: Szabó Lídia, (akinek előző férje: Gergelyffy Sámuel volt, akivel közös gyermeke: Torday G-né, Gergelyffy Zsuzsanna), gyermekei: **h1-h3.**

h1. VII. József.

h2. Viktória.

h3. V. László, 1848., Kémer, ügyvéd, 1. felesége: Benedikty Erzsébet, 2. felesége: Kósa Emma, 3. felesége: Péntek Emma, gyermekei: **i1-i3** (1. feleségétől), gyermekei: **i4-i5** (2. feleségétől), gyermekei: **i6-i7** (3. feleségétől).

i1. Gizella.

i2. Zoltán.

i3. VI. László.

i4. Barnabás.

i5. Erzsébet.

i6. V. Gáspár.

i7. András.

g4. IV. Imre.

g5. Ágnes, 1. férje: Kiss Bálint, 2. férje: Henter Sándor.

f5. I. Elek.

- e4. *Salamon*, 1761., szolgabíró, felesége. Szomoldy Erzsébet, gyermekei: **f1-f9**.
f1. *Petronella*.
f2. III. *László*, felesége: Guthy Júlia, gyermekei: **g1-g3**.
g1. *Róza*.
g2. *Albert*.
g3. *Heléna*.
f3. I. *Dénes*, 1806., felesége: Balló (Dulló) Zsuzsanna, gyermekei: **g1-g3**.
g1. *Sámuel*, felesége: Veres Mária fia: **h1**.
h1. IX. *Sándor*, felesége: Krausz Szidónia, gyermekei: **i1-i2**.
i1. *Erzsébet*, férje: Veres Sándor.
i2. IV. *György*.
g2. *Pál*, felesége: Vajna Klára, gyermekei: **h1-h2**.
h1. *Bálint*, felesége: Bozsánczy Gizella, gyermekei: **i1-i2**.
i1. *Éva* (Evelin).
i2. *Gizella*.
h2. II. *Dénes*, felesége: Jancsó Ilona.
g3. *Mária*, férje: Bikfalvy József.
f4. *Irén*.
f5. II. *Dániel*.
f6. I. *György*.
f7. *Klára*.
f8. *Julianna*.
f9. *Ágnes*.
e5. *Éva*, 1761., férje: Ajtay Sámuel.
e6. *Erzsébet*.
e7. *Borbála*.
d2. *Zsuzsanna*, 1733-ban osztozkodott testvéreivel, férje: Dobay Gábor.
d3. II. *Sándor*, 1733., Közép-Szolnok vármegye jegyzője, majd alispánja, felesége:
Török Krisztina, gyermekei: **e1-e7**.
e1. *Krisztina*, 1764., férje: Terjéni István.
e2. II. *László*, 1784., felesége: Komáromi Klára.
e3. I. *József*, 1761., Közép-Szolnok vármegye alispánja (1776–1804), felesége: Ugray
Julianna, gyermekei: **f1-f4**.
f1. *Julianna*, férje: Török József.
f2. *Eszter*, meghalt: 1857., férje: ifj. Kölcsey Péter (id. Kölcsey Péter és Bölöny Ág-
nes [f1.] fia), leánya: Kölcsey Lenke (Lenka).
f3. I. *Károly*, 1834., táblabíró, felesége: Szúnyogh Zsófia, gyermekei: **g1-g2**.
g1. III. *József*, korán elhunyt, valószínűleg még gyermekkorában.
g2. VI. *Sándor*, szül.: Szakácsi, 1828. 03. 10., meghalt: Nagyvárad, 1892. 06. 13.,
felesége: báró Jozsinczy Karolina, szül.: 1829., meghalt. 1879. 07. 28., mind a
ketten Biharugrán vannak eltemetve. gyermekei: **h1-h2**.
h1. VI. *József*, a Kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa, országgyűlési képviselő,
szül.: 1850. 01. 02., Nagyvárad, meghalt. 1930. 11. 14., eltemetve: 1930.
11. 17., Biharugra, felesége: nedeczei Nedeczky Ferike, szül.: 1857. 04. 26.,

- meghalt: 1934. 10. 01., eltemetve: Biharugra, 1934. 10. ..., házasság: 1875.12.21. Budapest, örökbefogadott leánya: *i1*.
- i1. Jolán, Ida, (Iduci, Duci, Duca)* az igazi szülei Szalontán éltek, édesapja: váncsodi és berekböszörményi Balogh László, édesanyja: kiscsepcsényi Sántha Ilona. 1. férje: hadadi báró Wesselényi Ferenc jogász, országgyűlési képviselő (az árvízi hajós Wesselényi Miklós unokája), szül: Kolozsvár, 1875. 04. 13., meghalt: 1918.; házasság: 1895. Kolozsvár, gyermekei: 1. férjétől: Babica szül: 1896., meghalt 1907., Ágnes szül: 1901, meghalt. 1915., 2. férje: pechani és jungferndorfi báró Montbach Imre cs. és kir. kamarás, országgyűlési képviselő, örökbefogadott (adoptált) fiaik: László, Jenő, tüzér hadnagy, a szalontai Magyar Párt elnöke volt, szül: 1897., meghalt: Szalonta, 1929. 11. 10., eltemetve: Szalonta, 1929. 11. 12.
- h2. VII. Sándor*, országgyűlési képviselő, múzeumalapító, szül: Nagyvárad, 1855. 01. 03., meghalt: Nagyvárad, 1896. 04. 14., eltemetve: Ugra (Biharugra), 1896. 04. 17. Utód nélkül halt meg.
- f4. Ágnes*, hajadon, szül.: 1790 (?), meghalt: 1850. 07. 18. eltemetve: Ugra (Biharugra), 1850. 07. 20.
- e4. Zsuzsanna*, férje: Csatáry Sándor.
- e5. III. Gáspár*, Közép-Szolnok vármegye alispánja, felesége: Csanády Anna, gyermekei: **f1-f7**.
- f1. IV. Gáspár*, felesége: Gencsy Borbála, gyermekei: **g1-g3**.
- g1. Ignác.**
- g2. II. Imre.**
- g3. II. Zsigmond**, felesége: Szilágyi Ágnes.
- f2. II. József**, felesége: Hardicsay Zsófia, gyermekei: **g1-g3**.
- g1. Anna**, férje: Szerdahelyi Elek.
- g2. Erzsébet**, férje: Veres Lajos.
- g3. IV. József**, felesége: Kubinyi Johanna (Anna, Zsófia?), fia: **h1**.
- h1. V. Lajos**, felesége: Diószegi Róza, gyermekei. **i1-i4**.
- i1. IV. Zsigmond.**
- i2. Emma.**
- i3. Erzsébet.**
- i4. Rozália.**
- f3. Gismunda**, férje: Z. Kiss Lajos.
- f4. Éva**, férje: Csontos Imre.
- f5. Krisztina**, férje: Csorba Farkas.
- f6. II. Károly.**
- f7. I. Menyhért**, felesége: Mikó Eszter, gyermekei: **g1-g5**.
- g1. I. Ödön**, szül.: 1837., házasság. 1863. felesége: kisvárdai Farkas Ottilia, gyermekei: **h1-h6**.
- h1. II. Ödön**, az Eszterházy hercegi hitbizomány gazdasági szakfőnöke, hercegi gazdasági tanácsos, szül: 1866. gyermekei: **i1-i3**.
- i1. VIII. József**, ügyvéd, bíró (oklevelének kelte: 1930. 05. 27.), 1938.06.21-től egyetemi tanár, szül: 1903.

- i2.** IV. Ödön.
i3. VI. László.
h2. Karola, férje: Zoltán Béla.
h3. V. Imre.
h4. Dezső.
h5. Ernő.
h6. Blanka, férje: Pál Alfréd.
g2. Kálmán, felesége: Fráter Ida.
g3. II. György, felesége: Gergely Polixenia, gyermekei: **h1-h7**.
h1. Andor.
h2. III. György.
h3. III. István, utód nélkül halt meg.
h4. Margit, utód nélkül halt meg.
h5. Etelka, utód nélkül halt meg.
h6. IV. István.
h7. Piroska, utód nélkül halt meg.
g4. Jeanette, férje: kiscsepcsényi Sánta Imre.
g5. II. Menyhért.
e6. Gismunda, férje: Gencsy György.
e7. Anna, szül.: kb. 1757. meghalt: 1832.03.19. (75 évet élt), eltemetve: Ugra (Biharugra), 1832. 03. 23. házasság: kb. 1772. férje: ugrai Ugray György (meghalt: 1806. 10. 05., élt 54 évet).

4. A Nedeczky család

4.1. Címer

Pajzs: kékben, nyakán nyíllal átlótt természetes színű medve.

Sisakdísz: pajzsalak növekvően.

Takarók: kék–arany és vörös–ezüst.

4.2. Birtokszerzések és királyi adományok

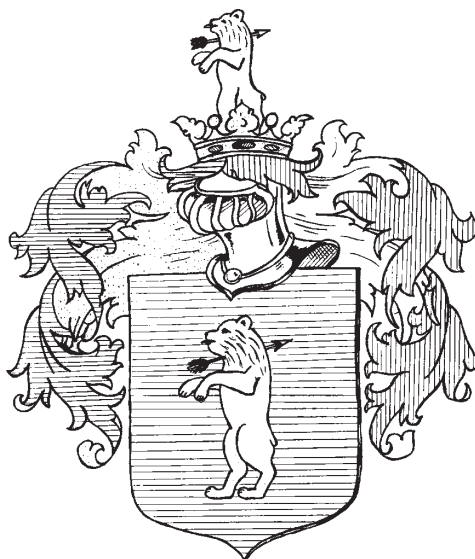
A Nedeczky család ősrégi nemesi család, mely származását egész az Árpádok koráig viszi vissza. Trencsén vármegye legrégebbi adományos családainak egyike. A család az előnevét a trencsén vármegyei Nedecéről kapta. Nedecét még a XIX. században is a Nedeczkyek birtokolták.

A család első ismert őse Domokos, ki- nek unokái László, Péter és János 1384-ben Mária királynénak tett hű szolgálatuk jutalmául örökadományként nyerték Nedeczfalvát, mely adományozást 1412-ben Zsigmond király is megerősített. Okmányilag először a fenti, 1412-ben kelt oklevélben fordul elő a család neve.

A család 1458-ban, 1475-ben és 1526-ban új adományt nyert Nedeczére, továbbá 1702-ben Komárom, Virth, Radvány, Lábatlan és több más Komárom vármegyei birtokokra. A fent említett birtokokon kívül még Zala vármegyében Edericsen (Balatonedericsen) és környékén (pl.: Lesencetomaj) is volt birtokuk a Nedeczkyeknek.

A kincstártól 1767-ben Nedeczky Károly és Tamás megvásárolták a Somogy vármegyében lévő kastélyosdombói birtokot. E birtokkal kapcsolatban, 1803-ban Pottyondy Gábor zálogváltó pert indított a Nedeczkyek ellen. A per 1854-ben egyezséggel fejeződött be a soproni kerületi főtörvényszéknél, mely egyezés szerint a Pottyondy örökösök 124 ezer forintot kaptak a Nedeczkyektől, kiknek itteni birtokait Kund Vince (akinek később még jelentős szerepe volt Nedeczky István anyagi talpráállításában és leányai neveltetésének finanszírozásában) és Kammerer Ferenc vásárolták meg.

Nedeczky Györgynek 1818 és 1846 között a Békés vármegyében lévő szentandrási uradalomban volt birtokrésze, melyhez vétel útján jutott hozzá.

A Nedeczky család címere

4.3. Nedeczkyek a közéletben

4.3/a. A közéletben szereplő nedeczei Nedeczkyek közül azon személyek akiknek a családfán elfoglalt helyét is ismerem

1. Nedeczky (II.) Sándor (? –1719), felesége Huszár Ilona:
 - 1684-ben Esterházy Pál nádor titkára,
 - 1691–92-ben hadbíró,
 - a Rákóczi szabadságharcban II. Rákóczi Ferenc pártjára állt,
 - 1706-ban Rákóczi fejedelem Oroszországba küldte követként, hogy ott segítséget eszközöljön ki a magyarok számára,
 - 1711-ben tért haza Oroszországból,
 - 1713-ban Komárom és Esztergom vármegye alispánja lett,
 - 1714-ben országgyűlési követ volt.
2. Nedeczky (II.) Ferenc:
 - prépost, esztergomi kanonok volt.
3. Nedeczky (II.) Mihály (a fenti Sándor és Ferenc testvére):
 - 1719-ben Komárom vármegye főjegyzője, majd alispánja volt.
4. Nedeczky (III.) Sándor, felesége Hankl Róza:
 - kuruc kapitány volt.
5. Nedeczky (VI.) Ferenc:
 - 1727-ben szolgabíró,
 - 1738-ban helyettes alispán, majd Komárom vármegye alispánja volt.
6. Nedeczky (VII.) István:
 - esztergomi kanonok, érseki vikárius volt (megh.:1754)
7. Nedeczky (VIII.) István:
 - Komárom vármegyében volt szolgabíró.
8. Nedeczky Adalbert:
 - kanonok volt Veszprémben.
9. Nedeczky (II.) Imre:
 - személynöki ítélőmester volt.
10. Nedeczky (II.) Ádám:
 - prépost, esztergomi kanonok volt.
11. Nedeczky (VII.) András:
 - 1757-ben Komárom vármegye főjegyzője,
 - 1762-ben Komárom vármegye alispánja volt.
12. Nedeczky (IX.) András:
 - kapitány volt.
13. Nedeczky (IV.) Imre:
 - kanonok volt.
14. Nedeczky (III.) József:
 - 1771 és 1781 között Komárom vármegye alispánja volt

15. Nedeczky (VI.) József:
 - nagyszombati kanonok volt.
16. Nedeczky (VIII.) Gábor:
 - kapitány volt.
17. Nedeczky (XI.) Ferenc:
 - Tolna vármegye országgyűlési követe volt.
18. Nedeczky (IV.) Zsigmond:
 - Esztergom vármegyében esküdt és insurgens kapitány volt.

19. Nedeczky Benedek:
 - 1809-ben a Napóleon ellen felkelt nemesi sereg hadnagya volt,
 - 1810-ben esküdt volt Komárom vármegyében.
20. Nedeczky (VII.) Lajos:
 - a Zala vármegyében lévő szántói járás szolgabírája volt.
21. Nedeczky (VIII.) Gáspár:
 - 1819 és 1823 között Komárom vármegye főjegyzője volt.
22. Nedeczky Flórián:
 - jogász,
 - 1847-ben váltótörvényszéki kiadó volt Pesten,
 - 1849-ben főhadnagy, majd százados volt a 60. honvéd zászlóaljnál,
 - az esztergomi primási uradalom főügyészeként halt meg.
23. Nedeczky (I.) Kálmán:
 - 1844 és 1848 között Komárom vármegye főjegyzője volt.
24. Nedeczky (V.) Zsigmond (1807–1874):
 - hadfi volt a 6. (Württemberg) huszárezredben,
 - ügyvéd,
 - 1832-től megyei hivatalnok,
 - 1848 tavaszán esküdt Trencsén vármegyében,
 - 1848-ban Teplicska város nemzetőr századosa, később honvéd főhadnagy, majd százados volt a 40. honvéd zászlóaljban, Komáromban.
25. Nedeczky (IX.) Gáspár (1822–1893):
 - dömösi plébános, történetíró volt.
26. Nedeczky (V.) Károly:
 - veszprémi prépost volt. (1826)
27. Nedeczky (XIII.) István
 - 1848–49-es szabadságharcos, huszár kapitány,
 - egy Habsburg ellenes összeesküvés egyik fő szervezője (1864),
 - a Temes vármegyei Buziás országgyűlési képviselője (1869–1878),
 - 1878–1906 a Honvédegylet elnöke volt.
28. Nedeczky Jenő (a fenti István öccse és veje):
 - országgyűlési képviselő volt.

4.3.b. *Nedeczei Nedeczkyek az 1848–49-es szabadságharcban (kapitányok), akiknek a családfán elfoglalt pontos helyét nem sikerült tisztáznom*

1. *nedeczei Nedeczky Ignác:*

1811-ben született Piskén. 1829-től 1843-ig szolgált az 5. (Radetzky) huszárezredben. 1843-ban tizedes volt. 1848. őszén őrmester lett a 17. (Bocskai) huszárezredben. 1849. márciusában már hadnagy volt a 18. (Attila) huszárezred Komáromban alakuló osztályánál. Később főhadnagy lett az ezred alakulási helyén, Kecskeméten. Júliustól alszázadosként szolgált ugyanitt. A kiegyezés idején az Esztergom megyei honvédegyelet tagja volt és Piskén élt.

2. *nedeczei Nedeczky József:*

1805-ben született Verbón. Nőtlen, s vagyontalan származású volt. Gimnáziumot végzett. 1822-ben lépett be a hadseregbe. 1846-ban főhadnagyként szolgált a 9. (Miklós) huszárezredben. 1848. szeptemberétől Jellacic ellen harcolt. Októberben alszázados, 1849. februárjában pedig már főszázados volt ezredének a Perczel Mór hadtestébe különített századánál. Február végén megbetegedett, s májustól a fegyverletételig ezrede tartalék századának parancsnokaként szolgált. Aradon 12 év várfogságra ítélték, de 1852-ben kegyelmet kapott. Később felügyelő lett Pest megye fogházánál. A kiegyezés idején a honvédegyelet tagja volt Vácon. A kiegyezés után a váci fogház felügyelőjeként működött. 1883-ban halt meg Vácon.

3. *nedeczei Nedeczky Tivadar:*

1816-ban született Bazinban. 1835-től 1843-ig a 12. (Nádor) huszárezredben szolgált őrmesterként. 1848. őszétől 14. (Lehel) huszárezredben szolgált, mint őrmester, majd 1848. decemberében hadnagy, 1849. januárjában főhadnagy, júliusban pedig már alszázados volt ezrede 1. századánál. Temesvár ostrománál az egyik ütközetben halálos sebet kapott.

4.4. *Biharugra községgel kapcsolatban állt Nedeczkyek*

A Nedeczky család e tagjainak a XIX. század elején Balatonedericsen volt birtokuk. Nedeczei Nedeczky Lajos Károly volt az utolsó igazi ugrai földesúr, nagybölöni Bölöny József feleségének (Nedeczky Ferikének) a nagyapja. Ő edericsi földbirtokos, és a szántói járásban szolgabíró volt. 1800-ban született és 1841-ben halt meg. 1831-ben vette feleségül nemeskéri Kiss Emmát, akinek Deák Ferenc – „a haza bölcse” – volt a nagybátyja. Házasságukból öt gyermek született, kettő fiú: István és Jenő (a legidősebb és a legfiatalabb) valamint három leány: Ida, Ferike (Franciska), Emma. Nedeczky Istvánnak gyulai Gaál Konstanciával kötött házasságából két leánygyermek született, 1857-ben Ferike (Franciska) és 1858-ban Emma. Ferike Bölöny Józsefhez a Bölöny család József-ágának utolsó sarjához ment feleségül, aki többek közt Ugra földesura volt. A következőkben a Nedeczky családból István és leánya Ferike életét mutatom be egy kicsit részletesebben.

4.5. *Nedeczky Lajos István (XIII. István)*

1832. március 22-én született Lesencetomajon (bár néhány lexikon és könyv 1831-et tünteti föl születési dátumként és Balatonedericset születési helyként) római katolikus családban. Édesapja Nedeczky Lajos Károly (1800–1841) balatonedericsi földbirtokos a szántói járás szolgabírája volt. Édesanyja nemeskéri Kiss Emma (1814–1857) 17 évesen ment férjhez. A harmincas években öt gyermekük született, kettő fiú és három lány. A gyermekek közül István volt a legidősebb. Még egy éves sem volt Jenő, az utolsó gyermek, amikor apjuk 41 éves korában váratlanul elhunyt. Deák Ferenc – az özvegy nagybátyja – állt az árván maradt család mellé. A családból István kötődött a legszorosabban Deákhoz. Eötvös József szerint – aki nőágon szintén rokonságban állt a Nedeczkyekkel – „összes vérokoni közül ő volt körülötte a legtöbbet, s ő és családja (Emma és Ferike nevű leányai) szerzett neki a legtöbb örömet.” Deák atyai jóindulattal és gondoskodással viseltetett a Nedeczky gyerekek iránt, amire Istvánnak gyakran szüksége is volt.

Nedeczky István gimnáziumi tanulmányait Pécsen és Győrben végezte. Még 17 éves sem volt, amikor 1848. augusztusában beállt nemzetőrnek a Zala megyei seregbe. A Dráva menti védővonalon szolgált. 1848. őszén Pestre ment, ahol beosztották előbb a 10. majd a 13. honvéd zászlóaljhoz, ahol 1848. október 15-én hadnagy, majd 1849. februárjában főhadnagy lett. A 13. zászlóalj a 33. zászlóaljjal együtt a Guyon-hadosztály része volt a téli hadjáratban, s fényes betűkkel írta fel nevét a történelem könyvének lapjaira a branyiszkói ütközet sikerével, mely a szabadságharc legfényesebb haditetteinek egyike volt (1849. február 5.). Görgey a Guyon-hadosztályt bízta meg, hogy utat törjön a megszállt Branyiszkón át. A branyiszkói ütközet nem annyira a benne résztvevők, vagy az elesettek száma miatt fontos, hanem azért, mert megnyitotta az összeköttetést Görgey serege és a felső tiszai sereg között és ily módon lehetővé tette az összes magyar haderő egyesítését és a győzedelmes tavaszi hadjáratot. A téli hadjárat után Nedeczky István a nagykárolyi újonctelep beosztott tisztjeként teljesített szolgálatot, majd 1849. májusában a 7. huszárezredhez helyezték át. Nedeczky részt vett a nyári hadjáratban is és végig harcolt a világosi fegyverletételig. A világosi fegyverletételkor Komárom várába menekült, ahol Klapka 1849. szeptember 6-án alszázadossá nevezte ki a 6. (Württemberg) huszárezredhez. Komárom feladása után lefokozták, s közlegényként besorozták az 1. cs. k. huszárezredhez, ahol 21 keserves hónapot töltött (Itáliában). 1851. májusában (váltságdíj ellenében) leszerelhetett, s ekkor tért vissza anyjához Edericsre.

Az 1850-es évek közepén elvette feleségül a Kaposvár környéki birtokos családból való gyulai Gaál Konstanciát. 1857-ben elhunyt az édesanyja. Ezután elfoglalta az apai örökségként reá maradt Somogy megyei, kastélyosdombói birtokot. Az edericsei birtok Jenő öccsére és a három leánytestvérére lett.

1857. április 26-án született első gyermekük Ferike (Franciska), aki később 1875-ben Bölöny József felesége lett. 1858-ban megszületett második leányuk Emma, aki 1881-ben nagybátyjához Nedeczky Jenőhöz ment feleségül.

1859. szeptember 8-án a Pesti Naplóban (és más lapokban) a következő hivata-

Nedeczky István

teretében. Erre válaszul a megyei törvényszék megtiltotta neki, hogy elhagyja Kaposvár területét. Miután a tilalmat feloldották Pestre ment és kapcsolatot talált a tettere kész elégedetlenekkel. Rövidesen az illegális szervezkedés élvonalába került.

los hirdetés jelent meg: „csőd nyitattott Nedeczky István kastélyosdombói földbirtokos vagyona ellen”. Egyesek szerint könnyelműen szórta a pénzt (kártyázott), s elmerült az adósságokban. Lehet, de talán a Pottyondyak zálogváltópere – mely még az elődök idején kezdődött – is hozzájárult ahhoz, hogy „csőd nyitassék”.

A romló anyagi helyzettel párhuzamosan, vagy talán pont a miatt a házassága is megromlott. Kaposvárra költözött és válni készült.

Az anyagi és családi zűrzavart még tetézték a Bach-huszárok részéről történő politikai zaklatások. Bár az is igaz, hogy ő sem volt tétlen és vétlen. 1860-ban részt vett a szigetvári ifjúság fáklós tüntetésén.

Az összeesküvés

Az 1861. évi országgyűlés alatt sorra alakultak a megyékben a honvédség-egyletek, az elnyomorodott honvédek segélyezése címén. Ezen egyletek valódi célja az volt, hogy nyilvántartsa és összetartsa azokat a tiszteket, akik egy esetlegesen szerveződő felkelő hadseregben résztvehetnek. Mindezekből óriási zűrzavar támadt. Mindenféle forradalmat akartak csinálni, mindenki vezér akart lenni, s tanácskoztak a teendőkről. A közvetlen teendőkből egyetértettek, de a végső célban nem. Két fő irányzat (ha úgy tetszik párt) alakult ki. Az egyik irányzat vezető személyisége Nedeczky István volt. Ők „Kossuthal” akartak forradalmat, s ragaszkodtak az 1849. évi Függetlenségi Nyilatkozathoz, a Habsburgok trónfosztásához. A másik irányzat vezér alakja Almássy Pál az 1849-es debreceni képviselőház elnöke volt. Ők „Kossuth nélkül” képelték el a forradalmat, s megelégedtek volna az 1848-as törvények helyreállításával.

Az egyletekbe belépő volt honvédtisztek hallani sem akartak arról, hogy Kossuth nélkül csináljanak forradalmat, s egy egyleti tanácskozás alkalmával felkérték Nedeczky Istvánt, hogy menjen ki Kossuthhoz, s vele magával értekezve, kérjen tőle utasítást a teendőkről.

Nedeczky a megbízatást elvállalta, s kiutazott Kossuthhoz Turinba (Torinóba). Kossuthal, s később az ő útján az olaszokkal alapos tanácskozásokat folytatott, s e közben felvilágosította őket az itthoni állapotokról.

A tanácskozás végeredménye az lett, hogy Kossuth felhívására és biztatására a hazai felkelés előkészítésére Nedeczky vállalkozott, azzal a feltétellel, ha a „partiális honi komiték” belenyugodnak, s ha a két párt, illetve irányzat egyesítése sikerül, mert e nélkül egy sikeres forradalom előkészítése meggyőződése szerint a lehetetlenségek közé tartozott.

A fenti megállapodás alapján a felkeléshez szükséges összegeket, beleértve a felfegyverkeztetést is Olaszország előlegezte volna meg, a függetlenség kivívása utáni visszatérítés mellett. Olaszország kötelezte magát, hogy az ottani magyar légiót az ideiglenes magyar kormány rendelkezése alá bocsátja, azon határozott kikötéssel, hogy Magyarország, csak az olaszok által megüzent, s ténylegesen megkezdett háború után lép akcióba. Nedeczky 20 000 fegyverre azonnal szerződést is kötött.

Hazaérkezése után legelőször azokat értesítette a történekről, akik őt a kimentetelre felkérték, s felmutatta nekik Kossuth megbízólevelét. Azok feltétlen, vak engedelmességgel fogadták, s kijelentették, hogy egészében Nedeczkyre bízzák a másik párttal való kiegyezést és belenyugszanak a létrejövendő megállapodásba, ha az megvalósul. Annál is inkább, mert ők is meg voltak győződve arról, hogy kétfelé húzva nem lehet sikeres felkelést véghezvinni. De kikötötték, hogy Nedeczky István az alakítandó intéző bizottságban legyen benne.

Nedeczky István Beniczky Lajost – 1848–49-es országgyűlési képviselőt, honvéd ezredest, Losonc hőst, a felvidéki bányavárosok kormánybiztosát, Kossuth feltétlen hívét, stb. –, választotta közbenjáróul a két párt közti kiegyezés létrehozásánál. Bár az egyezés létrehozása sok nehézségbe ütközött néhány hét alatt egészében mindkét fél megelégedésére a következő megoldás született: egy öttagú bizottságot választanak, kettőt-kettőt mindegyik pártból, egy tagot pedig az előbbi négy választ közösen. Ezen kívül egy elnököt és egy alelnököt választanak az ügyek vezetésére. E bizottság határozatai, melyek szótöbbséggel hozatnak, feltétlenül végrehajtandók.

Erről az egyezményről Kossuthot is értesítették, ami úgy történt, hogy Almássy Pál vállalta magára egy megbízható egyén kiküldését. Ez a kiküldött egyén egyúttal Kossuth üzenetét fogja meghozni az ő pártjának.

Ezen idő alatt - míg a követ megérkezik – mindegyik párt a maga körében munkálkodott, hogy ébren tartsa a közvéleményt. Itt-ott kiáltványok jelentek meg nyomtatásban, mert a Kossuth-pártnak már volt pénze, s a fegyverek szállítása is megkezdődött mind a két párt részéről. Azonban a rossz csomagolás miatt sokat mindjárt a szállítás elején felfedeztek, és elkoboztak a hatóságok. A fegyverek felfedezése a hatóságokat cselekvésre ösztönözte. Bár a mozgósított rendőrség biztos nyomokat nem talált, megkezdődtek a letartóztatások.

A Pesten elfogottak között volt: Nedeczky István (1864. március 16-án hajnali öt órakor), Almássy Pál, Beniczky Lajos, Lezsák Lajos, Sebess Emil, Szelestey László, Gáspár Lajos, Klementisz Gábor és Vidacs János.

Vidéken fogták el: Nedeczky Jenőt (1864. március 18-án), Asbóth Lajost, Máriássy Bélát, Plachy Lajost és Zambelly Lajost.

Az elfogottakat Pesten a Károly-kaszárnyában zárták el. Még az első letartóztatá-

sok napján, úgy dél felé megkezdődtek a kihallgatások. A Kossuthhoz kiküldött követ pont a letartóztatások napján érkezett haza, de ő megúszta az egészet. Az elfogatások országszerte nagy izgatottságot keltettek, mert sokan féltek, hogy osztozni fognak az elfogottak sorsában.

A kihallgatások ezután néhány hétig szüneteltek. Úgy látszott, hogy az összeköttetéseket és egyéb adatokat akarták a hatóságok megszerezni. Ezirányú fáradásuk azonban meddőnek mutatkozott. Vallomást tulajdonképpen csak Asbóth Lajos tett, s vallomásaiban beismerte, hogy az alvidéken szervezendő gerillaharc tervezetének elkészítésével bízta meg Nedeczky István. A szóbeli vallomásán felül felmutatta Nedeczky két levelét is, melyben őt Pestre hívta. Asbóth vallomása után Nedeczky István már nem tagadhatott, de nem mondott egyebet, minthogy Kossuth bízta meg őt egy esetleges felkelés megszervezésével.

Beniczky Lajos reménykedett, hogy az Almássy-párt talán a Kossuth-pártiak révén megmenekülhet. Tagadás helyett fecsegni kezdett és abba belebonyolódott. Így tőle a részleteket is megtudták a hatóságok.

Időközben – 1864. júliusában – bizonyíték hiányában kiszabadult a pesti Invalidusok háza (később: városháza) hadbírószáki fogdájából Nedeczky Jenő, Máriássy Béla és Vidacs János. Sebess Emil a hosszú magányos fogság alatt megőrült. Katonai kórházba vitték, ahonnan megpróbált megszökni, de szökés közben az őt agyonlőtte.

A csaknem egy évig tartó hadbírószáki per kiszivárgó híreit az egész ország feszült érdeklődése kísérte. Az ítélethirdetés 1865. januárjában volt. A hadbírószáki következő ítéletet hozta:

Deák Ferenc az 1860-as években

„1-ször Nedeczky István és Beniczky Lajos nemességük elvesztése mellett kötél általi halálra ítéltetnek,

2-ször Almássy Pál a nemesség elvesztése mellett 20 évi súlyos börtönre,

3-szor Gáspár Lajos ügyvéd, ügyvédi joga elvesztése mellett,

4-szer Klementisz Gábor nemessége elvesztése mellett,

5-ször Zambelly Lajos nemessége elvesztése mellett,

6-szor Plachy Lajos ügyvéd, nemessége és ügyvédi joga elvesztése mellett,

7-szer Lezsák Lajos kegydíjának elvesztése mellett, mindegyik 14 évi súlyos börtönre

8 -szor Szelestey László író, nemessége elvesztése mellett súlyos börtönre ítéltetett.”

Az ítélet ellen hárman tiltakoztak. Az elsőrendű vádlottak halálbüntetését –

nagy valószínűséggel Nedeczky és Deák Ferenc közeli rokoni kapcsolata miatt, a Deák iránti gesztusként – 20 évi nehéz vasban eltöltendő várfogságra változtatták.

Deák az ítélethirdetés után meglátogatta kedves unokaöccsét. Deák Ferenc ezernyi országos dolga mellett nyakába vette a rabságot szenvedő unokaöccse, István kusza anyagi ügyeinek intézését is, s a gyermekeiről való gondoskodást. Fillérre pontos elszámolást vezetett unokaöccse pénzügyeiről.

Az ítélet kihirdetése utáni napon az elítélteket orvosilag megvizsgálták, hogy elbírnák-e a vasat, de ez csak formáság volt. Harmadnap átvitték az elítélteket a budai várba, ahol kb. két hétig tartották fogva őket. Onnét Olmützbe szállították a foglyokat.

1866-ban, a felirati csaták közepette, bizonyára az országgyűlés hangulatának befolyásolására Nedeczkyék büntetését internálásra enyhítették. 1866 vége felé szabadlábba helyezték őket „becsületszó mellett”, de Olmützben kellett még maradniuk. (Internálás).

Fogságukból 1867-ben térhettek haza, a koronázás alkalmából hirdetett amnesztia következtében.

Szabadulás után

Kiszabadulása után Nedeczky István személyesen, 1867. május 11-én, találkozott nejével, s egy adóslevelet állított ki részére. „2000, azaz kétezer forintokról, osztr. ért., melyeket én alúlírt nőmnek, gyulai Gaál Constantiának azon esetben és akkor tartozom lefizetni, mielőtt a kaposvári törvényszék előtt folyamatban tett csődperem öszves hitelezőim beleegyezése folytán végképp megszüntettetik, s én az alól, s annak következményeitől végképp felmentetem – a mai napon kötött egyességünk 5. pontja alapján”. Így szólt az adóslevél. Alatta az asszony kézírásával:

„A fentebb kötelezett 2000, azaz kétezer forintot Deák Ferenc Nagybátyámtól a mai napon felvettem.

Pusztza Sz. László, 17-ik július 1867.”

Az asszony tehát nem várta meg, hogy férje fizesse ki őt, hanem felkereste – az előző hónapok izgalmaival Pusztaszentlászlón kipihenő – Deák Ferencet, aki Nedeczky nevében kifizette neki a 2000 forintot. Deák ezt az összeget a Kund Vince-féle pénzből fizette ki, s már az előző években – Nedeczky rabsága idején – is többször hitelezett az asszonynak.

Hogy miféle pénz ez a Kund Vince-féle pénz arról Deák a következőket írja: „Nedeczky István csőd alá kerülén annak több rendbeli kötelezvényeit Kund Vince úr nyereséggel a maga részére beváltotta. A csődper lefolyván, a csőd alatti birtok árverés útján lett eladva. Kund Vince úr vette meg azt, mint legtöbbet ígérő. Azon kötelezvények után, melyeket a per alatt magához váltogatott, a teljes névszerinti érték lett neki bíróságilag megítélve és kifizetve. De mivel a kötelezvények olcsóbban voltak beváltva, Kund Vince úrnak szép nyeresége maradt, mely őt teljes joggal illette. Ő azonban a nyereséget nem tartotta meg, hanem részint készpénzben, részint kötelezvényekben az én kezemhez tette le oly megbízással,

hogy azt Nedeczky István két leányának javára fordítsam. Áll pedig ezen összeg:

a) Kund Vince úrnak egy kötelezvényéből, mely 1865-ik évi október 4-én kelt és szól 10000 forint osztr. értékről 6% kamattal – ezen eredeti kötelezvény az én aktíváim csomócskájában van.

b) Kétezer forint készpénzből, melyet Kund Vince úr beleegyezésével Nedeczky István nejének, Gaál Constantia asszonyságnak fizettem le. Ugyanis a csődhitelezők között Nedeczky Istvánné is fellépett tetemes hozományi követeléssel, mely azonban alap hiánya miatt a csődper végével ki nem elégíttethetett. Nedeczky István, hogy a csődper meg lehessen szüntetni, feleségének kötelezvényét adott 2000 forintról arra az esetre, ha a csődper az összes hitelezők beleegyezése folytán megszüntetetik, s ő annak minden következményeitől felmentetik. E kötelezvény kelt 1867-ik év május 11. Miután a csődper csakugyan teljesen meg lett szüntetve, én a Kund Vince által kezemhez e végre letett 2000 forintot Nedeczky Istvánné asszonyságnak lefizettem, s férje kötelezvényét visszaváltottam július 17-én 1867-ben.” „Adott ezen felül Kund Vince úr még 600 frt. o. é. kezemhez avégett, hogy abból Nedeczky Istvánt Pesti tartózkodása és bebörtönöztetése ideje alatt némileg segítsen.

Kund Vince úrnak ezen megbízása folytán én kifizettem Nedeczky Istvánnak némely becsületbeli adósságait, mégpedig mielőtt Kund Vincétől megkaptam volna előlegezve a magaméból. Az átvett 600 forinton felül kiadtam a magaméból 521 forintot, melyet én Nedeczky Istvánnak beszámítok azon örökségébe, amit

Klára néném hagyományából reá esnék. A fönt említett 10 000 forint tőkének kamatait Nedeczky Istvánnénak kifizetem mindaddig, míg leányait ő maga tartotta és nevelte. De miután a leányok 1867. évben nevelőintézetbe adattak, s az intézet költségeit az édesatyjok fedezi, Kund Vince úr akarata szerint ez időtől fogva a kamatokat is ennek fizetem. Deák Ferenc.”

Tehát a fentiekből látszik, hogy Nedeczky Istvánnak és családjának anyagi talponmaradása két, a családról atyailag gondoskodó embernek (az anyagiakat előteremtő Kund Vincének, s ezen anyagiakat hűségesen és pedánsan kezelő Deák Ferencnek) köszönhető. Deák még az 1870-es évek elején is megnyugtatóbbnak tartotta, ha maga kezeli a gyermekek neveltetésére rendelt tőkét. Pedig Nedeczky István ekkorra már „egyesbe került”. 1869-től - valószínűleg Deák segítségével – országgyűlési kép-

Nedeczky István idős korában

viselő lett a Temes vármegyei Buzias választókerületében. Deák és Nedeczky egymás iránti szeretetéről tanúskodik, hogy 1869. nyarát Deák – ami még addig nem fordult elő – nem otthonában, Pusztaszentlászlón töltötte, hanem az újdonsült képviselő Pista öccsénél a temesi Buziáson. Természetesen az őszinte atyai jóindulat nem maradhatott és nem is maradt viszonzás nélkül. Nedeczky István és két kislánya aranyozta be az öregúr utolsó éveit.

Visszatérve Nedeczky István közéleti szereplésére, sokáig (1878-ig) volt országgyűlési képviselő, s ezzel egyidejűleg közalapítványi főtiszt is. Meggyőződéses szabadelvű volt, s ennek a pártnak rendíthetetlen tagja. 1878-tól 1906-ig az Országos Honvédegylet elnökeként és irodafőnökeként működött. A volt honvédek segélyügyeivel is foglalkozott. Mint Nagy Márton írja: „Bihar megye ügyeinek intézésében mindig tanácsadó volt. Több bizottságnak volt tagja, s a tanácskozások alatt mindig a közérdeket tekintette, s ezt összhangba tudta hozni a megye érdekeivel.

Nedeczky Istvánt egész életén keresztül tiszta jellemű embernek ismerte mindenki. Mindenki, mint talpig becsületes férfiút tisztelte és szerette, aki csak ismerte. A közszerepléstől visszalépve vejéhez, Bölöny Józsefhez költözött Szilas-pusztára. Visszavonultan, nyugodt megelégedéssel nézte a folyton tartó harcot, melyben neki oly sokszor volt része. A szilas-pusztai évek alatt csupán egy tisztséget tartott meg magának, az Országos Honvédegylet elnökségét, de később ettől is megvált. Teljes nyugalomba vonult. Gyakran átrándult Gesztre, ahol Tisza Kálmánnak állandó tarokk kártyapartnere volt. A történelmi nagy olajfestményen, a híres „tarokk parthie”-n Nedeczky István is meg van örökítve, Tisza Kálmán, Jókai Mór és Schwáb Károly társaságában, a játékkukat élvezettel nézők rajától körülvéve.”

A fent említett képet Ferraris Arthur (1856–?) festette. A kép két változatban készült (1888-ban és 1894-ben). A képek a Nemzeti Múzeum történeti képcsarnokában és a Petőfi Irodalmi Múzeumban találhatóak ma meg.

A képen az urak a Szabadelvű Párt klubjában, a Duna-parti Lloyd-klub egyik termében tarokkoznak. A klub gazdája Dókus Ernő volt.

A képen szerepelnek többek közt:

- Tisza Kálmán (1830–1902), a „generális” miniszterelnök (balról a 8., ül),
- Jókai Mór (1825–1904) író (balról az 5.),
- Schwáb Károly,
- Nedeczky István (1832–1908) (balról a 3.),
- Mikszáth Kálmán (1847–1910) író,
- Eötvös Károly (1842–1916) a „vajda” jogász és író, a vérvád alá vont tisztaeszlári zsidók sikeres védője,
- báró Podmaniczky Frigyes (1824–1907) az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, városfejlesztő,
- Csernátony Lajos újságíró, publicista.

Nedeczky István tarokkozó szenvedélyét még Mikszáth Kálmán is megörököltette: „Jó időkben, rossz időkben buzgón kártyáznak. A legrégebbi párti a biliárd melletti első szobában van, ahol ős- idők óta számos gibicztől körülvéve négy öreg

A történelmi tarokkparti – Ferraris Arthur festménye

úr üti a tarokkot, Jókai, Sváb Károly, Nedeczky István voltak a törzspartnerek, valamint a mindenkori miniszterelnökök, a partnerséget örökölték, mint egykor a primások az esztergom megyei örökös főispánságot.”

A nyugodt visszavonultságban töltött évek alatt egymásután ragadta el mellőle a halál a legjobb barátait és bajtársait, míg végül 1908. szeptember 3-án, életének 77. évében ő is elhunyt. Ugrán a Bölöny család kriptájában helyezték örök nyugalomra.

4.6. Nedeczky Ferike (Franciska)

1857. április 26-án született, római katolikus családban. Édesapja nedeczei Nedeczky István, édesanyja egy somogyi birtokos család leánya, gyulai Gaál Konstancia volt. Keresztszülei Deák Ferenc és nővére, Deák Klára (Osterhuber Tarányi Józsefné) voltak. Deák nagyon szerette Ferikét és hűgát, Emmát (aki 1858-ban született és 1881-ben ment feleségül nagybátyjához Nedeczky Jenőhöz) haláláig gondosan odafigyelt a lányok neveltetésére. Amit a szülők elrontottak, vagy nem tudtak megoldani (főleg anyagi gondokat) azt Deák Ferenc oldotta meg Kund Vince támogatásával. Sajnos a szülők egymásközi viszonya mindjárt a gyermekek születése után megromlott, s még picinyek voltak a gyermekek, amikor a szülők külön költöztek. Mind az apának, mind az anyának állandó anyagi nehézségei voltak, s mindezt tetőzte az elbukott Almássy–Nedeczky féle összeesküvés és az utána következő büntetés.

A lányokat 1867-ig az anyjuk nevelte. Deák a rabságban lévő apjuk helyett rokon kölcsönökkel támogatta a családot, s a kastélyosdombói birtokból Kund Vince által megmentett 10 000 Ft-ot, mint tőkét gondosan megőrizte és kezelte, hogy a lányoknak megfelelő megélhetésük és neveltetésük legyen.

1867-ben a lányok Maria Pröbstl leány intézetébe kerültek. Ahol vallásoktatásban, magyar, német és francia nyelvoktatásban részesültek, valamint többek közt tánc- és zongoraleckéket vettek. Ezen intézeti nevelés – mint az Deák Ferenc precíz könyveléséből kiderül – kosztal együtt félévente 485Ft és 67 fillérbe került.

Néhány év múlva a lányok átkerültek a Barkóczy Pálné igazgatónő által vezetett nőképző egyleti intézetbe. Deák még 1873-ból is őrzött nyugtákat a lányok neveltetésével kapcsolatban. Úgy látta biztosnak, ha az anyagi dolgok kezelése még ekkor is az ő felügyelete alatt folyik. Ezen féltő gondoskodás és atyai jóindulat nem maradt viszonzatlanul. Nedeczky István és két leánya aranyozta be az öreg Deák Ferencnek utolsó Pesti éveit. 1875-ben Nedeczky Ferike feleségül ment nagybölöni Bölöny Józsefhez, a jóvágású, vagyonos, de addig igen léha életet élő földbirtokoshoz. Az esküvő december 21-én a pesti egyetemi templomban volt, mellyel szemben lakott akkor az Egyetem téren a már halálos beteg Deák Ferenc. Deák kedvenc unokahúgának és fáradhatatlan ápolójának eljegyzésére Erzsébet királyné egy értékes és művészileg kidolgozott, monogramos melltűt küldött ajándékba. Deák köztudomásúlag a maga részére soha semmit nem fogadott el, de ezt a melltűt igen. (Ez a melltű utoljára állítólag Barcsay Andorné Balogh Ilona tulajdonában volt 1944-ig.)

A házasság után a férj valamelyest megkomolyodott. Kétszer is volt a Kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa (ami igen sok pénzébe került), s többször is országgyűlési képviselővé választották, de ez utóbbit leginkább csak barátja Tisza István kedvéért vállalta. Bölöny és felesége bőkezű mecénásai voltak a színművészetnek, így sokat áldoztak a nagyváradi Szigligeti Színházra is. Ez a már-már infantilis művészetimádat igen sokba került. S amint a kortársak írták (pl. Nagy Márton) a szépséges Ferikének apósa és sógora halála után kemény kézzel kellett beavatkoznia a birtok irányításába, bár a vagyon még így is jelentősen megcsappant az elődökéhez képest, s a meglévők egy részét is jelzálog terhelte. Az asszony beavatkozására jellemző, hogy a mai napig fennmaradt nyugtákon, a birtokkal kapcsolatos leveleken a „Bölöny Józsefné” aláírás szerepel. Legyen az, például akár a kőművésé vagy a komornyiké.

Bölöny Józsefné Nedeczky Ferike

Mindezek mellett Nedeczky Ferike sem vetette meg a mulatozást. Rendszeres passziójává vált ifjú párok összeboronálása, s állítólag előszeretettel rendezett meg légyottokat a szilas-pusztai kastélyban, illetve annak angol kertjében. Mondják – talán igaz, talán nem – akit ő kinézett magának a személyzet szemrevaló tagjai közül, annak akár tetszett akár nem bizony még az ágyába is bele kellett feküdnie.

Egyébként a házaspárnak nem született gyermeke. Így magukhoz vették a nagyszalontai ügyvéd, képviselő váncsodi és berekböszörményi Balogh László és kiscsepcsényi Sántha Ilona Ida (Jolán) nevű lányát, akit örökbe is fogadtak, s ráhagyták nemességüket is. (Ezt a lépést a Bölöny családnak nem az ún. József-ághoz tartozó tagjai közül néhányan nehezményezték. Lásd a Bölöny családról szóló fejezetben.) Ida (Duca) igen szép leány volt, s ahogy akkoriban mondták „számítás a párta alatt”. Bölönyék olyan háztartást vezettek, hogy sok neves emberrel volt kapcsolatuk. Így történhetett, hogy Idán megakadt a szeme báró Wesselényi Ferencnek (az „árvízi hajós” Wesselényi unokájának), aki 1895-ben, Kolozsváron feleségül is vette a leányt. Báró Wesselényi korai (1918-beli) halála után Ida (Jolán) férjhez ment pechaui és jungferndorfi báró Montbach Imréhez.

Nedeczky Ferike társalkodó nőjével (akit később öregségére „házvezetőnővé” fokoztak le), Kanovics Melani kisasszonnyal, franciául érintkezett, így állandó karban tartotta a francia nyelvtudását. Ennek a nyelvtudásnak jó gyakorlati hasznát vette, közvetlenül az I. világháború után, amikor a „Trianoni határt” francia tisztek tüzték ki Magyarország és Románia közt. A francia tisztek a szomszédos birtokon, Geszten, a Tisza családnál voltak elszállásolva. Tisza igen mogorván fogadta őket, üdvözlésként még a kalapját se volt hajlandó megemelni előttük.

Szilas-pusztán viszont Nedeczky Ferikéék szívélyesen fogadták őket, az anyanyelvükön társalogtak velük. Bölöny Nagyváradról színésznőket és színészeket valamint zenészeket hivatott, s több napig tartó mulatságot tartottak. A mulatozás közben sikerült elintézni, hogy a szilasi birtok a határ innenső oldalára, ne pedig Románia felől kerüljön. A nyakas Tiszák birtokát viszont a felénél kettémet-szették a „szíveslátás” viszonzásaként.

Nedeczky Ferike igen magas kort ért meg. Férje halála után négy évvel, 1934. október 1-jén hunyt el. Katolikus lévén a helyi (biharugrai) református halotti anyakönyvben nem szerepel, csak a községházán vezetett polgári halotti anyakönyvben. Földi maradványai és a kriptából megmaradt márvány fedőlap jelenleg a biharugrai úgynevezett „új”, Bölönyi utcai köztemetőben található meg.

Nedeczky Ferikét még idős korában is szép asszonynak tartották. Különösen Nagy Márton áradozott szóban és írásban a szépségéről. A falubeli, ma még élő cselédek mindegyikének emlékei közül elsőként az a kép ugrik elő Ferikéről, amint gyönyörű ruhájában, napernyővel sétál a kastély parkjában.

4.7. A Nedeczky család leszármazása a XX. század elejéig

- A. Domokos, 1220. fia: ...
- I. ..., fia: **1**.
1. ..., fia: **a1**.
- a1. ..., fia: **b1**.
- b1. I. János, 1335., fiai: **c1-c3**.
- c1 I. László, 1384-ben Mária királynőnek tett hű szolgálatukért testvéreivel közösen megkapták Nedecze falvát, 1412. okl., fia: **d1**.
- d1. I. András, fia: **e1**.
- e1. Balázs, fiai: **f1-f3**.
- f1. III. Miklós, 1458. okl.
- f2. III. János, 1458. okl.
- f3. I. György, 1458. okl.
- c2. I. Péter, 1384-ben Mária királynőnek tett hű szolgálatukért testvéreivel közösen megkapták Nedecze falvát, 1412. okl., fia: **d1**.
- d1. I. Márton, (Spaniknak is nevezték), 1458. fia: **e1**.
- e1. I. Miklós, 1492., Nedecze felét osztályba kapta, gyermekei: **f1-f10**.
- f1. I. Márton, utód nélkül halt meg.
- f2. I. Erasmus, 1505-ben osztozott, fia: **g1**.
- g1. I. Rafael, 1580, 1589, 1591, 1600, 1. felesége: Stanish Horváth Anna, 2. Felesége: Okolicsányi Ilona, gyermekei: **h1-h6**.
- h1. II. András, 1609. Drietomát elcserélte, 1625-ben osztozott.
- h2. I. Dániel, 1625-ben osztozott testvéreivel.
- h3. I. Mihály, felesége: Ormándy Erzsébet; 1625-ben osztozott.
- h4. I. Gábor, 1625-ben osztozott testvéreivel, fiai: **i1-i5**.
- i1. IV. György, 1651, utód nélkül halt meg.
- i2. II. István, 1665. Komárom vármegyében telepedett le, felesége: Bozon Ilona, gyermekei: **j1-j5**.
- j1. II. Sándor, 1684-ben Esterházy Pál nádor titkára volt, 1702-ben birtokaira adományt nyert, 1706-ban II. Rákóczi Ferenc oroszországi követe lett, 1711-ben hazajött Oroszországból, 1713-ban Komárom és Esztergom vármegye alispánja volt, 1714-ben országgyűlési követ volt, 1719-ben halt meg, felesége: Huszár Ilona.
- j2. II. Ferenc, 1702., meghalt 1720-ban, prépost, esztergomi kanonok volt.
- j3. II. Mihály, felesége: Huszár Zsuzsa, 1719-ben főjegyző, 1732–44-ben Komárom vármegye alispánja volt, gyermekei: **k1-k5**.
- k1. VI. István, felesége: Zámory Terézia, gyermekei: **l1-l5**.
- l1. VII. György, felesége: Milkovics Mária, leánya: **m1**.
- m1. Mária, férje: Király Ferenc, leányai: **n1-n2**.
- n1. ..., leány.
- n2. ..., leány.
- l2. IV. Imre, született 1748-ban, esztergomi kanonok volt.

- 13. VIII. István**, Komárom vármegyében szolgabíró volt, Virthen élt; gyermekei: **m1-m4**.
- m1.** *Anna*.
 - m2.** *Zsófia*.
 - m3.** *I. Ignác*, felesége: Radvánszky Julianna, gyermekei: **n1-n2**.
 - n1.** *III. Ignác*, felesége: Nedeczky Apollónia, fia: **o1**.
 - o1.** *VIII. László**, utód nélkül halt meg.
 - n2.** *Emilia*, férje: Bócz (Buócz) Ferenc.
 - m4.** *IV. Lajos*, felesége: Nedeczky Erzsébet, gyermekei: **n1-n3**.
 - n1.** *Alojzia*, férje: Hanicz József.
 - n2.** *Apollónia*, férje: Nedeczky Ignác, fia: **o1**.
 - o1.** *VIII. László*, utód nélkül halt meg (azonos a *-al jelölt **o1**. Lászlóval).
 - n3.** *XI. István*, felesége: Szakmáry Judit, utód nélkül halt meg.
- 14. IX. Ferenc**, felesége: Hladik Anna, Karván lakott, gyermekei: **m1-m4**.
- m1.** *XXIV. János*, utód nélkül halt meg.
 - m2.** *VI. József*, Nagyszombaton volt kanonok, utód nélkül halt meg.
 - m3.** *Borbála*, férje: Nedeczky Ferenc, fiai: **n1-n2**.
 - n1.** *VI. Imre*, 1. felesége: Takács Klára, 2. felesége: Reviczky Janka, gyermekei: 1. feleségétől: **o1-o4**, 2. feleségétől: **o5-o10**.
 - o1.** *XI. József*.
 - o2.** *VIII. Miklós*.
 - o3.** *Ida*.
 - o4.** *Mária*.
 - o5.** *XI. Pál*.
 - o6.** *Jolán*.
 - o7.** *VIII. Imre*.
 - o8.** *I. Gyula*.
 - o9.** *VI. Zsigmond*.
 - o10.** *IV. Antal*, utód nélkül halt meg.
 - n2.** *XXVI. János*, gyermekei: **o1-o5**.
 - o1.** *Árpád*.
 - o2.** *I. Gyula*.
 - o3.** *I. Béla*.
 - o4.** *Eleonóra*.
 - o5.** *II. Kálmán*.
 - m4.** *Anna*, férje: Lendvai János.
- 15. Terézia**, férje: Tersztyanszky Ignác.
- k2.** *Magdolna*, férje: Lehoczky ...
 - k3.** *Katalin*, férje: Újlaki István.
 - k4.** *Ilona*, férje: Újlaki Ferenc.
 - k5.** *VI. Ferenc*, felesége: Benyiczky Johanna; 1727-től szolgabíró, 1738-tól h. alispán, majd Komárom vármegye alispánja, 1757-től kir. tábl. ülnök volt, gyermekei: **l1-l6**.

- 11.** VII. *András*, felesége: felsőbüki Nagy Ágnes; 1757-től Komárom vármegye főjegyzője, 1762-től alispán volt. 1770. „kancell. referend.”
- 12.** III. *Kristóf*, felesége: Fejérváry Kata, gyermekei: **m1-m3**.
m1. *Kata*, férje: Tersztyánszky János.
m2. *Anna*, férje: Majer József.
m3. *Erzsébet*, férje: Nedeczky Ferenc, Görbön lakott, fia: **n1**.
n1. XIV. *Ferenc*, gyermekei: **o1-o2**.
o1. IX. *László*, felesége: Antunovich Izabella, fia: **p1**.
p1. XVII. *Ferenc*.
o2. *Andor*, felesége: Kopácsy Malvina, fia: **p2**.
p2. II. *Béla*.
13. V. *Pál*, utód nélkül halt meg.
- 14.** X. *Ferenc*, felesége: Pyber Zsófia, Virthen lakott, gyermekei: **m1-m8**.
m1. XII. *Ferenc*, születési ideje: 1773. december 10., 1. felesége: Nedeczky Bora, 2. felesége: Tomanek Anna, gyermekei: 1. feleségétől: **n1**, 2. feleségétől: **n2-n4**.
n1. VII. *Imre*, gyermekei: **o1-o6**.
o1. X. *József*.
o2. IX. *Miklós*.
o3. *Ida*.
o4. *Jolán*.
o5. XII. *Pál*.
o6. ...
n2. XXVII. *János*, gyermeke: **o1**.
o1. ...
n3. XV. *Ferenc*, gyermeke: **o1**.
o1. ...
n4. *Eleonóra*, férje: Palkovics K.
m2. IV. *Zsigmond*, Esztergom vármegyében esküdt, insurgents kapitány volt, utód nélkül halt meg.
m3. *Benedek*, 1809-ben a felkelt nemesi sereg hadnagya, 1810-ben esküdt volt Komárom vármegyében, utód nélkül halt meg.
m4. *Zsófia*, utód nélkül halt meg.
m5. VIII. *Gáspár*, felesége: Reinprecht Jozefa; 1819–23. Komárom vármegye főjegyzője volt, majd püspöki uradalmi igazgató lett Vácon, gyermekei: **n1-n6**.
n1. I. *Kálmán*, felesége: Fülöp Ágnes; 1844–48. Komárom vármegye főjegyzője volt, gyermekei: **o1-o3**.
o1. *Tiborc*.
o2. *Ödön*.
o3. *Ágnes*.
n2. *Flóris (Flórián)*, 1811, május 4-én született Komáromban, 1900-ban halt meg Érsekújváron. Jogot végzett, 1847-ben váltótörvényszéki kiadó volt Pesten. A szabadságharc idején 1849. februárjától (vagy 1849. január 16-tól) főhadnagy volt a 60. honvédezászlóaljnál a Központi Mozdó Seregnél, majd Komáromban a II. hadtestben. Klapka 1849. július 7-én (sebesülten) századossá léptette elő. Az

- esztergomi prímási uradalom nyugalmazott főügyészeként, nőtlenül és utód nélkül halt meg.
- n3.** IV. *Károly*, felesége: Pyber Janka; primatialis ügyész volt, gyermekei: **o1-o2**.
- o1.** *Izora*.
- o2.** *Vince*.
- n4.** VII. *Sándor*, 1860. törvényszéki ülnök volt Győrben, utód nélkül halt meg.
- n5.** IX. *Gáspár*, szül.: 1822, megh.: 1893, dömösi plébános, történetíró volt.
- n6.** *Matild*, utód nélkül halt meg.
- m6.** *Cecilia*, férje:?, utód nélkül halt meg.
- m7.** *Erzsébet*, férje:?, utód nélkül halt meg.
- m8.** *Julianna*, utód nélkül halt meg.
- l5.** *Borbála*, utód nélkül halt meg.
- l6.** *Magdolna*, férje: Bokányi András.
- j4.** *Katalin*, férje: Elevenkúti Ferenc.
- j5.** *Éva*, utód nélkül halt meg.
- i3.** IV. *Gáspár*, utód nélkül halt meg.
- i4.** I. *Imre*, felesége: Borsinczky A. – Mária, gyermekei: **j1-j8**.
- j1.** III. *Pál*, 1692. Pozsony vármegyében esküdt volt, utód nélkül halt meg.
- j2.** III. *Ferenc*, fia: **k1**.
- k1.** II. *Lajos*, utód nélkül halt meg.
- j3.** III. *László*, gyermekei: **k1-k3**.
- k1.** IV. *Sándor*.
- k2.** *Éva*.
- k3.** V. *László*.
- j4.** *Zsuzsa*, férje: Murányi Tamás.
- j5.** II. *Zsigmond*, felesége: Fekete Ilona; 1677. osztozott, gyermekei: **k1-k4**.
- k1.** VII. *Gáspár*.
- k2.** IV. *András*, gyermekei: **l1-l3**.
- l1.** VI. *László*, a gróf Pálffyak levéltárnoka volt.
- l2.** III. *Antal*, gyermekei: **m1-m3**.
- m1.** V. *Sándor*.
- m2.** IX. *Pál*, katona volt.
- m3.** *Mária*, férje: Kubinyi Sándor.
- l3.** VII. *Mihály*, kapitány volt, fia: **m1**.
- m1.** V. *Lajos*, 825. Budán.
- k3.** IV. *Mihály*, gyermekei: **l1-l3**.
- l1.** III. *József*, 1771 és 1781 között Komárom vármegye alispánja volt, utód nélkül halt meg.
- l2.** VII. *Gábor*, kapitány volt, utód nélkül halt meg.
- l3.** *Júlia*, 1752, utód nélkül halt meg.
- k4.** II. *Imre*, felesége: Hrabovszky Eszter; 1730. személynöki ítélőmester volt, gyermekei: **l1-l3**.
- l1.** VII. *László*, jezsuita volt.
- l2.** I. *Károly*, felesége: Patvarhelyi Teréz, Lengyel Krisztina gyermekei: **m1-m7**.

- m1.** *II. Tamás*, felesége: Ambró Franciska; Tomajon lakott, apjával (Károllyal) együtt vásárolták a kastélyosdombói birtokot (1767), gyermekei: **n1-n3**.
- n1.** *V. Károly*, veszprémi prépost volt (1826).
- n2.** *II. Rudolf*.
- n3.** *XVI. Ferenc*, szül.: 1769., felesége.: Skerlecz Mária; szolgabíró volt, gyermekei: **o1-o4**.
- o1.** *VII. Lajos*, szül.: 1800., megh.: 1841., felesége: nemeskéri Kiss Emma; a szántói járás szolgabírája volt, gyermekei: **p1-p5**.
- p1.** *XIII. István*, szül.: 1832. március 22., megh.: 1908. szept. 3., felesége: gyulai Gaál Konstancia; 1848–49-ben nemzetőr, huszárcapitány, később egy Habsburg ellenes összeesküvés főszervezője volt. Szabadulása után országgyűlési képviselő és a Honvédegyelet elnöke volt, gyermekei: **q1-q2**.
- q1.** *II. Ferike (Franciska)*, szül.: 1857. ápr. 26., megh.: 1934. okt. 1., férje: nagybölöni Bölöny József, esküvő: 1875. dec. 21., férjével örökbefogadták váncsodi és berekböszörményi Balogh László és kiscsepcsényi Sánta Ilona leányát, Jolánt (Idát).
- q2.** *Emma*, szül.: 1858., férje: Nedeczky Jenő (a nagybátyja).
- p2.** *Ida*, férje: Szabadhegyi Sándor.
- p3.** *I. Ferike*, férje: Botka János (szül.: 1828), férje gazdálkodó Zalaújíváron, táblabíró volt.
- p4.** *Emma*, férje: Botka Imre, birtok: Balatonederics, Kéttornyúlak.
- p5.** *Jenő*, szül.: 1840. márc. 13., felesége: Nedeczky Emma (bátyja leánya), esküvő: 1881.; országgyűlési képviselő volt.
- o2.** *VIII. György*, szül.: 1802, megh.: 1872., felesége: szentgyörgyi Horváth Judit, fia: **p1**.
- p1.** *VII. Zsigmond*, leánya: **q1**.
- q1.** *Emilia*, férje: Vécsey László.
- o3.** *VII. Károly*, m. kir. testőr volt.
- o4.** *V. Antal*, szül.: 1812., megh.: 1875.
- m2.** *Adalbert*, felesége: báró Újváry Anna; megözvegyülése után kanonok volt Veszprém-ben.
- m3.** *II. Ignác*, utód nélkül halt meg.
- m4.** *Erzse*, férje: Jaklin József.
- m5.** *Apollonia*, férje: Taky Imre.
- m6.** *Teréz*, férje: Nedeczky József.
- m7.** *Julianna*, férje: Majtényi József.
- l3.** *IV. József*, felesége: Gömrey Bora; a 7 személyes tábla ülnöke volt, leánya: **m1**.
- m1.** *Mária*, férje: vajkai Vass Miklós.
- j6.** *IX. János*, felesége: Ordódy Zsuzsa, 1665.
- j7.** *IV. István*, gyermekei: **k1-k2**.
- k1.** *VII. Ferenc*.
- k2.** *György*.
- j8.** *V. Gáspár*, jezsuita volt.
- i5.** *I. (Ferenc)*.

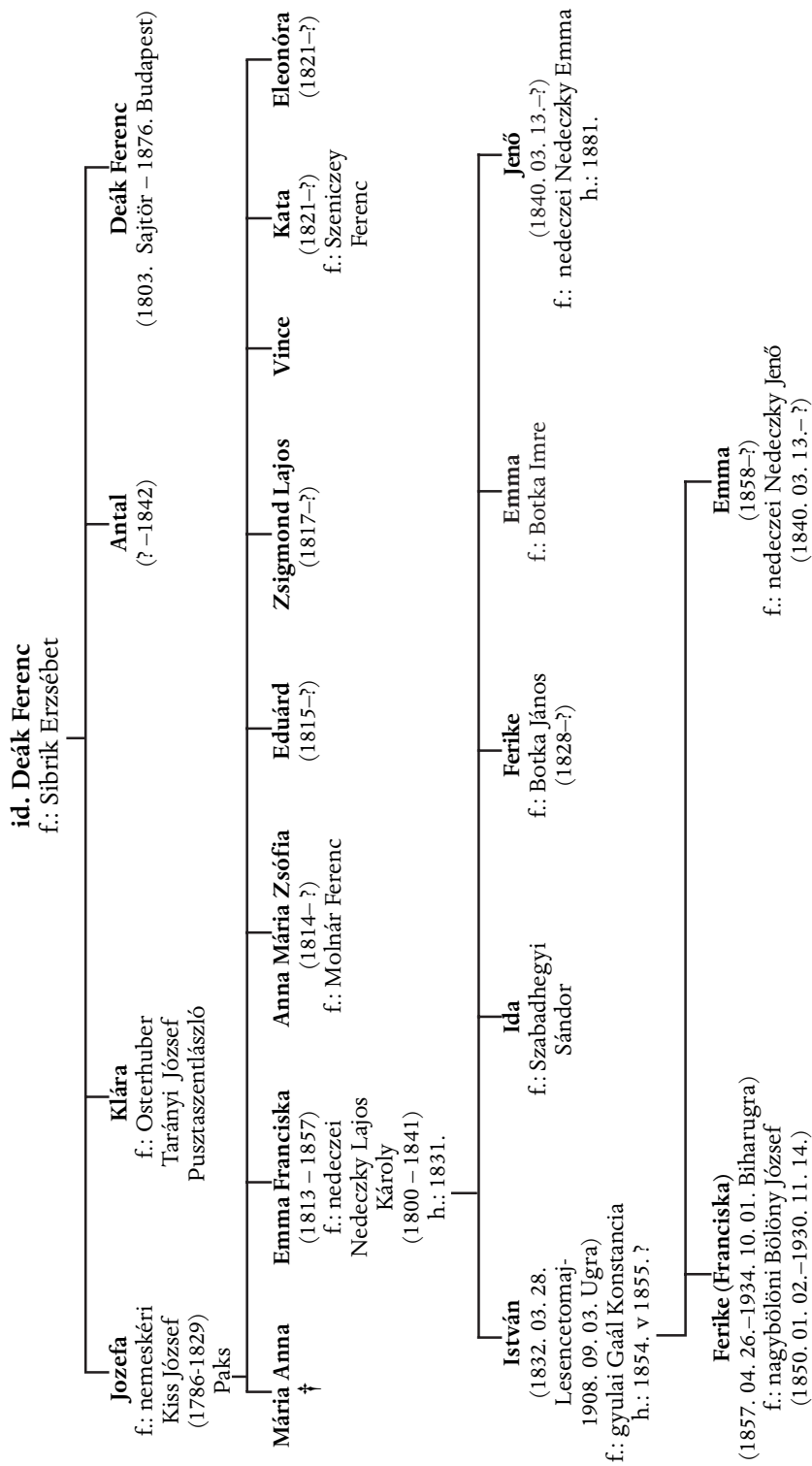
- h5.** *Bora*, utód nélkül halt meg.
h6. (*Erzsébet*).
f3. *I. József*, felesége: *Majtényi Anna*, fiai: **g1-g3**.
g1. *IV. Miklós*, fia: **h1**.
h1. *V. Miklós*.
g2. *I. István*, gyermekei: **h1-h2**.
h1. *III. Gáspár*, leánya: **i1**.
i1. *Judith*.
h2. *Zsuzsanna*, gyermekei: **i1-i2**.
i1. (*Anna*).
i2. *VI. (János)*.
g3. *I. Kristóf*, utód nélkül halt meg.
f4. *I. Tóbiás*, 1505., fia: **g1**.
g1. *II. Tóbiás*, 1584., 1619., fiai: **h1-h5**.
h1. *Dávid*, fiai: **i1-i2**.
i1. *VI. Miklós*, fia: **j1**.
j1. *X. János*, fiai: **k1-k2**.
k1. *V. András*.
k2. *XIV. János*, (kovács).
i2. *VII. János*, 1678., fiai: **j1-j2**.
j1. *IV. László*, 1715., *Kostyánban* lakott, fiai: **k1-k3**.
k1. *II. József*.
k2. *XV. János*, fia: **l1**.
l1. *IX. István*.
k3. *IV. Gábor*, fiai: **l1-l.2**.
l1. *XX. János*.
l2. *VI. Pál*.
j2. *III. Sándor*, felesége: *Hankl Róza*; kuruc kapitány volt, 1709., fiai: **k1-k2**.
k1. *II. (Antal)*.
k2. *V. Mihály*, felesége: *Csefalvay Mária*; a *Tolna vármegyei Görbőn* élt, fiai: **l1-l2**.
l1. *XXI. János*, fia: **m1**.
m1. *VIII. Mihály*.
l2. *XI. Ferenc*, szül.: 1767. febr. 2., felesége: *Nedeczky Erzsébet*; *Tolna vármegye* követe volt, gyermekei: **m1-m3**.
m1. *XIII. Ferenc*.
m2. *Erzsébet*.
m3. *Mária*.
h2. *II. Dániel*, fiai: **i1-i2**.
i1. *III. Dániel*.
i2. *IV. Márton*.
h3. *Jeremiás*.
h4. *I. Zsigmond*, fiai: **i1-i2**.
i1. *II. Pál*, fiai: **j1-j6**.
j1. *VI. Gáspár*, utód nélkül halt meg.

- j2.** V. Péter, jezsuita volt.
j3. IV. Ferenc, utód nélkül halt meg.
j4. I. Antal.
j5. XI. János.
j6. Elek.
i2. II. Gábor, fiai: **j1-j4**.
j1. V. István.
j2. III. Zsigmond.
j3. V. Ferenc.
j4. XII. János.
h5. III. György, 1665., fiai: **i1-i2**.
i1. III. István, kitagadott testvér, Szepes vármegyében, Krompachon élt. Fiai: **j1-j3**.
j1. XIII. János, 1694. jún. 3, gyermekei: **k1-k2**.
k1. VI. András, 1719., fiai: **l1-l2**.
l1. VIII. András, 1755.
l2. XXII. János, 1758., fia: **m1**.
m1. IX. Mihály.
k2. Krisztina.
j2. III. András, 1707. júl. 14.
j3. III. Mihály, 1705., fia: **k1**.
k1. XVI. János, gyermekei: **l1-l5**.
l1. XXIII. János, 1752.
l2. V. Márton, 1769.
l. VII. Pál, utód nélkül halt meg.
l4. IV. Dániel.
l5. Janka, utód nélkül halt meg.
i2. I. Lajos, felesége: Závodszyk Ilona, gyermekei: **j1-j5**.
j1. III. Tóbiás, felesége: Reviczky Ilona, gyermekei: **k1-k3**.
k1. Zsuzsa, férje: Petykó Ádám.
k2. XVII. János, felesége: Jaszenovszky Anna, gyermekei: **l1-l2**.
l1. III. Lajos, felesége: Szinászky Terézia, gyermekei: **m1-m5**.
m1. I. Rudolf, utód nélkül halt meg.
m2. III. Károly, utód nélkül halt meg.
m3. VI. Lajos, Trencsén vármegye főjegyzője volt, 1861., gyermeke: **n1**.
n1. ...
m4. V. Zsigmond, szül.: 1807-ben Nedecen, megh.: 1874-ben Vágújhelyen (?), felesége: Dingha Júlia. Volt hadfi (1824-től 1830-ig a 6. huszárezredben szolgált); jogot végzett, majd ügyvédi vizsgát tett. 1832-ben megyei hivatalnok, a forradalom kitörésekor pedig esküdt volt Trencsén vármegyében. 1848-ban Teplicska mezőváros nemzetőr századosává választották; 1848. október 19-én főhadnagy, majd 1849. áprilisában százados lett a 40. honvéd zászlóaljban. Alakulatával mindvégig Komáromban szolgált, a vár őrségével tette le a fegyvert. A kiegyezés idején ügyvéd volt Vágújhelyen. Fia: **n1**.
n1. XII. István, szül.: 1850., megh.: 1890., felesége: Benyovszky Mária, fia: **o1**.

- o1.** *Napoleon*, szül.: 1886.
m5. *Erzse*, férje: Karcsevszky ...
l2. *Teréz*, férje: Zahoreczky Kristóf.
k3. *Klára*, férje: Turánszky Sándor.
j2. *Júlia*, férje: Újlaki ...
j3. *V. György*.
j4. *Zsuzsa*, férje: Eördögh László.
j5. *II. Kristóf*, Paláston lakott, Hont vármegyében.
f5. *II. György*, 505., gyermekei: **g1-g4**.
g1. *II. Gáspár*.
g2. *III. Márton*, öntőmester volt a sztrecséni várban.
g3. *Orsolya*.
g4. *Katalin*.
f6. *II. László*, felesége: Zamaróczy Margit, leányai: **g1-g2**.
g1. *Katalin*, 1566.
g2. *Sára*.
f7. *IV. János*, 1505., 1574., felesége: Liska Margit, fia: **g1**.
g1. *III. Péter*, felesége: Stupiczky Charitas, fiai: **h1-h2**.
h1. *I. Pál*, felesége: Tatay Zsófia; 1607-ben osztozott testvérével, fiai: **i1-i3**.
i1. *I. Tamás*, 1607.
l2. *VIII. Pál*, fiai: **j1-j2**.
j1. *Illés*, felesége: Nedeczky Judit, aki később Rácsay Miklóshoz ment feleségül, fia: **k1**.
k1. *XVIII. János*.
j2. *IV. Pál*, fiai: **k1-k6**.
k1. *VII. István*, megh.: 1754-ben, esztergomi kanonok, érseki vikárius volt.
k2. *VIII. Ferenc*, utód nélkül halt meg.
k3. *XIX. János*, gyermekei: **l1-l5**.
l1. *X. István*, fia: **m1**.
m1. *XXV. János*, felesége: Vissni ...
l2. *Éva*, férje: Malostinszky ...
l3. *Klára*, férje: Nozdroviczky Jakab.
l4. *II. Károly*, felesége: Megyey ..., fia: **m1**.
m1. *VII. József*, utód nélkül halt meg.
l5. *Anna*, férje: Borsiczky Antal.
k4. *V. Gábor*, utód nélkül halt meg.
k5. *VII. Miklós*, utód nélkül halt meg.
k6. *III. Imre*, utód nélkül halt meg.
i3. *VIII. János*.
h2. *II. Rafael*, 1590., 1607-ben osztozott testvéreivel, fiai: **i1-i2**.
i1. *III. Gábor*, 1625., 1633., fia: **j1**.
j1. *II. Erazmus*, 1660., 1666., 1700., 1708., felesége: Balogh Zsuzsa, gyermekei: **k1-k2**.
k1. *Zsuzsa*, 1719., férje: Libovszky András.

- k2.** VI. *Gábor*, 1719., felesége: leszenyei Nagy Klára, gyermekei: **l1-l4**.
- l1.** II. *Ádám*, megh.: 1761. okt.4-én, pozsonyi, majd 1757-től esztergomi kanonok volt.
- l2.** IX. *András*, 1724., kapitány volt.
- l3.** *Erzsébet*, férje: Doskovszky ...
- l4.** *Mária*.
- i2.** IV. *Péter*, 1660., 1665., 1672., felesége: Zamaróczy Margit, fiai: **j1-j2**.
- j1.** III. *Rafael*, felesége: Fekete Zsófia, fia: **k1**.
- k1.** VI. *Mihály*. 1708., 1726., 1. felesége: Kossuth Anna, 2. felesége: Zathureczky Mária, gyermekei: **l1-l3**.
- l1.** *Mária*, 1740., férje: Jeszenszky Mihály.
- l2.** V. *József*, felesége: Lehoczky Eszter, gyermekei: **m1-m4**.
- m1.** VI. *Sándor*, felesége: Sigler Teréz.
- m2.** VIII. *József*, felesége: Zamaróczy Judit, gyermekei: **n1-n3**.
- n1.** VI. *Károly*, felesége: Bjelik ...
- n2.** *Apollonia*, férje: Révay ...
- n3.** *Anna*.
- m3.** *Mária*, férje: Sándor János.
- m4.** X. *András*, felesége: Kossala Mária, gyermekei: **n1-n7**.
- n1.** *Éva*, férje: Nedeczky Pál.
- n2.** X. *Pál*, szül.: 1797., utód nélkül halt meg.
- n3.** IV. *Ignác*, utód nélkül halt meg.
- n4.** III. *Ádám*, szül.: 1798., fia: **o1**.
- o1.** VII. *Antal*.
- n5.** VI. *Péter*, szül.: 1800., utód nélkül halt meg.
- n6.** XXVIII. *János*, szül.: 1802., utód nélkül halt meg.
- n7.** X. *Mihály*, szül.: 1803.
- l3.** V. *Imre*, utód nélkül halt meg.
- j2.** I. *Ádám*, felesége: Rutkay ...
- f8.** *Lénárd*, 1505.
- f9.** *Britt (Bereck)*, 1505.
- f10.** *Anna*, férje: Zennovich János.
- c3.** II. *János*, 1384., 1412., fiai: **d1-d2**.
- d1.** I. *Gáspár* 1458., 1475.
- d2.** II. *Péter*, 1497., 1497-ben Nedecze felét osztályba kapta, fiai: **e1-e2**.
- e1.** II. *Miklós (Nagy)*, szül.: 1497., megh.: 1526., gyermekei: **f1-f5**.
- f1.** *Anna*, férje: Sztankó Mátyás.
- f2.** *Klára*, férje: Kobilicz Pál.
- f3.** *Bálint*, felesége: Simonyi Krisztina; 1526-ban eladta Nedeczét.
- f4.** *Dóra*, férje: Mitsicz György.
- f5.** V. *János*.
- e2.** I. *Sándor (Sandrinus)*, 1475., 1497., zolnai kapitány, leánya: **f1**.
- f1.** *Zsófia*, férje: Litteraty Péter.

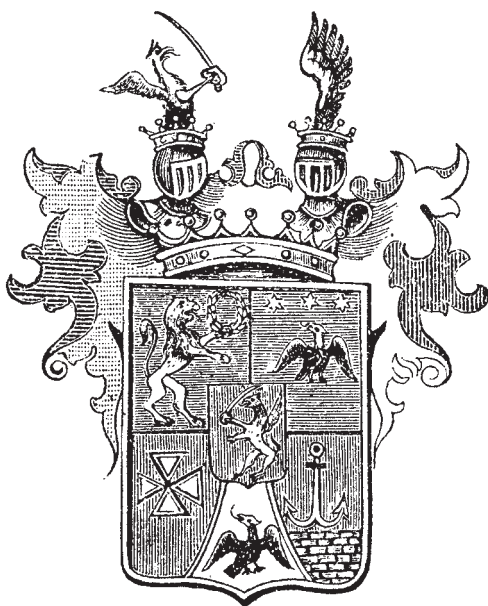
4.8. Deák Ferenc és Bölöny Józsefné Nedeczky Ferike rokoni kapcsolata

5. A Jozsinczyek (Inczédyek)

5.1. Címer

Inczédy (III.) Péter címere 1757-ből (ősi címer): a pajzs kék udvarában álló arany griff, mely jobb első lábával kivont kardot tart, a takarók mindkét oldalról arany-kék színűek.

Az Inczédyek bárói címere

Az Inczédy család címere

Pajzs: csücskös talpú, álló hadi pajzs, mely öt udvarra osztódik, (pajzsfő: 1. és 2. udvar, pajzstalp: 3-5. udvar) úgy, hogy a pajzs alsó részében a pajzstalp középső része (4. udvar) „gúla gyanánt nyúlik be”.

A nagypajzs közepén szívpajzs (boglár pajzs) látható az ősi címerrel, mely kék mezőben álló a jobb első lábában kivont kardot tartó arany griff. A griff jobbra (heraldikai jobb) néző.

A nagypajzs 1., kék mezőjében hátul-só lábán álló, balra (heraldikai bal) néző oroszlán zöld koszorút tart. A 2., kék színű mezőben természetes színű egyfejű sas repül, fölötte három darab hatágú arany csillag ragyog. A 3., vörös színű mezőben ezüst kereszt van. A 4., „gúla alakú” mezőben természetes színű, egyfejű sas repül. Az 5., vörös mezőben

„gúla alakú” mezőben természetes színű, egyfejű sas repül. Az 5., vörös mezőben bástyafal fölött horgony áll.

A nagypajzsot 7 lombú bárói korona fedi, amelyen két 5 lombú koronával fedett sisak áll.

Sisakdísz: a jobb oldali (heraldikai jobb) sisak koronájából növekvő, balra (heraldikai bal) néző kardos griff, a bal oldali sisak koronájából sasszárny emelkedik ki.

Takarók: kék-arany és vörös-ezüst.

A Jozsinczyek bárói címere (1749. december 1.)

A Jozsinczyek címere nagy részben ugyanaz, mint a báró Inczédyeké. A nagypajzs itt is öt mezőre oszlik, s ennek a nagypajzsának a közepén is található szívpajzs az ősi címerrel. A különbség a Jozsinczy és az Inczédy címer között abban van, hogy a Jozsinczy címer nagypajzsának 3., vörös mezőjében egy hullámszó folyam felett látható a horgony, bár az 1901. 11. 6-án elhunyt báró Jozsinczy László

sírtábláján – akárcsak az Inczédy címeren- a folyam helyén kőfal (bástyafal) áll. A 4. mezőben (a pajzstalp közepén) a természetes színű, egyfejű sas arany mezőben repül, az 5., vörös mezőben pedig egy magas oszlop emelkedik.

(A fent említett Josinczy – címer Nagy Iván leírásából ismert. Lásd. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel).

5.2. Az Inczédy család eredete, birtokszerzései és közszereplése

A család Dalmáciából származik. Az első akit a források névszerint említenek a családból Icsvics vagy másnéven Icsevics Márk volt, aki 1480 táján, Mátyás király korában jött Magyarországra, s a törökök ellen vitézül harcolt. Icsevics Márk Dalmáciában többek közt pl. Ince helységet birtokolta. Márk utóda Tamás, ezredes volt és az utódai, Mátyás és Péter nemességüket megerősítő címeres levelet kaptak Rudolf királytól. Péter utód nélkül halt meg. Mátyás Bihar vármegyében telepedett le és dalmát nevét a régi dalmáciai birtokuk után **Inczédy**-re változtatta. A nagyváradi előnevet is ekkor, vagy valamivel ezután vette fel a család. Az 1658-ban meghalt Inczédy (I.) Mihály a második felesége – Csókási Kata (Csókási György leánya) – révén rokonságba került Bornemissza Annával, Apafi Mihály erdélyi fejedelem feleségével. Ezen rokoni kapcsolat, illetve az általa nyert összeköttetés volt az oka, hogy a fent nevezett (I.) Mihály a nagyobb és gyorsabb előrelépés reményében otthagya nagyváradi kúriáját és Erdélybe telepedett. (I.) Mihálynak első feleségétől, Vadas Judittól három fiú gyermeke született: (II.) Mátyás, (I.) Péter és (I.) Zsigmond. Második feleségétől, Csókási Katától 3 fia és két leánya született: (I.) Pál, György, (II.) Mihály, valamint Kata és Erzsébet. (II.) Mátyás és testvérei Apafi fejedelemnél álltak „kegyben, vagy hivatalban”. Amint azt gróf Bethlen Miklós önéletírásából megtudhatjuk annak idején, amikor Apafi Mihálynak megtetszett az özvegy Báthori Zsófia, s feleségétől Bornemissza Annától válni készült, akkor a fejedelem Inczédy (II.) Mátyást küldte asszonykérőbe. Azonban ezt a házasságot az erdélyi urak nagyon elleneztek. (II.) Mátyás utód nélkül halt meg 1678-ban.

(I.) Péter ([I.] Mihály fia) Apafi fejedelem belső kamarása volt, és a lengyel királyhoz járt követségbe. 1667-ben a Portán is járt követségben. 1674-ben 36 évesen halt meg. Egy fia volt: (II.) Péter.

(II.) Péter Fejér vármegye főispánja volt. Két fia született Diósi Druziannától: (III.) Sámuel és (II.) Zsigmond.

Báró Jozsinczy László címerének rajza a sírtáblájáról.

(III.) Sámuel Torda vármegyének főbírája volt 1794-ben. Feleségétől Enyedy Juliannától egy fia született: László, aki valóságos belső titkos, és erdélyi kormányzó tanácsos, valamint a kolozsvári református kollégium igazgatója volt. 1829. július 31-én hunyt el, 53 éves korában. Feleségétől báró Kemény Katalintól – aki 1844-ben hunyt el – nyolc gyermeke született. Három fiú és öt leány. A fiúk közül Sámuel részt vett az 1848-49. évi forradalomban és szabadságharcban.

(II.) Zsigmond őrnagyként szolgált. Két gyermeke volt. (III.) Péter és Teréz

(III.) Péter 1757-ben kapott címeres levelet.

A családnak az előzőekben részletezett ága nemes rendű maradt.

(I.) Zsigmond ([I.] Mihály fia) Cserey Krisztinát vette feleségül. Csak egy leányuk maradt hátra: Klára, akit Szilvási János vett feleségül.

(I.) Pál ([I.] Mihály fia) előbb Apafi fejedelem udvari kincstárnoka, majd az összes kincstári (fiscalis) uradalomnak igazgatója, végül pedig királyi táblai ülnök volt. 1704-ben halt meg. Feleségétől Lipcsey Klárától négy gyermeke született: (I.) József, (II.) Pál, (I.) Gergely és Zsuzsanna.

(I.) **József** 1749. dec.1-én báróságot szerzett és nevét **Jozsinczyra** változtatta. Róla és leszármazottjairól bővebben a következő alfejezetben számolok be.

(II.) Pál 1732-ben nőtelenül, utódok nélkül hunyt el.

(I.) Gergely (I.) Józseffel és (I.) Sámuellel együtt nyert báróságot Mária Teréziától, de míg (I.) József és fiai nevüket Jozsinczyra változtatták, addig (I.) Gergely megtartotta az Inczedy nevet. (Nagy Iván: Magyarország családai). Kempelen Béla: Magyar nemes családok V. kötet, 1913. és az „Erdélyországi királyi könyvek” elment mondanak ennek. A fenti források utalnak arra, hogy (I.) József mellett (I.) Gergely és (I.) Sámuel is felvette a „Josintzi” nevet 1749. dec. 1-én. Akár az előbbi, akár az utóbbi változat, ill. név az igaz az nem változtat azon a tényen, hogy a XIX. sz. elejére az (I.) Gergely féle bárói vonal fiágon kihalt, mivel I. Gergelynek a feleségétől, báró Kendeffy Ágnestől származó két fia – (III.) Pál és (II.) Gergely – fiú utód nélkül halt meg.

(III.) Pálnak feleségétől, Barcsay Ágnestől nem volt gyermeke. (II.) Gergelynek (aki 1816-ban halt meg) pedig csak leány gyermekei maradtak hátra: Ágnes (Rhédey Lászlóné), Zsuzsanna (gróf Lázár Józsefné) és Mária (Petrichevich Horváth Mihályné). (I.) György ([I.] Mihály ötödik fia) Apafi Mihály titoknok volt. Feleségétől Keresztesi Borbálától csak két leány utóda maradt: Krisztina és Borbála. Krisztina előbb nyári Inczedy Istvánné, majd Buda Gáspárné lett, Borbála pedig Benkő Istvánhoz ment feleségül. (II.) Mihály ([I.] Mihály fia) előbb főpostamester, majd kincstárnok volt Erdélyben. 1685-ben Erdély képviselőjeként a bécsi udvarnál is járt. Feleségétől, Nádudvari Annától született fia: (I.) Sámuel, aki (I.) Józsefhez és (I.) Gergelyhez hasonlóan báróságot szerzett.

(I.) Sámuelnek feleségétől, Lészay Annától a következő gyermekei születtek: (II.) Sámuel, (II.) György, István, (IV.) Mihály, Teréz és Ágnes.

(II.) Sámuel bárónak feleségétől, Vitéz Évától csak egy leánya született: Teréz (Könczey Józsefné). Így a család ezen ága fiágon bezáródott.

(II.) György bárónak feleségétől, gróf Vass Ágnestől egy fia született: (IV.) Sámuel, akinek a felesége gróf Haller Zsófia volt.

István bárónak a felesége báró Bánffy Ágnes volt, akitől öt gyermeke született: Ágnes (Vucs Mártonné), Anna (Székely Jánosné), (V.) József, Erzse (Keczeli Andrásné) és (VI.) Mihály. (V.) József bárónak feleségétől, Keczeli Ágnestől két gyermeke született: (III.) Zsigmond (akinek felesége Simándi leány volt) és Zsuzsanna (kinek az első férje Kőszeghy László, a második pedig Vita Sámuel volt).

(VI.) Mihály bárónak és feleségének, Hatfaludy Druzsának két fia volt: (VI.) László és (III.) Gergely.

(VI.) László bárónak Becze leány volt a felesége és négy gyermekük született: (VI.) László és három leány.

(III.) Gergely bárónak és feleségének, Tarcza Rózának egy leánya volt: Jozefa (Tarcza Jánosné).

Így a család ezen ága is bezáródott fiágon.

(IV.) Mihály báró és leánytestvérei, Teréz és Ágnes is utód nélkül haltak meg. A család többi tagjait lásd a családfán.

Az Inczedy család Apafi fejedelemsége idején Alvincen és Borberekén is nyert jószágot, s azzal együtt az ott fekvő Zrebernyik várát, mely az Inczedy családból kivált Jozsinczy családra szállt át.

5.3. A Jozsinczy család kiválása az Inczedy családból

Inczedy (I.) Pálnak a fia, (I.) József (1678–1750) – aki 1736-tól Erdély ítélő-mestere volt – 1749. december 1-én két fiával, (II.) Józseffel és (III.) Mihállal, testvérével (I.) Gergellyel, valamint unokaöccsével, Sámuellel egyetemben Mária Teréziától önálló báróságot kapott. Míg pl. (I.) Gergely megmaradt az Inczedy név mellett, s a saját ágát e néven terjesztette, addig (I.) József és a nejétől, báró Jósika Judittól született két fia (II.) József és (III.) Mihály a Jozsinczy nevet vették fel, megkülönböztetve magukat az Inczedy család többi ágától. A Jozsinczy (Josinczy) név a Jósika ([I.] József feleségének a családneve) és az Inczedy nevekből tevődött össze. A család teljes neve: Inczedy de Várad, vagyis váradi Inczedy. Így jött létre egy új nevű bárói család.

A családalapító Inczedy (I.) József előbbi nevét egészen haláláig megtartotta, mely 1750-ben következett be. Maros sz. királyon, az általa épített családi sírboltba temették el. A Jozsinczy család fiúi ágon 1901. november 1-én halt ki. Ekkor halt meg báró Jozsintzy László. Őt Ugrán a Bölöny család családi sírboltjába temették.

5.4. A Jozsinczyek (Josintzyek) Biharugrán (Ugrán)

A Josinczy család a Bölönyek révén került kapcsolatba Ugra községgel. Mégpedig oly módon, hogy báró Josintzy László (1800–1862) és Gentsy Gismunda (1802–1842) leányát, Karolinát (1829–1879. 07. 28.) vette feleségül id. nagybölöni Bölöny Sándor, Ugra földesura. Bölönynek hatalmas (30000 holdas) birtoka volt, de legszívesebben Ugrán lakott. Kastélyt is építtetett itt. Felesége, a nagy műveltségű Josintzy

Karolina már szívesebben lakott Nagyváradon, de a kellemesebb évszakokat ő is itt töltötte Ugrán, s csak télire költöztek be Váradra. Nemcsak Karolina, hanem a szülei és az öccse, László (1834–1901. 11. 06.) – az utolsó Josintzy (Jozsinczy) – is kötődnek Ugrához, ugyanis itt (pontosabban Szilas-pusztán) temették el őket, a Bölönyek családi sírboltjába, mely a II. világháború után átkerült a községi ún. „új” temetőbe.

Száz évvel ez előtt a falu közepén lévő Bölöny kúria egyik szárnyának oldalfalán a Bölönyek, a másikon a Josintzyek címere díszelgett. Később – 1911 után – amikor az épület iskola lett a címerek lekerültek a régi helyükről.

5.5 A Jozsinczy (Inczédy) család leszármazása

- A. Icsevics Márk**, 1480. körül élt, a török ellen vitézül harcolt, a dalmáciai *Incze* helységet birtokolta, utóda: **I.**
- I. Icsevics Tamás**, ezredes volt, utóda: **1-2.**
- 1. Icsevics I. Péter**, utód nélkül halt meg, nemességét Rudolf király megerősítette.
- 2. Inczédy I. Mátyás**, Bihar vármegyében telepedett le, s a nevét *Inczédy*-re változtatta, az ő idejében vette fel a család a nagyváradi előnevet is, nemességét Rudolf király megerősítette, fia: **a1.**
- a1. I. Mihály**, 1658-ban halt meg, 1. felesége: Vadas Judit, 2. felesége: Csókási Kata, gyermekei: **b1-b8.** (1. feleségétől **b1-b3.**, 2. feleségétől. **b4-b8.**)
- b1. II. Mátyás**, 1678-ban halt meg.
- b2. II. Péter**, 1674-ben halt meg, 36 éves korában, 1. felesége: Gazda Mária, 2. felesége: Szigethy Sára, fia: **c1.**
- c1. III. Péter**, Fejér vármegye főispánja, felesége. Diósi Druzianna, fiai: **d1-d2.**
- d1. III. Sámuel**, 1734-ben Torda vármegye főbírája, felesége: Enyedy Julianna, fia: **e1.**
- e1. II. László**, valóságos belső titkos tanácsos, erdélyi kormányzó tanácsos, a kolozsvári református kollégium igazgatója volt, 1829. 07. 31-én halt meg 53 éves korában; felesége: báró Kemény Katalin, aki 1844-ben hunyt el, gyermekei: **f1-f8.**
- f1. IV. László**, felesége: Thuri Kata.
- f2. Kata**, férje: Toroczky László.
- f3. V. Sámuel**, felesége: Mohai Kata.
- f4. Anna**, 1. férje: Zeih László, 2. férje: Lészay Lajos.
- f5. II. Sándor**, 1844-ben halt meg, felesége: gróf Bethlen Borbála.
- f6. Zsuzsa**, férje: Barók János.
- f7. Júlia**, férje: Bokros Lajos.
- f8. Karolina**, férje: Vass Ferenc.
- d2. II. Zsigmond**, őrnagy volt, gyermekei: **e1-e2.**
- e1. IV. Péter**, 1757-ben címeres oklevelet kapott.
- e2. Teréz.**
- b3. I. Zsigmond**, felesége: Cserey Krisztina, leánya **c1.**

- c1.** Klára, férje: Szilvássi János.
- b4.** I. Pál, Apafi fejedelem udvari kincstárnoka, a kincstári uradalomnak igazgatója, királyi táblai ülnök volt, 1704-ben halt meg; felesége: Lipcsey Klára, gyermekei: **c1-c4**.
- c1.** I. József, Erdély ítélőmestere volt, 1678-ban született és 1750-ben halt meg, Mária Teréziától báróságot nyert és nevét *Jozsinczy*-ra változtatta, felesége: báró Jósika Judit, fiai: **d1-d3**.
- d1.** I. László, tüzér százados, utód nélkül halt meg
- d2.** II. József, főkormányzói titkár, 1712-ben született és 1764-ben halt meg, felesége: Bíró Anna, gyermekei: **e1-e7**.
- e1.** I. Sándor, Kolos vármegye főbírája volt, 1794, felesége: Gáborffy Erzsébet utód nélkül halt meg.
- e2.** I. Lajos, felesége: Kún Ágnes, gyermekei: **f1-f5**.
- f1.** Ágnes, férje: Máté Farkas.
- f2.** Júlia, férje: Boér Sándor.
- f3.** II. Lajos, 1. felesége: Bíró Anna, 2. felesége: Bánffy Ágnes, gyermekei: **g1-g3**.
- g1.** Miklós.
- g2.** Berta.
- g3.** Ilka, férje: Sebesi István.
- f4.** Judit, férje: Kandó József.
- f5.** Zsuzsa, férje: Gerendy ...
- e3.** III. László, utód nélkül halt meg.
- e4.** Károly, felesége: gróf Földváry Kata.
- e5.** Júlia, férje: Kendeffy Pál.
- e6.** Kata.
- e7.** III. József, gyermekkorában halt meg.
- d3.** III. Mihály, felesége: Diószeghy Ágnes, gyermekei: **e1-e4**.
- e1.** V. Mihály, 1. felesége: Dániel Bora, 2. felesége: Szászernyei Erzse, gyermekei: **f1-f2**.
- f1.** Klára, férje: Décsey László.
- f2.** V. László, 1800-ban született és 1862-ben halt meg, felesége: Gentsy Gismunda (1802–1842), mindketten Ugrán lettek eltemetve, gyermekei: **g1-g2**.
- g1.** Karolina, 1829-ben született és 1879. 7. 28-án halt meg, Ugrán (Szilas-pusztán) lett eltemetve, férje: *nagybölöni Bölöny Sándor* (1828. 3. 10–1892. 6. 13.).
- g2.** VII. László, 1834-ben született és 1901. 11. 6-án halt meg, utód nélkül, az ő halálával halt ki férfiágon a *Jozsinczy család*, Ugrán (Szilas-pusztán) lett eltemetve.
- e2.** IV. József, Kolozs vármegyében volt főbíró, 1815.
- e3.** Ágnes, 1.férje: Gillény Dániel, 2. férje: Boda József.
- e4.** Júlia, férje: Csóka Sámuel.
- c2.** II. Pál, 1732-ben halt meg, 36 éves korában.
- c3.** I. Gergely, báró, megmaradt az Inczedy név mellett, felesége: gróf Kendeffy Ágnes, fiai: **d1-d2**.
- d1.** III. Pál, utód nélkül halt meg, felesége: Barcsay Ágnes.

- d2.** *II. Gergely*, 1816-ban halt meg, felesége: Barcsay Karolina, gyermekei: **e1-e3.**,
mindhárom leány, így ez a bárói vonal 1816-ban fiúágon kihalt.
- e1.** *Ágnes*, férje: Rhédey László.
e2. *Zsuzsa*, férje: gróf Lázár József.
e3. *Mária*, férje: Petrichevich Horváth Mihály.
c4. *Zsuzsa*, férje: Toldalaghy János.
- b5.** *I. György*, Apafi Mihály fejedelem titoknoka volt, felesége: Keresztesi Borbála,
gyermekei: **c1-c2.**
- c1.** *Krisztina*, 1. férje: nyári Inczedy István, 2. férje: Buda Gáspár.
c2. *Borbála*, férje: Benkó István.
- b6.** *II. Mihály*, erdélyi főpostamester, majd később kincstárnok, 1685-ben Erdély
követe volt a bécsi udvarnál, felesége: Nádudvari Anna fia: **c1.**
- c1.** *I. Sámuel*, báróságot szerzett (1749-ben), felesége: Lészay Anna, gyermekei: **d1-**
d6.
- d1.** *II. Sámuel*, báró, felesége: Vitéz Éva, leánya: **e1.**
- e1.** *Teréz*, férje: Könczei József.
- d2.** *II. György*, báró, felesége: gróf Vass Ágnes, fia: **e1.**
- e1.** *IV. Sámuel*, 1819., felesége: gróf Haller Zsófia.
- d3.** *I. István*, báró, felesége: báró Bánffy Ágnes, gyermekei: **e1-e5.**
- e1.** *Ágnes*, férje: Vucs Márton.
e2. *Anna*, férje: Székely János.
e3. *V József*, felesége: Keczei Ágnes, gyermekei: **f1-f2.**
- f1.** *III. Zsigmond*, felesége: Simándi ...
- f2.** *Zsuzsanna*, 1. férje: Kószeghy László, 2. férje: Vita Sámuel.
- e4.** *Erzsébet*, férje: Keczei András.
e5. *VI. Mihály*, felesége: Hatfaludy Druzsa, fiai: **f1-f2.**
- f1.** *VI. László*, felesége: Becze ... gyermekei: **g1-g4.**
- g1.** *VIII. László.*
- g2.** ? leány, akinek a keresztnévét nem ismerem.
g3. ? leány, akinek a keresztnévét nem ismerem.
g4. ? leány, akinek a keresztnévét nem ismerem.
- f2.** *III. Gergely*, felesége: Tarcza Róza, leánya: **g1.**
- g1.** *Jozefa*, férje: Tarcza János.
- d4.** *IV. Mihály*, utód nélkül halt meg.
d5. *Teréz.*
d6. *Ágnes.*
d7. *Erzsébet*, férje: Sárossy János.
d8. *Katalin*, férje: Harinnai Ferenc.

6. A Kölcsey család

6.1. Címer

A Kölcsey és a tőle a XIV. sz. után levált Kende család címere majdnem teljesen megegyezik. A Kende család ősi címere – Nagy Iván leírása szerint – „egy sárkánytól körített vért, melynek kék udvarában férfi kar könyöklő helyzetben, három szál kinyílt rózsát tart, fölötte jobbról félhold, balról aranycsillag ragyog.” De van olyan forrás is, amely szerint a kar nem három szál rózsát, hanem három szál liliomot tart. A Kölcsey címerben ezen felül szerepel még két kettős halom is.

A kölcsei Kende család címere

6.2. A család eredete

„A Kölcsey nemzetség már ember emlékezettől fogva Szatmár megyében törzsökösnek tartatott. A nemzetség levéltárában vagynak levelek fel a 13. Századig. A nemzetség s a megyeiek elejétől fogva úgy hitték, hogy eredetünket Ázsiából vesszük, s javainkat *ex prima occupazione et divisione regni** birjuk. – Ez a nemzetségi régiség el nem korcsosult ivadékban arisztokráciai büszkeséget is ugyan, de szeretetet is táplál a hon, a nemzet és nemzetség iránt. „

*Az ország első elfoglalása és felosztása óta.

A fenti idézet Kölcsey Ferencnek Szemere Pálhoz 1833. március 20-án Pozsonyból kelt leveléből való.

A család tehát származását a honfoglaló ősökig vezette vissza (de genere). A Kölcseyek a Sente Mágócs nemzetség (de genere Sente – Magoc) leszármazottjai, akik magukat Ond vezér leszármazottjainak tartották. A Nadányi Zoltán által szerkesztett 1938-as Bihar vármegye monográfiájában a vármegyében de genere Sente – Magoc-nak Kölcsey Pétert és Sámuel (1830) nevezi meg. Nem jelöli, hogy velük a nemzetség kihalt volna. A család Nagy Iván (családfa-kutató, történetíró) szerint is Ond vezérig viszi vissza eredetét. A Magyar Országos Levéltárban található iratokban 1262-ből Kölcsey Mátyás van elsőként a családból névszerint megemlítve. Tőle indítható a családfa.

A XIV–XV. században a Kölcsey családból kivált a Kende család, amely később további ágakra tagolódott (kölcsei, csekei, cégényi, dányádi).

6.3. Kölcsey (IV.) Péter és közeli rokonai, valamint az Ugra községhez fűződő kapcsolata

Kölcsey (IV.) Péter 1797. április 27-én született Álmosdon, id. Kölcsey (III.) Péter (aki előző év augusztusában hunyt el) utószülött fiaként. Édesanyja a Bölöny család ún. Ádám-ágából származó Bölöny Ágnes volt, akihez a gyermekei nagyon ragaszkodtak (főként (V.) Ferenc, a költő, aki nem is heverte ki igazán szülei, de főleg imádott édesanyja korai elvesztését). (IV.) Péter még nem volt 5 éves sem, amikor 1802. februárjában elvesztette édesanyját is.

Az édesapa, id. Kölcsey (III.) Péter halála után Kölcsey (I.) Sámuel (id. Kölcsey (III.) Péter nagybátyja) vette védőszárnyai alá az özvegyet és az árvákat. (I.) Sámuel „túlélte házanépét”. Id. (III.) Pétert még legényként vette magához, s megházasította. Id. (III.) Péter halála után az özvegyet és az árvákat, mint örökösait tartotta magánál, s 1801. végén bekövetkezett halálakor rájuk hagyta vagyonát.

Kölcsey (IV.) Péternek négy testvére volt. Egy leány Mária, aki csak kb. 1 évet élt, és három fiú: (V.) Ferenc, (III.) Sámuel és (III.) Ádám. (V.) Ferenc 1790. augusztus 8-án a Közép-Szolnok vármegyei Sződemeteren született anyai dédnagyanyja, Büdeskuty Zsigmondné házában, s 1838. augusztus 27-én halt meg Csekén. Ő volt a Himnusz szerzője. (III.) Sámuel születésének időpontját nem ismerem, csak a születési helyét. Álmosdon született, s itt igazgatta a családi birtokot. 1814. májusában megnősült, feleségül vette Fényes Klárát, akitől később egy leánya született: Klára. A házassága után a testvérek közül csak ő maradt Álmosdon. (V.) Ferenc és (III.) Ádám a Szatmár vármegyei Csekére, **(IV.) Péter pedig felesége birtokára, Ugrára költözött.** (III.) Ádám közel egykorú volt (IV.) Péterrel, s az utalásokból következtetve, akár ikrek is lehettek. Mindenesetre neki is csak a születési helye ismeretes előttem. (III.) Ádám is Álmosdon született. 1814-ben egyszerre döntöttek úgy (IV.) Péterrel, hogy katonák akarnak lenni. 1823. decemberében (III.) Ádám megnősült, elvette Szuhányi János alispán kedvenc leányát Jozefint, azaz Pepit Csengerből. 1825. március 20-án született fiuk, Kálmán, akit a nagybátyja (V.) Ferenc fiaként szeretett. Hozzá írta a Parainesist 1837-ben, mely a költő „filozófiai végrendelete”. Kálmán korán, 24 évesen, 1849-ben hunyt el. (III.) Ádám két évesen hagyta árván fiát. Közös gazdaságban gazdálkodott (V.) Ferencsel. A közös gazdaságra (III.) Ádám viselt gondot, de nem sok szerencsével, aminek a következménye az eladósodás lett. (V.) Ferenc abban bízott, hogy (III.) Ádám szorgalma és felesége öröksége révén kilábal a „bukásból”, s osztályrészéért annyit ad, hogy ő Pestre mehessen, de a gazdag Szuhányi még kedvenc leányának sem adott pénzt. Rövidesen (III.) Ádám meghalt. Így (V.) Ferenc terve nemhogy meghiúsult, hanem a visszajára fordult. Neki kellett támogatnia (III.) Ádám árván maradt családját.

Mint fentebb említettem (IV.) Péter és (III.) Ádám katona szeretett volna lenni, ezért bátyjuk (V. Ferenc) 1814. tavaszán tanulni vitte őket, hogy „céljokra készen legyenek”. (III.) Ádámot Pestre Péchy Mihály generálishoz, (IV.) Pétert pedig Pozsonyba vitte. (V.) Ferenc, a barátai segítségét is igénybe véve, a távolból féltve figyelte öccseinek nevelését és pályakezdését.

Néhány évvel később (a pontos dátumot sajnos nem ismerem) **(IV.) Péter** meg-nősült. **Elvette feleségül** a jómódú **Bölöny Esztert, Bölöny József és Ugray Julianna leányát**. Egy leányuk született, **Lenke**, akit a családban Lenkának becéztek. Lenka valamely okból kifolyólag aprógyermek korában Csekén, Ferenc nagybátyja házában nevelkedett. (V.) Ferenc nagyon ragaszkodott a csöppnyi leánykához, aki még beszélni sem tudott amikor Csekére került. A költőt nagyon megviselte az elválás (kb. 1823-ban) Lenkától. Lenke a Magyar Országos Levéltárban található Kölcsey iratok egyikén, mint Szilágyiné van feltüntetve, de egyebet sem róla, sem a férjéről, sem az esetleges gyermekeikről nem találtam.

Az, hogy Kölcsey (IV.) Péter a házassága után mennyi időt töltött Ugrán nem ismeretes, de életének utolsó éveit bizonyosan itt töltötte. A leírások szerint az ugrai emberek nagyon szerették és tisztelték őt. Elsősorban embersége, jóindulata miatt. *Kölcsey (IV.) Péter 1851. január 29-én Ugrán halt meg és itt is temették el.* Erről az ugrai ref. egyh. halotti anyakönyvében a következő bejegyzés olvasható: „A szelíd Emberbarát Tek. Költsey Péter Úr Ugra Helységének egyik közbirtokosa, a Költsey család utó ivadéka meghalt 1851-dik év Januárus hó 29k napján melybeli vizi kórságba eltemetődött azonn hó 31dik napján hideg tetemei felett Halotti imát tartván a Helybéli Lelkész. Tanitást pedig Harsányi Lelkész Tiszt. Szondi Lajos Úr.”

A Biharugrai Ref. Egyházközség Levéltárában találhatóak azok az iratok, amelyek megőrizték az id. Bölöny Sándor által készítettett családi sírkövek feliratait (3 db sírkő). Ezen sírkövek egyikén a következő volt a felirat:

*„E sírkő alatt nyúgosznak:
Kölcsey Péter – meghalt 1851-dik év Januárus 29én élt 63 éveket, – Nője Bölöny Eszter meghalt 1858-dik évben, élt 67 éveket – és Bölöny Ágnes kisasszony – meghalt 1850-dik év September 20-án élt 60 éveket.
Béke poraikra.
Bölöny Sándor”*

Mind az anyakönyvi bejegyzésben, mind a sírkő feliratában ellentmondásokra akadtam. Az anyakönyvben olvasható: „a Költsey család utó ivadéka” bejegyzés alapján arra a következtetésre juthatnánk, hogy Kölcsey (IV.) Péter halálával a család férfiágon kihalt, de ez nem igaz, mert a család több tagja is később halt meg, mint (IV.) Péter (pl.: testvérbátyja (III.) Sámuel, aki 1858-ban halt meg, valamint több unokatestvére is).

A másik ellentmondás a sírfeliratban van, mely szerint Kölcsey (IV.) Péter 63 évet élt. A valóságban azonban csak az 53. születésnapját élhette meg, mivel az álmosdi anyakönyv szerint 1797-ben született (illetve keresztelték meg), s 1851. januárjában halt meg.

Kölcsey (IV.) Péter szegről-végről még az Ugray családdal is rokonságban állt, mivel bátyjának (III.) Sámuelnek leánya, Klára mezőtelegdi Miskolczi Lajoshoz ment férjhez 1835-ben. Ennek a Miskolczi Lajosnak pedig **Ugray Bora** (Miskolczi Istvánné) volt az üknagyanyja. (Lásd az Ugrayak családfáját.)

Kölcsey (IV.) Pétert minden bizonnyal a Bölöny család akkori ugrai temetkezési helyén az ún. Apátnyara nevű dombon temették el. Ezt a dombot a XX. sz. második felében Nagy Viktor-dombjaként emlegették a helybeliek. A domb legtetetjén Ugray Györgyné Bölöny Anna sírja volt. Ezt a dombot 1971-ben a termelőszövetkezet teljesen elhordta. Ebből töltötték fel az ún. Bai-telep, illetve a szakosított szarvasmarhatelep területét.

Felmerül még esetleges temetkezési helyként az Ugray család sírboltja, mely a református templom északi oldalától kb. 1,5–2 méterre állott. De ennek a valószínűsége kisebb, mint az előzőé, mivel mintegy 20 évvel korábban Bölöny Annát is az Apátnyaran temették el.

6.4. A Kölcsey család leszármazása

(Az Országos levéltárban található iratok szerint eredeztetve.)

A. Kölcsei I. Mátyás, 1262. utóda: **I.**

I. I. Dénes, fiai: **1-5.**

1. I. János, fia: **a1.**

a1. III. Miklós, fia: **b1.**

b1. I. Péter, fia: **c1.**

c1. I. Lajos, 1787. fia: **d1**, vele egy időben élt még Kölcsey Jakab, András, Balázs és László.

d1. I. Ferenc, 1544. fiai: **e1-e2.**

e1. II. Gáspár, fia: **f1.**

f1. I. Zsigmond, fiai: **g1-g3.**

g1. III. Péter, fia: **h1.**

h1. I. Boldizsár, 1701., felesége: Almásy Margit, fiai: **i1-i2.**

i1. II. Ferenc, szül.:1709, meghalt: 1737., felesége: Lővey Borbála, Csekén élt, főszolgabíró volt, fiai: **j1-j5.**

j1. I. Sándor.

j2. II. György, fiú utód nélkül halt meg.

J3. I. Sámuel, felesége: Félegyházi Julianna. Álmosdon telepedett le, ott szerzett javakat. „Túlélte házanépét”. Korán elhunyt testvérének II. Dénesnek fiát, III. Pétert még legényként magához vette, s megházasította. III. Péter halála után annak árváit és özvegyét, mint örököseit tartotta magánál, s rájuk hagyta vagyonát. Gyermekai: **k1-k2.**

k1. I. József, fiú utód nélkül halt meg.

k2. Boriska, élt kb. 1 évet, Álmosdon lett eltemetve.

j4. III. Ferenc, fiai: **k1-k4.**

- k1. II. Lajos, fiai: 11-12.**
11. II. István.
12. II. András.
k2. I. Pál, fiú utód nélkül halt meg.
k3. II. Sámuel, fiai: 11-12.
11. II. Boldizsár.
12. III. Bálint.
k4. III. Dénes, fiai: 11-12.
11. IV. Ferenc, fiú utód nélkül halt meg.
12. Károly, fiú utód nélkül halt meg.
j5. II. Dénes, fiai: k1-k4.
k1. I. István.
k2. III. Péter, szül.:1752., meghalt: 1796. aug. Táblabíró volt, Álmosdon lett eltemetve. Felesége: Bölöny Ágnes, meghalt: 1802. febr. Gyermekei: 11-15.
11. Mária, élt: 1 évet.
12. V. Ferenc, szül.: 1790. aug. 8., Sződemeter, meghalt: 1838. aug. 27., Cseke. Költő, a Himnusz költője. Jogot végzett, kiváló szónok volt. 1812-től 1814-ig Álmosdon lakott. 1812-ben vette át a „Jószágokat”. 1814. májusában, III. Sámuel házassága után elhagyta Álmosdot. 1814. tavaszán két öccsét (III. Ádámot és IV. Pétert), mivel azok katonák akartak lenni, tanulni Pestre, illetve Pozsonyba vitte. Később III. Ádámmal közös gazdaságuk volt. A gazdaságra III. Ádám viselt gondot, de nem sok sikerrel, aminek következménye az eladósodás lett. V. Ferenc abban bízott, hogy III. Ádám a szorgalma és felesége öröksége segítségével kilábal a „bukásból”, s osztályrészéért annyit ad, hogy ő Pestre költözhessen, de III. Ádám idő előtt meghalt. III. Ádám fiát, Kálmánt fiaként szerette. Egy ideig magánál tartotta öccse IV. Péter még beszélni is alig tudó leánykáját (Lenkét). A gyermek volt az egyetlen időtöltése az idő tájt. Nagyon fájt neki amikor 1823-ban visszaadta a gyermeket. Soha nem nősült meg, s utód nélkül halt meg.
13. III. Sámuel, Ő irányította az álmosdi birtokot. 1858-ban Álmosdon halt meg. Felesége: Fényes Klára. 1814-ben kötött házasságot, gyermeke: m1.
m1. Klára, férje: Miskolczy Lajos (1811–1891), 1835-ben kötöttek házasságot. Leszármazottjuk: mezőtelegdi Miskolczy Etelka, akinek a révén a „Kölcsey írá- sok” a Magyar Országos Levéltárba kerültek.
14. III. Ádám, Álmosdon született. 1827-ben Csekén halt meg. Házasság: 1823. december. Felesége: Szuhányi Jozefin (Pepi) Csengerből (Szuhányi János alispán kedvenc leánya, de III. Ádám „bukása”, majd halála után Szuhányi nem segítette anyagilag leányát.). 1814-től katonának tanult Pesten, majd a Ferenc bátyjával (V. Ferencsel) közös gazdaságot igazgatta Csekén, de belebukott, s rövidesen meg is halt. Fia: m1.
m1. Kálmán, szül: 1925.március 20. Meghalt: 1849.
15. IV. Péter, szül.: 1797. április 27., Álmosd, meghalt: 1851. január 29., Ugra, felesége: Bölöny Eszter, leánya: m1.

m1. Lenke, férje: Szilágyi...

k3. II. Sándor.

k4. II. Bálint, fiai: l1-l3.

l1. V. Mihály, szül.: 1788., meghalt:1866. Csekei birtokos. Kölcsey (V.) Ferenc unokatestvére, akivel előbb még jó baráti, rokoni kapcsolatban álltak, de később birtokperük támadt egymással. Kölcsey (V.) Ferenc 1837. szeptemberében így írt kettőjük viszonyáról: „Már virult minden, midőn Kölcsey Mihály ördögi düh következtében a népét fellázasztotta, s az egész határt feldúlatta. Kétszáz holdnál több tavaszvetésem, s minden kaszálóm teljesen elpusztították, sőt az őszivetésben is meg vagyok akadályoztatva. S így hát egész évre kenyér és jövedelem nélkül hagyva.”

l2. VI. János, szül.: 1791. (1837-ben, még élt.)

l3. Gábor, szül.: 1794., meghalt: 1872. Leánya: m1.

m1. Antónia.

i2. IV. Zsigmond, fia: j1.

j1. V. János, fiú utód nélkül halt meg.

g2. III. Gáspár, fia: h1.

h1. III. Zsigmond, fia: i1.

i1. I. Imre, fia: j1.

j1. Dávid, fia: k1.

k1. II. László, fia: l1-l2.

l1. IV. Gáspár, fiai: m1-m3.

m1. III. Sándor, fiú utód nélkül halt meg.

m2. III. József, leánya született.

m3. II. Imre, fiú utód nélkül halt meg.

l2. III. László, fiai: m1-m3.

m1. V. Zsigmond.

m2. III. István, fiú utód nélkül halt meg.

m3. III. György.

g3. II. Zsigmond, 1642.

e2. III. János, fiú utód nélkül halt meg.

2. Nagy Jakab.

3. Farkas (I.) András, fiú utód nélkül halt meg.

4. Költsey I. Mihály, 1344., fiú utód nélkül halt meg.

5. Kende (I.) Miklós, utódai: a1-a2.

a1. Bornemissza (I.) György, fia: b1.

b1. (II.) János, fia: c1.

c1. Bornemissza (I.) Gáspár, 1544., fiú utód nélkül halt meg.

a2. Kende (II.) Miklós, fia: b1.

b1. (I.) Bálint, fiai: c1-c2.

c1. (II.) Péter, fia: d1.

d1. (II.) Mátyás, fia: e1.

e1. M...

c2. Lőrinc, fiai: d1.

-
- d1.** (II.) Mihály, fia: **e1.**
e1. (I.) Ádám, fia: **f1.**
f1. (III.) Mihály, fia: **g1.**
g1. (II.) Ádám, fia: **h1.**
h1. (IV.) Mihály, fia: **i1.**
i1. (I.) László, fia: **j1.**
j1. (IV.) János, fia: **k1.**
k1. (II.) Pál, fiai: **l1-l2.**
l1. (II.) József.
l2. (III.) András.

V. Biharugra (Ugra) néhány irodalom- és színháztörténeti nevezetessége

A községnek több ilyen nemzetessége is van, amelyeket most megpróbálom röviden bemutatni.

A mai Magyarország területén itt, Ugrán töltötte az utolsó éjszakáját Petőfi Sándor. A költő és családja 1849. július 18-án, útban Bemhez itt, a református paplakban pihent meg. 1849. július 5-től 17-ig Júliával és Zoltán fiával Orlay Petricsék rokon házában tartózkodtak Mezőberényben. Július első felét a világtól elzárva, családjával együtt töltötte a költő. Közben be-bejárt Gyulára a megye főjegyzőjéhez, Szakál Lajoshoz. (Ezt Gyulán a Petőfi tér melletti ház falán emléktábla örökíti meg.) Július 16-án Arad felé akart indulni, de a kocsirúd eltörött, s így vissza kellett fordulnia. Itt, Mezőberényben érte utol őt a régi barátja Egressy Gábor (a Szózat zeneszerzőjének Egressy Béninek testvére) és Kiss Sándor ezredes, s együtt indultak útnak Bemhez. Velük ment Júlia és Zoltán is, akiket később Tordán hagyott a hadba induló Petőfi, de Ugrán még együtt szálltak meg Soltész János tiszteletesnél. Arany Jánosnak egy 1858-as jegyzetében a következőket olvashatjuk a fentiekkel kapcsolatban:

„...Mező-Berényből Váradra, s onnan Erdélybe ment, hogy Bemhez csatlakozzék; de útját nem Szalontának, hanem Ugrának vette, mely falu attól oldalvást esik. Ott a papnál volt szállva, s a pap néhány sorban megírta nekünk, az ő megbízásából, hogy köszönt, és hogy megy Erdélybe. Ez volt utolsó izenete. Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb amúgy, s ő sietett-meghalni.” Petőfi Sándor nevét és rövid itt tartózkodását Bölöny József emléktáblával örökítette meg a református paplak oldalán.

A református paplakon ezenkívül még egy emléktábla található, mely a napjainkban sajnos már csak kevesek által ismert *Kiss Irén színésznő* emlékét őrzi. Kiss Margit Irén 1866. március 1-jén született Ugrán. Kiss Károly református lelképásztor és Csécsi Nagy Mária idősebb leányaként. Húga Bella (Izabella Cornélia) akivel haláláig együtt élt 1868. június 27-én született. A leányok itt Ugrán töltötték a gyermekkorukat, itt nevelkedtek. A szülőkkel gyakran jártak be Debrecenbe. A családfő 1878-ban bekövetkezett halála után az özvegy és két leánya elhagyatottan és elszegényedve élt Debrecenben. Ekkor döntött úgy Irén, hogy színésznő lesz. Az elhatáro-

Petőfi Sándor

zást tett követte, s lassan az ország egyik legjobb és legismertebb színésznője lett. Debrecenben kezdte a pályáját, s csak tizennégy évi vidéki szereplés után, 1905-ben került fel Budapestre, ahol először a Vígszínház, majd 1912-ben a Nemzeti Színház szerződtette. Óriási színésztehetségek mellett mutatta meg tehetségét, s lett a Nemzeti Színháznak örökös tagja.

Természetes humora és aranyos kedélye miatt elsősorban a komikai szerepkörben aratott sikert. Nagy sikereket ért el Csiky Gergely „A nagymama” című darabjában, mint Langó Szerafin, Szigligeti Ede „Liliomfi”-jában, mint Kamilla, s ugyancsak Szigligetitől „A mama”-ban, mint Mogoriné, Oscar Wilde „Bunbury”-jében, mint Augusztá, Molière „Tudós nők”-jében, mint Belise, James Barrie „Vén lányok”-jában mint Patty, valamint az „Osztrigás Mici”, a „Te csak pipáld Ladányi”, az „Egy magyar nábob”, és a „Süt a nap” című darabokban, hogy csak a legjelentősebbeket említsem.

A Blaha Lujza emlékalbumban az alábbiakat olvashatjuk róla: „Kiss Irén már kezdő korában is komika volt. Ismerte önmagát. Ez a tudatos szerepkör megválasztása egyenesen imponáló. Lényében van valami sajátosan vidám szatirikus vonás. Milyen kitűnő genre-kép az ő postamesternője a Süt a nap-ban, vagy zsémbes, de jó szívű szakácsné a Zenebohócokban. Mind-mind csupa nevetető alak, de mind emberi, mind igaz”.

Betegsége miatt 1932-ben visszavonult. 1942. február 25-én hunyt el, Budapesten. Neve méltatlanul merült feledésbe napjainkban.

Ugra szülte az ún. népi írók egyik legnagyobb egyénisége Szabó Pál is. 1893. április 5-én született Ugrán, az Alsósonon. Az iskolát ugyanúgy járta, mint a többi parasztyerek, de rengeteget olvasott. Mindent, ami a kezébe akadt. Álmaiban kollégiumba szeretett volna járni, s tudós emberré válni. A valóság azonban más volt. 12 éves korától pásztorkodott és napszámot is vállalt. 1909-ben édesanyja kőműves inasnak adta. Majd jött az I. világháború. Az első sorozáson alkalmatlannak találták, ám azt megbélyegzőként élte meg. Elment hát Pestre dolgozni. Az 1915. október 15-i sorozás után azonban be kellett vonulnia a 37. közös gyalogrendhez, Galíciába, majd innen az olasz frontra került. Megjárta Doberdót, Isonzót. 1918. november 19-én káplárként tért vissza falujába. Elkapta az akkori idők forradalmi szele, aminek következtében 2 év helyi internálásra ítélték. Azt hogy ennyivel megúszhatta, az jórészt Nagy Imre ugrai református lelkipásztornak is köszönhető. Részt vett az Ifjúsági Kör munkájában, melyet aztán később betiltottak. Többedmagával megalakította az Ifjúsági Önképzőkör Sportegyesületét. Azután írónak fogadták a község házára, majd az 1920-as években újra kőművesként dolgozott. 1922. október 22-én feleségül vette Kiss Etelkát, aki élete végéig segítette őt.

Első írása a Körös-vidék 1927. február 18-i számában jelent meg a község háza új írógépevel kapcsolatban. Ennek sikere arra készítette Szabó Pált, hogy írjon. De megírni még mindig egyszerűbb mint megjelentetni. Végül az is sikerült Tildy Zoltán nyomdájánál 1930-ban. Ez volt az „Emberék”, amelynek visszhangja nagy és jó volt. Móricz Zsigmond az akkori magyar irodalom legnagyobb ígéretének mondta. Ezek után egyre többet írt. Az 1932-es időközi választáson őt jelölték

képviselőjüknek a kisgazdák, de ekkor elbukott, ám a pártszervezésben továbbra is részt vett.

Három társával elkezdte szerkeszteni a „Komádi és Vidéke” című lapot, de a vármegye ezt egy idő után nem engedte. 1935-től a Kelet Népét szerkesztette, amit aztán Móricznak adott át, hogy a Szabad Szó élére állhasson, de ehhez már Pestre kellett költöznie.

1939. Péter-Pál napján Makón megalakították a Nemzeti Parasztpártot, melynek programját a Szabad Szó 1939. július 16-i – Szabó Pál által írt – vezércikkéből ismerhették meg az olvasók.

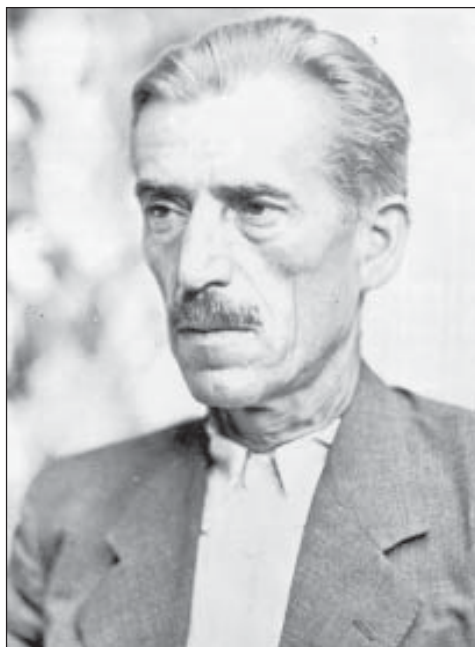
1940. őszén feszültségek keletkeztek a párton belül és többek közt emiatt az író hazaköltözött Biharugrára, és a háborús években itt írt. 1944. őszén Budapestre ment és a fővárosban élte át annak ostromát. 1945-ben egy félreértés – vagy talán hatalmi érdekek – miatt átmenetileg a szovjet hatóságok őrizetébe került. Az ügy tisztázása után ismét hazatért szülőfalujába, Biharugrára. Hamarosan a Nemzeti Parasztpárt egyik országos vezetőjének hívták. Az 1945. novemberi választások során Bihar megye képviselőjeként jutott be a parlamentbe.

1945 és 1948 között a parasztpárti hetilap a „Parasztújság”, majd 1949-től az egységesített falusi lap, a „Szabad Föld” főszerkesztője volt. Dózsa-regényének megjelenésekor megkapta a Baumgarten-díjat. 1950-ben József Attila-díjat, 1951-ben és 1954-ben Kossuth-díjat kapott. Tagja volt az Írószövetség elnökségének, miközben változatlanul országgyűlési képviselő maradt. 1954-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke, 1959-ig az Elnöki Tanács tagja volt. 60. születésnapján kezdte el írni 3 kötetes önéletrajzi művét, a „Nyugtalan élet”-et.

Számos kiadásban jelentek meg könyvei. Igazi sikereket a történelmi regényeivel ért el, amikben sikerült a saját élményeiből elővarázsolnia népének múltját. Sikeres filmforgatókönyveket is írt. Ezek közé tartozik a „Talpalatnyi föld”, a „Csempészek” és az „Isten malmai”.

1970. október 31-én hunyt el tüdőrákban. Biharugrán a Bölönyi utcai temetőben helyezték örök nyugalomra.

Sokan látogatják meg ma is biharugrai házát, nagy alkotásainak meghitt születési helyét, ahol a dolgozószoba, a családi hajlék emlékházként vár mindenkit.

Szabó Pál, az író

A Szabó Pál emlékház

Függelék

Anjou-kori oklevél 1325-ből

1325. jún. 30.

A váradi kápt. előtt Zatha-i László fia László c. saját és fiai: Beke, Mihály és Gergely nevében is Mgramonustura nevű, Bihar (Byhoryensis) megyében fekvő örökölt birtokuk szabályos felét, örökölt részüket, 70 már teljesen megkapott, akkor forgalomban levő új dénármárkáért eladja a személyesen jelen lévő Danela fiainak: Juvan-nak és Lőrincnek, valamint ugyanazon Danela fia Olivér (Olyuerius) fiának, Andrásnak minden tartozékával és hasznával, és azokkal a jogokkal, amelyekkel László c. és fiai és elődeik bírták. László c. és fiai vállalják, hogy Mgramonustura békés birtoklását Danela fiai és Olivér fia András, valamint utódaik számára biztosítják. Ha ezt nem tudják megtenni, akkor bármely megyében található birtokaikat, de különösen ugyanazon a Zatha birtokon levő birtokrészeiket kötik le, miként László és fiai önként előre vállalták. Erről a kápt. függőpecséttel ellátott privilegiális oklevelet állít ki. D. die Domin. prox. an. oct. fe. Nat. B. Johannis bap. István prépost, János olvasó-, Miklós éneklő- és Jakab örkanonok, nr-ek idejében. A.

Eredeti: Arch. Stat. Jud. Bihar, Ugray-Bölöni cs. lt. 5. 1. (Df. 278 489.)

Alul chirographált; a fényképen függőpecsét szalagja látszik.

Másolat: Dl. 86 973. XVIII. századi.

Kiadás, kiadva: Doc. Trans. II. 367-368.

Fordítás: Doc. Trans. II. 151-152. (Román nyelvű)

(Forrás: Anjou-kori oklevéltár IX. 1325. Szerkesztette: Géczi Lajos Budapest–Szeged, 1997.)

Az első ugrai anyakönyv első oldala

*Az önálló ugrai egyházközség ebben a megkereszteltek, az egyház által megfenyítettek, házassalándók, az életet a halállal felváltók, és azok a dolgok amik emlékezésre méltóak.
A felvétel idején*

*ezen földön élőknek
igen kiváló és nemes urai
Ugrai Sándor
Ugrai László
Ugrai József
és a gyámság alá
vetett özvegy Ugrai József is.*

*Héty Ferenc V. D. M.
(azaz lelkipásztor)
Darózi Márton
iskolamester
Szokoli Mikály főbíró
Z. Pap János kinevezett egyház gondnok
Oremus András
Bai János presbiterek
Szokoli István templom szolgáló*

1765. aug. 14.

„Az Ugrai Ekleziáról való jegyzés

Nagy Tiszteletű Esperes Balogh Péter Úr 1842-dik év Őszelő hó 22-kén kelt kör levele következtébe, az Ugra Ekleziának történetét leakarván írni. Fájdalommal vagyok kéntelen nyíltan kimondani, hogy ezen Ugrai Ekleziának nem írták kezdetét, a kibocsátatása idejét, s ők utánna valójáról tudakozódván mind a Helység, mind az Eklezia Levéltárainak felhányása végén se tudtam kipukátolni nem tudtam, hanem ami az Ugrai Eklezia régiebb Tagjainak nem kevés gyalázattal válik, a most fenn álló Templomnak mely 1772-dik évbe épült fundamentuma mikori azt is homáj fedi. Beszélnek azt is ugyan ezen mostani Templom előtt vala egy sövényből készült Templom a mostaninak fundamentumára építve, de hogy ez mikor melyik évbe készült s minő formája vala, és mitsoda felül írások lehetnek rajta arról senki semmit nem tud. Igen kikerő azomba hogy megvetvén az akkor élő emberek a mostan fent álló Templom fundamentumát, a Tatároktól kik akkor gyakran szente széjjel pusztítottak az Országba el kergettettek, s félbe hagyódott az építés. Amikor idővel a futás után egy néhányan vissza széledtek, kevesen is lévén, költségek nem lévén nem folytathatták tovább a kőből már elkezdett Templomot hanem sövény Templomot építettek a kő fundamentumra, de Ez csak hozzá vetés nem lévén rólla sehol semmi jegyzés. E mellett a sövény Templom mellett volt egy nagy vastag gerendákból össze vágott Fa torony fel állítva mely még minek utánna a mostan álló Templom felépült is szolgált és használódott egész 1800-k évig amikor oszta a Templom nap nyugati végébe építették egészen kőből igen csinos formás tetővel egy Torony, de nagyon magas lévén a szél annyira meggyengítette, nem csak hanem fészkekből is kimozdította czipra és hármás Strukturájú tetejét hogy a veszedelemtől tartván az akkori Elöljáróság kéntelen volt 1831. dik évbe leszedetni, és amint most van egy szerűen beküpoztatni. A mostan fenn álló Templom épült 1772. dik évbe melynek külső formája nem egészen négy szegű, hanem a napkelet felől való végén egy kis kerkség van ahova járnak az iskolás gyermekek Tanítójukkal egyetembe az Isteni tiszteletkor.. a Stukatorjának a közepén van egy Circulus ahova ez a Szent Írás beli Hely van fel írva: Ez Hely nem egyéb hanem Istennek Háza és Menyeknek kapuja. I. Mózes XXVII. 17. A Templom mellé délről van ragasztva egy kis Portcus, melynek Frontján ez az Írás látszik: Épült MDCCCLXXVII-k Újra kimeszelődött MDCCCXXXI-dik esztendőben. A mostani Toronyról az Anya-Könyvbe ilyen jegyzetek találtatnak:

A Torony kezdett építettetni 1796-k esztendőben letéve annak fundamentumát az akkor élő Földesurak és Asszonyok u.m.: ... T. Ugrai Józsefné Nagy Asszony, T. Ugrai György Úr és élete párja Nagy Bölöny Anna, T. Ugrai Lajos Úr és T. Ugrai Ágnes Kis Asszony, lévén a Prédikátor Héti Ferencz, Főbíró Ms, Papp János, Curátor Balla Mikály. A Gomb feltétetett 1800-k évben Sept. 1-ő nap, bezindelyeztetett 25 Ockt. , a Harangok feltétettek 15-e Nov. az egész Torony tökéletességre vitetett 1801. július 28-kán ezzel a Torony elkészült 1800-k esztendőben.

Harang van a Toronyba Kettő Egyik nagyobb, másik Kissebb. A nagyobbikban ez az írás van a Fülénél GOSS MICHA ANTONI ZECHENTER IN OJEN ANNO 1728. A Harang derekán keres Nagy Ugrai Harang. az alsó szélén Makai István Fő Binóságába hozatott, Kiss Péter és Notár Czelédi Gergely által. A Kissebik Harangon ez az írás látszik. Az Ugrai Reformata Sz. Ekleia öntette Anno 1806-ban.

Az Ugrai Ekleziának Anya-Könyve kezdődik 1765-dik évben. Héti Ferencz Prédiká-

torságába, Darórtzi Márton Rektorságába Levén Fő Biró Szokoli Mikály, Pap János 2-dik Biró és Vitze Curátor Oromus András Eskütt, Szokoli István Egyházi. Tek. Ugray József Fő Curátor.

Ugra Helységének Földes Ura volt az 1325-ik évtől fogva az mind Polgári mind Katonai érdemekkel díszlett Ugray Család. Az említett évbe megvette Ugrát Danela Rufus Prof Anthától, akinek fia Olivér már 1325-dik évben a Danela nevet megváltoztatta Ugraira és nevezte magát Ugrai Olivérnek, Donátot nyert az Ugrai család Ugrára Mátyás királytól s attól az időtől fogva egész 1838-dik évi Szent György hó 30-káig szakadatlanul az Ugrai család bírta Ugrát, amikor annak sarjadéka Tek. Ugrai Ugray Ágnes Kis Asszony meghalálózván, mint Földes Urak be ültek Ugrába minden háborittatás nélkül a boldogult Ugrai Ágnes Legöregebbik Leány Testvéjének Néhai Nagy Bölöny József Ur özvegyének Néhai Ugrai Ugray Julianna Asszonynak négy élő gyermekei úgy mint Néhai Miklós Sámuel Ur elmaradt özvegye T. Bölöny Julianna Asszony, Tek. Bölöny Károly Ur, Tek. Bölöny Eszter Asszony Tek. Kölcsey Péter Ur élete párja és Tek. Bölöny Ágnes Kis Asszony.

Az Ugrai Családnak mint Ugra Helysége több mint háromszáz évtől fogva való Földes Urának micsoda befojása lehetett az úgy nevezett Refomátzióba, semmit rólla nem tudhatni, de a Refomatio Historiája sem említ róllok semmit.

Micsoda Patroczinumai lehettek az Ugrai Családnak az itt megtelepedett Ekkleziához az is homájba van nem lévén rólla semmi jegyzés, de ha volt is , hogy csekély lehetett onnoan következtetni mivel ma annak semmi nyoma nincs.

Az Ugrai Ekkleziának eleitől fogva kik lettek légyen Lelkipásztorai arról egy bizonyos Lelkipásztor de aki se nevét se az esztendő számát fel nem jegyezte, ilyen jegyzését találhatni a Régi Anya Könyvbe” Minthogy arról hogy kik lettek légyen az Ugrai Ecclesiába az Evangyeliom Szolgái ember emlékezetire semmi jegyzés nem találtatott a leg régibb lakosok közül egy Balla Mikály nevű becsületes Presbyter atyánkfia mint egy 87-dik évben ... és így számlálta elő.

1. Alföldi, kinek kereszt nevét meg nem tudta mondani, 2. Földesi , ennek se, 3. Marosi János, 4. Sárjai András, 5. Bátorai István, 6. Marosi János, 7. Hunyadi István, 8. Tokai József, 9. Halász István, ki itt Ugrán temettetett el, 10. Tiszt. Héti Ferencz, hozatott Püspöki Rektorságából, és temettetett el itt Gyánba 1788-ba, 11. Tiszt. Szatmári István, hozatott Sarkadról eltemettetett H. K. Kovátsba 1790-be , 12. Tiszt. Hajdu Ferencz szolgált 1776-tól 1781-ig a parochialis istálló körül az emelésbe megszakadván lett szerentsétlen szaporítója az Ugrán meg holt egygy pap számának, 13. Tiszt. Mészáros Mikály, szolgált 1781-től 1790-ig. 14. Tiszt. Kállai Nagy János az Ekklesia szenteltette fel, ment MezőGyánba, onnan Sz Jánosra ahol megholt 1834-be, 15. Tiszt. Fodor János szolgált 1793-tól 1795-ig. 16. Tiszt. Munkátsi József hozatott Belényesből, ment B. SzentMártonba onnan KissSzántóra ott megholt. 17. Tiszt. Váti Sándor az Ecclesia exmittáltatta, ment Bojtra onnan Csökmöre ott megholt 18. Tiszt. Váradi Fekete József hozatott N. Kerekiből, ment H. Kovátsiba ott megholt. 19. T. Nagy Sebestény H. K. Kovátsiból innen ment K. Gyánba, onnan Apátiba innen nyugalomba vette magát s tulajdon jószágába Vántsodra költözött hol mind e mai napig él jó egészségbe. 20. T. Fekete József hozatott Okányból 1819-k innen mentter Sarkadra, s két évig lévén ment Fenesre hol megholt. 21. Mile László 8 év szolgálattya után ment N. Zerindre onnan B. Böszörménybe ahol megholt. 22. Soltész János ki most is ott szolgál-rendelődenn Ugrára Árpádról 1830-dik évbe.

Clenodiumai vagy szent edényei az Ugrai Ekklesiának. Egy zöld mázos 27 itzés cserép kanta melybe a Templomba szokták Őri szent vatsora kiszolgáltatója alkalmából a bort ilyen felül írás van rajta: Az Ugrai R. J. SZ. EK. SZÁM. K: B.M. KÖL. M: I: 1827.

Két cízín kanna az egyik 5 itzés ez az írás találtatik az oldalán Isten Ditsős. vette Balog Mikály az Ugai Ekklesiának Anno 1734. amásik 4. itzés forma semmi más rajta nem találtatván, ki tsináltata nem tudatik.

Két pohár egyik kevés híján egy itzés ezüstből tsináltatott Talpas belől arannyal fúttatott minden írás nélkül, de a mellyről az Anya Könyvbe ilyen jegyzés találtatik. 1807. 25. Marty Néhai T. Ugrai György özvegye Tekintetes Nagy Bölöni Bölöny Anna Asszony készítetett a maga tulajdon költségén az Őr Asztalához való ezüst pohárt, mellyre illendő, hogy az adó neve feljegyeztesse.

A másik pohár egy meszejes ez is ezüst kívül belől arannyal fúttatott régi és már ótskás, és romladozott. minden más nélkül lévén kól vette magát s ki által ajándékozott az Ekklesiának nem tudhatni.

Két tárgyrok egyik tsupa ezüst, mellyről a Szent Kenyér osztatik a népnek ez is a Nagy Bölöni Bölöny Anna Asszony ajándéka az 1807-k év Matius 25-k napján.

A másik Tányér cízín melly Kenyér alá szokott tevődni, nints rajta semmi írás.

Az Őr asztalához tartozó Szent Rühák Van három Satros abrosz mellyek közzül az egyik Néhai Tek. Ugray Ágnes Kiss Asszony, másik Ugrai Lakos Öreg Bálint Mikály élete párjának Kornits Katalinnak ajándéka a harmadik ki ajándéka legyen nem tudhatni. - Egy nagy Virágos kik sejem Széles arany tsipkével való Keszkenő Tek. Ugray Ágnes Kiss Asszony ajándéka. Egy másik virágos veress sejem ezüst tsipkével ismet egy fehér sejem arany csipkével, imet negy fehér patyolat aranny virággal ki varrottak, nem különben egy nagy zöld csikkal készült a szélén körül nagy virággal festett rojtos keszkenő, de a mellyeket hogy kik adtak legyen homáj fedi. Vegne van egy Kiss veress gyolts kendő melybe a Szent Kenyér takantatik Kinek ajándékozója volt Ugrai Tisztartó Molnár Ferentz Őr élete párja Albenth Thérézia.

Van az Őr Asztalán egy Keresztelő edény cízínből, mellyet egy nagy tanka keszkenő fűd ajándékozta a takaróját Ugrai Lakos Vass Ferentz.

Egy Szent Kés, mellyel a Sz Kenyeret szokták fel vágni, tsináltatta Predikátor T. Fekete József Őr es felesége Bojti Súsanna Asszony 1822-dik esztendőbe Februarius 23-k napján Patai János Ugrai Kovács Mester által.

Az Ugrai Anya-Ekklesiának lány Ekklesiája tulajdon képpen nints hanem az Ugrával eszakra határos Peterdi púsza, mellyet Néhai Tekintetes Ferdeny Antal birt Ferdeny Antal és József Urak Özvegyei binnak Ugrához tartozónak mondódkatik annyiba, hogy rendszerint Ugrai Lakosok az oda való Felügyelő gazdák és cselédek, következés szerint gyermeküket Ugrán kereszteltetik, s halottaikat Ugrán temettetik el.

Az Ugrai határon van három púsza 1-ő Peszere hol hajdanán Falut mondanak lenni és azon elpusztult Falu még fenn maradt Templomának romjaiból hordottak az Ugraiak a most fent álló Toronyoknak fundamentom köveit. 2-dik Kis Ugra vagy Hodáj. Itt hajdant amint mondják Kolostor völt, de most már semmi nyoma nem látszik. 3-dik Ugrai erdő.

A fentebb említet Peterdi pusztán is mondanak valami Templomot hogy lett volna és onnan is hordtak az Ugraiak követ a Torony tsinálás alkalmával, de ennek is már ma Sem

nyoma, Sem formája nem látszik, de hogy ott Hejség létezett abból hihető, hogy azt a hejet mellyen a Templom vőlt most is Teleknek nevezik.

Ugránn ezidő szerint Helvétziai Hitvallású felekezetnek száma összesen 1475. Vagynak ezen kívül egy nekány Romai Catholicusok is, de minthogy ezek nem ...es Lakosok számba tökéletesen nem vetődhetnek_ azok kik rendesen Ugrai Lakosok mint egy 15-en lehetnek_

Innen amonnan össze szedte, Le írta és a Nagy Tiszteletű Szalonthai Egyház Vidéknek alázatosan be mütattya

Soltész János mk
ezidő szerint Rendes Lelkész.”

Bölöni Anna hagyatékának rendezése

„Fő Tiszteletű Egyházkerületi Gyűlés!

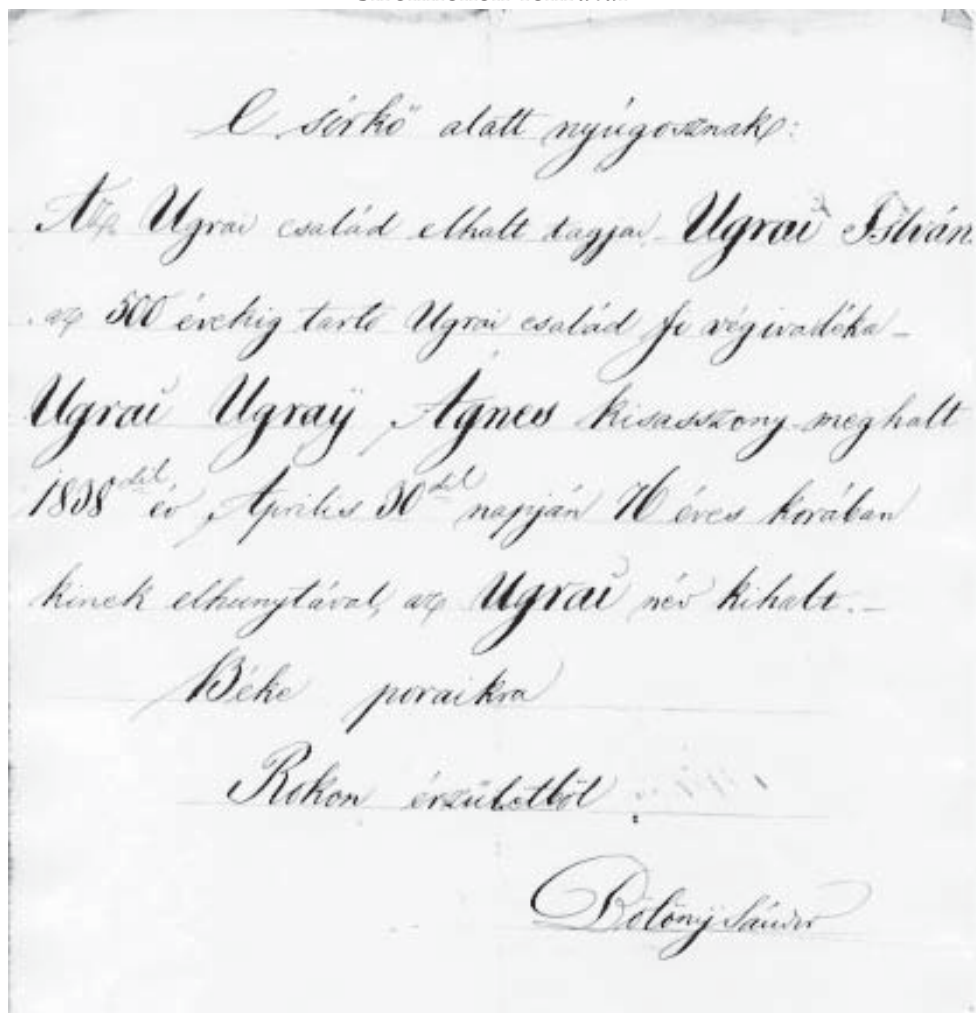
Nekai Ugrai Györgyné Bölöni Anna asszony, ki az 1832-ik év Böjtmás hava 19-én halt meg, végrendeletének 7-ik pontjában, hagyott a ' Debreczeni ref: anya iskolában tanuló szegény ifjak számára 1000 V.. forintot . _ Ezen hagyomány későn jutott az iskolának tudomására is; – azután pedig testamenti executor Bölöni László Úrnak egyszer egy, máskor más üriügy alatti biztatgatásai miatt, sikeres lépés iránta nem tétetett. _ Kevés esztendőekkel ez előtt Bölöni László Úr meghalt, és hátra hagyott massaja csőd alá jutott; _ és midőn én a nevezett hagyomány iránt a' végrendelező Ugrai Györgyné asszony örököszeit felszólítottam, ezek először egyik a' másikhoz, később pedig a' végrehajtó Bölöni László Úr massájára utasítottak, azt állítván, hogy azon pénz miből ezen legatumnak ki kelle fizettetni, Bölöni László Úr kezénél volt, 's így az ő massájában maradt. _ Vizsgálódtam azon massa körül a' csődperi ok iratokból, 's úgy találtam hogy az olly bizonytalan valami, a' mihez hogy belőle kaphasson az iskola, semmi reményem nem lehet. _ Mellőzve tehát azt, egyenesen megidéztettem Táblabíró Bölönyi Károly urat , mint néh: Ugrai Györgyné asszony egyik örökösét; _ megjelenési határ időül, közelebbi április eleje tűzetvén ki neki, éppen tegnap vettem Fiscalis Mólnár Ferencz Úrnak, mint Bihar Megyében megbízott ügyvédiünknek levelét, mellyben arról tudósít, hogy Bölöni Károly Úr őtet felszólította az iránt hogy noha ő törvényesen és jogszerűleg azon hagyomány irányában, a' miért most a' Collegium megidézette, elmarasztaltatástól nem tarthat, mindazáltal a' Collegium iránti szíves indulatból ő azt magára venni kész, és ki fizetvén az eddigi költségeket, 1000 V.. forintból kötelezvényt ad, de mivel nála tökéletes biztosság van, ne kívánjanak tőle kezeseket. _ Minthogy már a' dolog, a' terminus közel léte miatt sürgetős, a' mellett a' Tek: Gazd: Választmány a megállapított szabályoktól illy el téréseket ön magától engedni nem szokott: bátor vagyok a' Fő Tiszt: Inperintendentiának rendeletét e' tárgyban, - noha ezt még gazdasági választmány eleibe nem vihettem - a' fent írt okokból előlegesen kikérni. _ Méj tisztelettel maradván Debr: mart: 28: 1845:

A Fő Tiszt: Egyházkerületi Gyűlésnek

alázatos szolgája

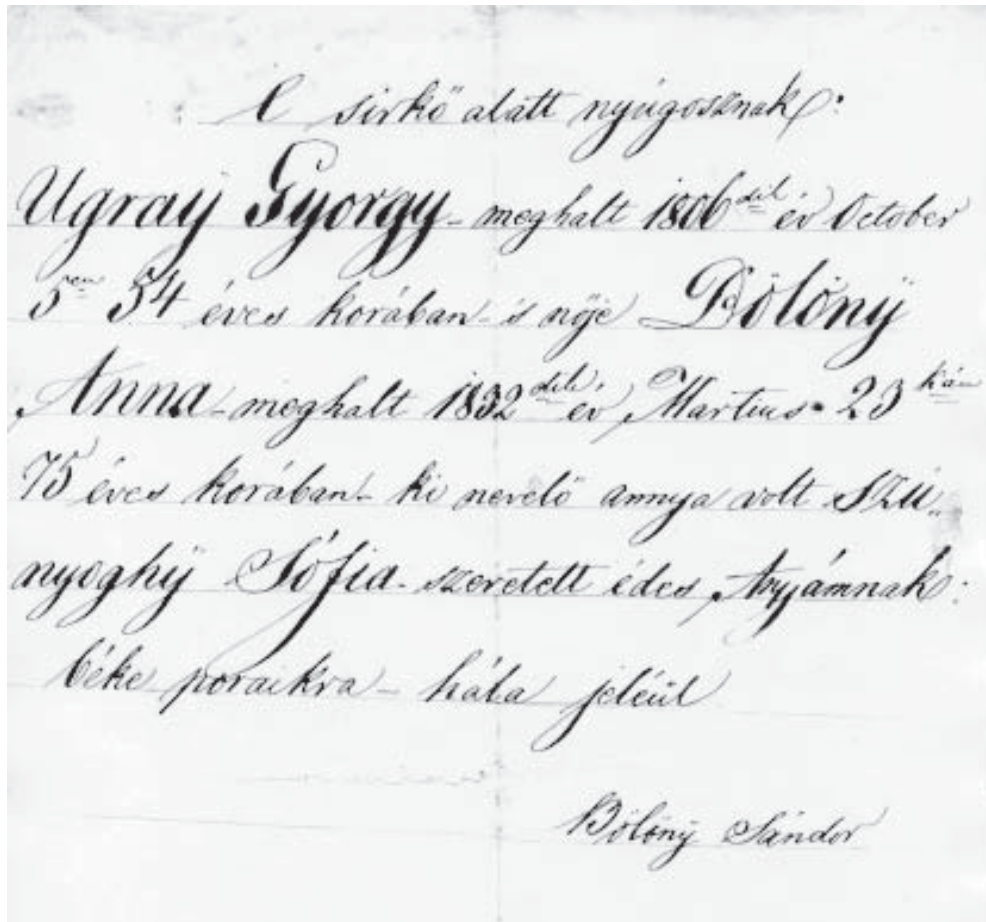
Sápy Sámuel
Colleg: ügyvéd"

A XIX. század második felében id. Bölöny Sándor által állíttatott
síremlékek feliratai

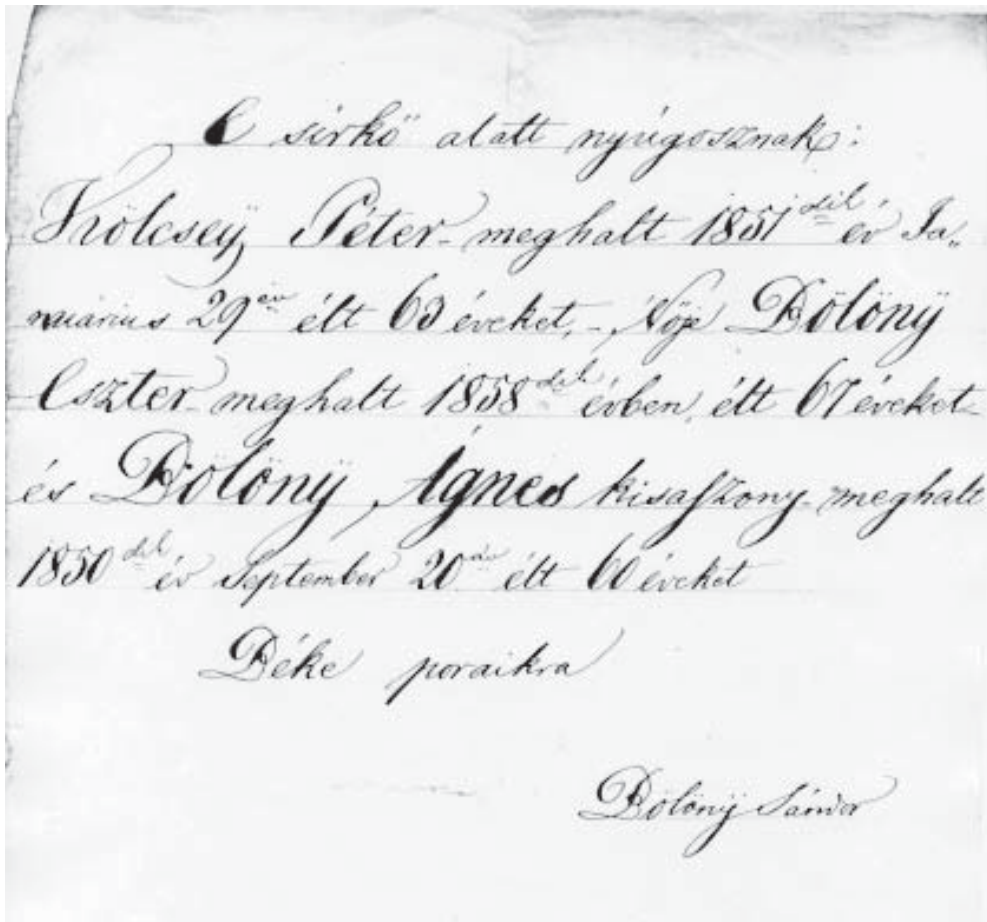
A Bölöny Sándor által készíttetett sirtáblák egyikének felirata. I.

„E sírkő alatt nyúgosznak:
Az Ugrai család elhalt tagjai **Ugrai István**
az **500** évekig tartó Ugrai család fi végivadéka_
Ugrai Ugray Ágnes kisasszony_meghalt
1838-dik év Április 30-dik napján 76 éves korában
kinek elhunytával az **Ugrai** név kihalt._
Béke poraikra
Rokon érzületből
Bölöny Sándor

A Bölöny Sándor által készítettett sírtáblák egyikének felirata. II.

E sírkő alatt nyúgosznak:
Ugray György_meghalt 1806-dik év October
 5-én 54 éves korában_ s nője **Bölöny**
Anna_meghalt 1832-dik év Martius 23-kán
 75 éves korában_ki nevelő anyja volt **Szű-**
nyogyh Sófia_szeretett édes Anyámnak:
 béke poraikra_hála jeléül
 Bölöny Sándor

A Bölöny Sándor által készítettett sírtáblák egyikének felirata. III.

E sírkő alatt nyúgosznak:
Kölcsey Péter meghalt 1851-dik év Ja'
 nuárius 29-én élt 63 éveket, Nője **Bölöny**
Eszter meghalt 1858-dik évben, élt 67 éveket
 és **Bölöny Ágnes** kisasszony meghalt
 1850-dik év September 20-án élt 60 éveket
 Béke poraikra
 Bölöny Sándor

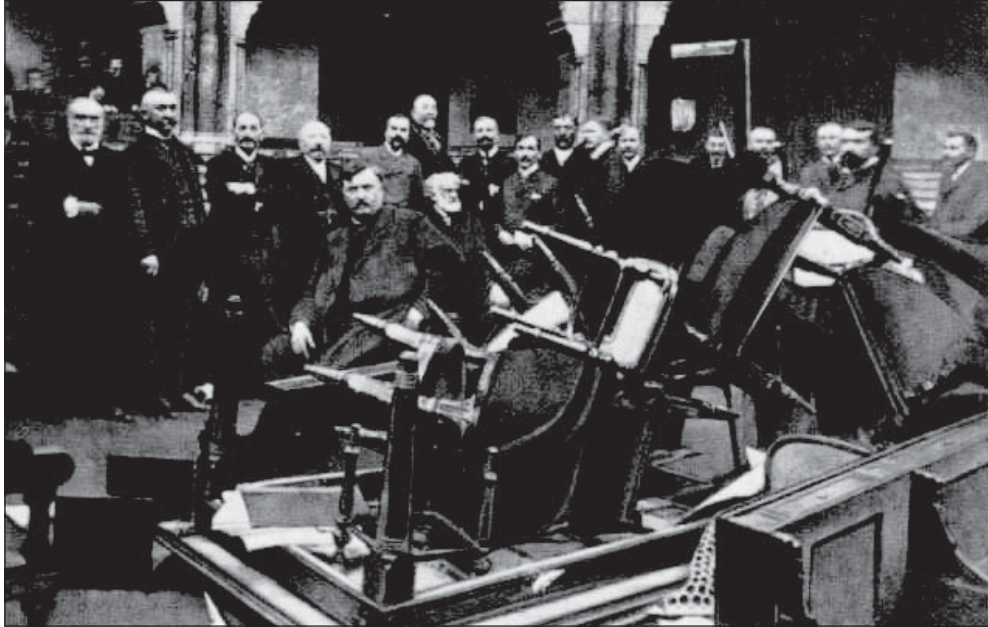
A történelem könyvekből ismert „ugrai levél” és annak hatása

1904. október 7-én gróf Tisza István nyílt levelet írt az ugrai választóihoz, mellyel megadta a parlament őszi ülészakának az alaphangját. E nyílt levelében értesítette az ugrai választóit, hogy szigorítani kívánja a házszabályokat. Azt fejtette, hogy a parlamenti anarchia szítói vakmerő játékot játszanak a nemzet érdekeivel, s felelőtlenül kockáztatják az ősök örökségét, „a nemzet és a korona közötti kölcsönös bizalomtól áthatott kiegyezést.” (Tisza István)

Az „ugrai levél” az ellenzék hangos felháborodását, s a Tiszával való egyezkedési remények szertefoszlását váltotta ki. Tisza azonban nem tárgított, s november elején bejelentette, 15-én pedig Dániel Gábor képviselővel beterjesztette az új házszabályjavaslatot, amely a technikai obstrukció kiküszöbölését és az ún. állami szükségletek (költségvetés, újoncmegajánlás) záros határidőn belüli elintézését tartalmazta. Azután alighogy hozzákezdett az ellenzék a javaslat („Lex Daniel”) elleni obstrukcióhoz. Tisza ekkor döntő csapásra szánta el magát, s november 18-án egy ügyes szereposztású és jól rendezett színjáték formájában parlamenti puccsot hajtott végre. Az obstrukciós szóáradatot félbeszakítva, hevesen az ellenzékre támadt, s a nemzet esküdt ellenségeinek bélyegezte őket. Ezután Kossuth és Deák szellemét idézte meg, akik – Tisza szerint – lángpallossal vernének a nemzeti érdekek eltékozlói közé. „Itt egy marad hátra: – mondt a befejezésül – vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának.” E hatásos végszóra a kormánypártiak „szavazzunk!” kiáltással felemelkedtek. Perczel Dezső házelnök a nagy zajban a zsebkendőjével adott jelt a szavazásra. A kormánypárti többség ekkor, a vita befejezése előtt – tehát házszabályellenesen – megszavazta a házszabály-módosítást, aminek következtében minden korábbi felülmúló botrány tört ki. A verekedésig fajuló tumultus közepette Tisza sietve átnyújtotta az elnöknek a már előkészített királyi kéziratot, s ezzel az ülészakot december 13-ig elnapolták. A fentiek következtében Tisza jóvoltából egy csapásra megvalósult az ellenzéki koalíció összekovácsolása. December 13-án, a képviselőházi ülészak újbóli megnyitásának a napján az ellenzék válaszolt a november 18-án törtétekre, s tervszerű akcióval darabokra zúzták a képviselőház üléstermének a bútorait. Így az ülést ismét el kellett napolni.

Az ellenzéki koalíció nem akarta a végletekig élezni a válságot, amelynek kimenetele számára is bizonytalan volt. Tisza István és Perczel Dezső bukása árán és a november 18-ai események meg nem történtté deklarálása esetén hajlandó lett volna a békekötésre. A kormány, Ferenc József és környezete azonban elutasította a béke ajánlatot. Ferenc József szokatlan eréllyel állt ki Tisza István mellett. A parlamenti anarchiára válaszul, 1905. január 3-án feloszlatta az országgyűlést. „Ítéljen a nemzet” – ezen szavakkal indította el a választási harcot Tisza.

A házszabály-módosítás keresztülvitele a Szabadelvű Párt bomlásához és az 1905 januári választási vereségéhez vezetett. Ezen a választáson az ugrai választókerületben Bölöny Józsefet választották meg képviselővé. A hagyomány szerint az „ugrai levél” Bölöny József kastélyában, Szilas-pusztán fogalmazódott meg. Hogy valóban így volt e arra vonatkozólag hiteles dokumentumokat nem találtam, de az

A képviselőház ülésterme 1904. december 13-án.

tény, hogy a két szomszéd birtokos, Tisza István és Bölöny József igen jó viszonyban voltak és gyakori vendégek egymásnál.

Ugrai országgyűlési követek és képviselők 1848 és 1918 között

1. 1848–49. évi országgyűlés ugrai követe: szárazberki Nagy József
2. 1861: Tisza Lajos
3. 1865–69: Tisza Lajos
4. 1865–72: Farkas Elek
5. 1872–75: Farkas Elek
6. 1875–78: Farkas Elek
7. 1878–81: Farkas Elek
8. 1878–81: ifj. Bölöny Sándor
9. 1881–84: ifj. Bölöny Sándor
10. 1884–87: Beöthy Algernon
11. 1887–92: Beöthy Algernon
12. 1892–96: Beöthy Algernon
13. 1896–01: gróf Tisza István
14. 1901–05: gróf Tisza István
15. 1905–06: Bölöny József
16. 1906–10: Halász Lajos
17. 1910–18: Bölöny József.

Bölöny József levele Nagy Imre lelkipásztornak az ugrai kastély adományozása tárgyában

„Igen tisztelt Nagy tiszteletű úr!

Becsés levelére a következőkben válaszolok. Köztudomású dolog, hogy Schwartz Ferinek mivel csak a Peszerét bírja bérben a faluban levő épületek nem kellettek, és így jöttem azon gondolatra hogy a faluban levő házakat és udvart értékesítem, a mi egyrészben már fel is lett parcellázva és el is adva. Azt azonban nem akartam tenni boldogult kedves apám emlékéért sem, hogy azt a házat a melyben ő lakott és a melyet ő építtetett eladjam, esetleg leromboltassam, és így a telek azon kis részét a melyen a ház áll, és az anyagot is amiből a ház épült értékesítem.

Boldogult kedves apám emlékéhez a leg méltóbbnak azt találtam, ha azt iskolahelyiségül a községnek ajándékozom úgy, hogy az folyton iskola maradjon, a hol a gyermekek csak jót és hasznos dolgot tanulhatnak, és ezzel hasznos polgárai lehessenek a magyar hazának. Ezt ha hazamegyek közjegyző előtt tett írásbeli nyilatkozattal óhajtom elintézni, azért kérem hogy ezen tényem a míg ez nem történik meg, ne is kerüljön a nagy nyilvánosság elé.

A módokat hogy az iskola telke mi képpen lesz beosztva Görgeyvel és a főmérnök urral fogjuk elintézni, aki e tárgyban nagytiszteletű urat t. i. Görgey úr fel is fogja keresni még mi előtt hazamegyek és mielőbb.

Ha tehát ezen adományomat elfogadni méltóztatik, és a felajánlott házat iskola céljaira alkalmasnak vélik, úgy én annak csak örülni fogok és a jó Isten áldását kérem erre a házra, és mindazokra a kik abban tanítani, és tanulni fognak.

Tisztelettel maradtam őszinte híve és barátja

Bpest 911 febr. 16an

Bölöny József”

amiből a hűségűl értekeztem.
 Ahol az elhelyezés, a pénz
 emelése a legjelentősebbek azt
 láthatom, ha azt isholokéjisd,
 que a hűségnek ajánlatkorom
 így, hogy az fogtom isholok ma,
 radjon, a hol a gyermekek azok
 jöt is beszere dolgozt lenel,
 letnek, is ezzel beszere polgá,
 nei alessanak a magyar
 hűségnek. - Ezt ha beszeregek
 hűségűl előtt lelt isholok
 isholoktatol isholok elin.
 beszere, azid. beszere hogy ezen
 beszere a mig az nem beszere
 beszere is beszere a magyar
 isholoktatol elin.

A módorolatokat hogy az
 isholok leke isholoktatol leke
 beszere hűségűl isholoktatol

enne fogjuk elintézni; - a hi
 e bonyolult ügytiszteletük miatt
 s. i. fonyórái is fogjuk be-
 remi megmívelőtt leírás egész is
 mielőbb.

Ha lehet éven adományos,
 most elfogadni méltóztaték.
 és a felajánlott lárt elfu-
~~gathat~~ isholcsóságok s.
 halmozatos vélek, úgy is
 annak azk ismét fogjuk
 és a jö. Isen áldásos kérem
 erre a lére, és mindenképpen
 a hite általánom, és le-
 mulni fogunk.

hitelettel mondom
 érte leve és bonyolult
 Budapest 11. szept. 18. J. Böllöny József

Források és feldolgozások

1. Anjou-kori oklevéltár. IX. 1325. Szerk.: Géczi Lajos. Bp.-Szeged, 1997.
2. Az Árpád-kori bánok. Századok, 1909. V. füzet
3. dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek. Bp. 1937.
4. Árpád-kori új okmánytár. Szerk.: Wenczel Gusztáv
5. dr. Barcsa János: A tiszántúli református egyházkerület története
6. Barczy Zoltán - Somogy Győző: Magyar huszárok. Móra Kiadó, Bp. 1987.
7. Benedek Elek: Magyarország múltja és jelene. Bp. 1898.
8. Biharugra község képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1913–1939. Békés Megyei Levéltár, Gyula.
9. Biharugrai Református Egyházközség Levéltára (anyakönyvek, jegyzőkönyvek, levelek, feljegyzések)
10. Bihar vármegye (Magyar városok és vármegyék monográfiája. Szerk.: Nadányi Zoltán). Bp. 1938.
11. Bihar vármegye és Nagyvárad (Magyarország vármegyéi és városai sorozat. Szerk.: Borovszky Samu). Bp. 1901.
12. Blaha Lujza-émlékalbum
13. Blaha Lujza naplója. Közreadja: Csillag Ilona. Bp. 1987.
14. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1988.
15. dr. Bölöny József levele 1987. márciusából N. G-nek Miklya Jenő 1987. február 21-i cikkével (Békés Megyei Népújság, Köröstáj című melléklete) kapcsolatban. (dr. Bölöny József hozzászólása közlésének módját N. G.-re bízta.)
16. Bölöny László: A Nagybölöni Bölöny család története. Kolozsvár, 1903.
17. Csathó Kálmán: Ilyeneknek láttam őket
18. Ecsedi István, Kovács László, Maráz Borbála, Torma István: Békés megye régészeti topográfiája, Szeghalmi járás. Bp. 1982.
19. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. III. kötet. Pest, 1851.
20. Gudemus János–Szentirmay László: Összetört címerek: A magyar arisztokrácia sorsa és az 1945 utáni megpróbáltatások. Bp. 1989.
21. Illésy János és Pettkó Béla: A királyi könyvek; II. Erdélyországi királyi könyvek. Bp. 1895. (reprint)
22. Internet: <http://www.Dfmk.hu/zalaiak/nedeczky.htm>
23. Janovics Jenő: A Farkas utcai színház. Bp. 1941.
24. Karácsony János: Békés vármegye története. Gyula, 1896.
25. Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Bp. 1913.
26. Kempelen Béla: Magyar nemesi almanach (1867-1909), Bp. 1910.
27. Kempelen Béla: Magyar nemesi családkönyv. Bp. 1927.
28. Komárom vármegye és Komárom (Magyarország vármegyéi és városai sorozat. Szerk.: Borovszky Samu). Bp. 1907.
29. dr. Kovács Béla: Ugra története. Gyula, 1993.
30. Kölcsey Ferenc levele Kállay Ferencnek. Álmosd, 1814. április 11.

31. Kölcsey Ferenc levele Szemere Pálnak. Pozsony, 1833. március 20.
32. Körös-Sárréti utikalauz. Szerk.: Goda Péter, Köteles Lajos. Kondoros, 1984.
33. Lázár István: Képes magyar történelem. Corvina Kiadó, Bp. 1996.
34. Leszler József: Nótakedvelőknek. Bp. 1986.
35. Magyar életrajzi lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. 1981.
36. Magyar országos Levéltár. Bölöny családi iratok, P 1682, P 311.
37. Magyar Országos Levéltár. Kölcsey családi iratok, P 441.
38. Magyar Országos Levéltár. Nedeczky családi iratok (1484–1872), P 512; 493 (R); mikrofilm: B 1453, 4099.
39. Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter, Bp. 1989.
40. Magyarország története II. kötet. Gondolat Kiadó. Bp. 1964.
41. Magyarország története 1890–1918. Főszerk.: Hanák Péter, szerk.: Mucsi Ferenc. Bp. 1988.
42. Maday Pál: Békés megye története. Békéscsaba, 1960.
43. Miklya Jenő: Adatok és történetek az ugrai Bölönyekről és Nedeczky Istvánról. Békés Megyei Népújság Köröztáj melléklete. 1987. február 21.
44. Mikszáth Kálmán: Az én kortársaim. Bp. 1904.
45. Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1865.
46. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel. Pest, 1858.
47. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VIII. kötet. Pest, 1860.
48. Nagy Márton: Régi nevek – régi regék. Nagyvárad, 1927.
49. Nedeczky István nekrológja. A nekrológ írója: Z. Vasárnapi Újság, 1908.
50. Nyárády Gábor: Deák–Pater familias. Magyarország című hetilap, 1987/52.
51. Pallas Nagy Lexikona XII. kötet. Bp. 1896.
52. Pallas Nagy Lexikona XVII: (I. pótkötet), Bp. 1900.
53. Pándi Pál–Pálmai Kálmán: Petőfi Sándor. Bp. 1973.
54. Petőfi és Arany. Petőfi halálának századik évfordulójára. Hungária Könyvkiadó, 1949.
55. Politikai Magyarország–Ferencz császártól 1910-ig. Bp. 1913.
56. Révai Nagy Lexikon III. és XVIII. kötet.
57. Siebmacher: Wappenbuch des Adels von Ungarn. Nürnberg, 1885–1894.
58. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen: Sápý Sámuel levele Bölöny Anna hagyatékával kapcsolatban.
59. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen: Lelkészek életrajzi, adatainak összegyűjtése. Oláh Béla, 1942.
60. Szász Andrásné: Geszt község története, 2001.
61. Szluka Zsuzsanna: Az iskolai oktatás vázlatos története Biharugrán (szakdolgozat, 1999.)
62. Új Magyar Lexikon.
63. Ungár Tamás: Helyreállítás vagy tatarozás? Békés Megyei Népújság, 1984. május 24.
64. Verő György: Blaha Lujza és a Népszínház.

Tartalom

Előszó

I.	Biharugra és az elődtelepülések vázlatos története	7
1.	Biharugra címere	7
2.	Biharugra (Ugra) helye és helyzete, valamint a kezdetek	7
2.a.	Az elődtelepülések	12
3.	Ugra vidékének története a kezdetektől a tatárjárástól	14
4.	A tatárjárástól a törökdúlásig	15
5.	A hódoltság időszaka	17
6.	Ugra környékének felszabadulása a török uralom alól és az újabb megtelepülés Ugrán	18
7.	A birtokviszonyok és a népesség alakulása Ugrán a XVIII–XIX. században	19
8.	Biharugra a XX. században	23
II.	Néhány hajdani és mai egyházi épület Biharugra területén	27
1.	Ugra monostora	27
2.	A Szent Jakab templom	29
3.	A Szent János templom	29
4.	A református templom és a parókia	29
5.	Az iskolák	40
III.	Három évszázad ugrai református lelkészei	48
IV.	A névadó főúr és a községgel kapcsolatban állt jelentősebb nemesi családok	53
1.	<i>Ugra főúr</i>	53
2.	<i>Az Ugrayak</i>	55
2.1.	Címer	55
2.2.	A család eredete, birtokviszonyai és Ugra községgel való kapcsolata ...	55
2.3.	Az Ugray sírbolt	59
2.4.	Az Ugray és a Bölöny család kapcsolata	59
2.5.	Az Ugray család leszármazása	60
3.	<i>A Bölönyek</i>	63
3.1.	Címer	63
3.2.	A család eredete és birtokviszonyai	64
3.3.	Id. (VI.) Bölöny Sándor	68
3.4.	Ifj. (VII.) Bölöny Sándor	70
3.5.	Bölöny (VI.) József	72
3.6.	A szilas-pusztai Bölöny kastély tündöklése és pusztulása	86
3.7.	A Bölöny család leszármazása a XX. század első feléig	96
4.	<i>A Nedeczkyek</i>	102
4.1.	Címer	102
4.2.	Birtokszerzések és királyi adományok	102

4.3.	Nedeczkyek a közéletben	103
4.3.a.	A közéletben szerepet vállaló Nedeczkyek közül azok, akiknek a családfán elfoglalt helyét is ismerem	103
4.3.b.	Nedeczkyek az 1848–49-es szabadságharcban (kapitányok), akiknek a családfán elfoglalt pontos helyét nem sikerült tisztáznom	105
4.4.	A Biharugra községgel kapcsolatban állt Nedeczkyek	105
4.5.	Nedeczky Lajos <i>István (XIII. István)</i>	106
	Az összeesküvés	107
	Szabadulás után	110
4.6.	Nedeczky Ferike (Franciska)	113
4.7.	A Nedeczky család leszármazása a XX. század elejéig	116
4.8.	Deák Ferenc és Bölöny Józsefné Nedeczky Ferike rokoni kapcsolata	125
5.	A Jozsinczyek	126
5.1.	Címer	126
	Az Inczédy család címere	126
	A Jozsinczyek bárói címere	126
5.2.	Az Inczédy család eredete, birtokszerzései és közszereplése	127
5.3.	A Jozsinczy család kiválása az Inczédy családból	129
5.4.	A Jozsinczyek (Josintzyek) Biharugrán (Ugrán)	129
5.5.	A Jozsinczy (Inczédy) család leszármazása	130
6.	A Kölcseyek	133
6.1.	Címer	133
6.2.	A család eredete	133
6.3.	Kölcsey (IV.) Péter és közeli rokonai, valamint az Ugra községhez fűződő kapcsolata	134
6.4.	A Kölcsey család leszármazása	136
V.	Biharugra néhány irodalom- és színháztörténeti nevezetessége	140
	Függelék	144
	Források és feldolgozások	160

E helyen szeretnék köszönetet mondani Vígh Ilona országgyűlési képviselő asszonynak, valamint Krausz Ádámnak és Pintér Lászlónak a könyv megjelentetéséhez nyújtott önzetlen támogatásukért.

A szerző

Készült 500 példányban 10,25 (B/5) ív terjedelemben
Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor
Nyomás és kötés: Linotype Nyomda Bt., Gyula